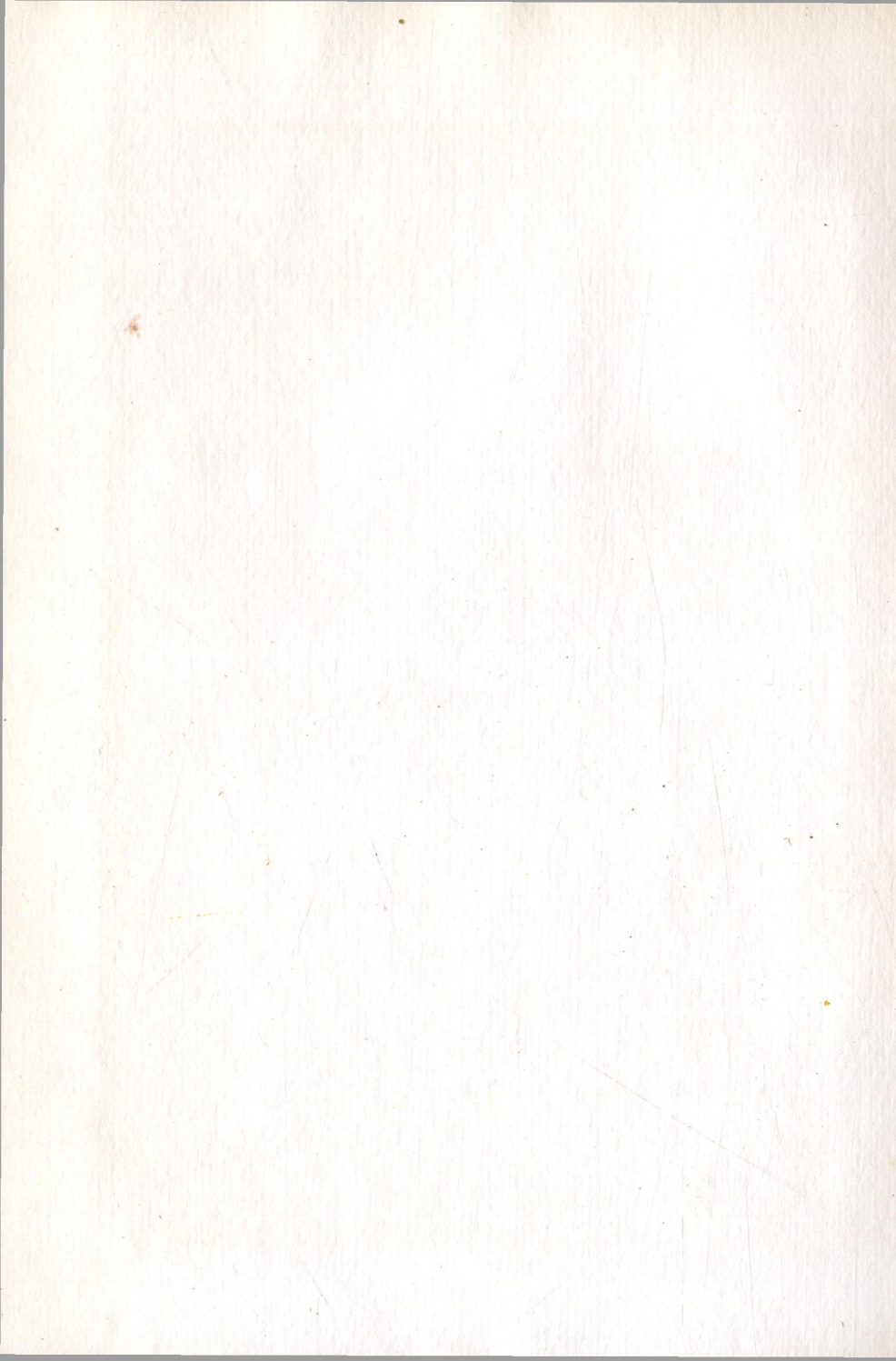

06 10
КНИГОЗБІРНЯ „НЕДІЛІ“ ТОМ VI.

О. МАРДЕН

ВОЛЯ І УСПІХ

ПЕРЕКЛАВ
В. ПРИХОДЬКО

ЛЬВІВ 1930
НАКЛАДОМ ВИДАВНИЦТВА „НЕДІЛЯ“

ПЕРЕДМОВА

Перед нинішнім поколінням Української Нації — стоять величезні завдання. Можна сміло сказати: од того, як ми будемо працювати, як будемо боротись — залежить майбутня доля нашої Батьківщини.

Робота перед нами — велика, боротьба — тяжка, а тимчасом — треба правду сказати — ні працювати, ні боротись як слід ми ще не уміємо.

Народ наш — споконвіку хлібороб — звик лише до своєї землі, до прадідівських способів обрібку її, звик до своїх селянських злиднів і навіть не дуже пробує вийти з них.

Інтелігенція наша — інтелігенція тої Нації, що ніколи не панувала, а лише корилась, теж не звикла щось робити по своїй волі, по своїй думці, — вона привчилась служити лише чужим, виконувати волю „панів“, ховаючи свою гордість, своє обличчя, аби лише не позбавитись кусника хліба.

А... між тим, прийши нові часи... Зірвалась завірюха, змінились обставини і перед Україною з'явились величезні можливості.

Ось-ось — лише протягнути руку, лише зробити останнє могутнє зусилля...

Алеж як його зробити?

Про це й говорить книжка Орисона Мардена. Одначе, помилявсяб той, хто подумавби, що ми тут маємо до діла з політичним твором, призначеним для обмеженого кола політиків.

Нічого подібного. „Воля і успіх“ — книжка абсолютно для всіх. Її основна ідея, її головний зміст — показати, як кожна окрема людина мусить себе виховувати, як має працювати, як повина боротись, щоби здобути собі знання, висталити волю, побороти перешкоди і, нарешті, досягнути свою мету, а через те й успіх в життю.

„Воля і успіх“ — вчить, як пересічний чоловік може стати „людиною“ в повному і кращому розумінні. А тим самим вона вчить, як схилений нарід може стати гордою Нацією...

Характерна особливість книжки Мардена — це її надзвичайна різнобічність: її з величезною користю для себе прочитає юнак, з неї навчиться дорослий, вона подасть розраду і старому.

Неосвіченому — вона вкаже шлях до знання, ледачого навчить, що то є час і праця, плохому — подасть приклади залізної волі, а всім разом — науку бадьорого, розумного, радісного життя.

І все це без проповідництва, без нудного картання, а лише на блискучих прикладах із світової історії.

„Живи й гори. Не для того щоб згоріти, а щоб світити й гріти“.

„Роби, щоби зробити, а не для того, щоб робити“.

„Хапай за гриву хвилі і моменту!“

„Ніхто тобі не допоможе, як сам собі не допоможеш.“

„Не хникай і не кисни — це лише ослабить тебе.“ — ось провідні гасла „Волі і успіху.“

Нашій Нації — похилій і зневіреній — Нації, що потребує, як ніхто, бадьорости і витривалости перед великим майбутнім — ми щиро поручаємо цю книжку.

В. Приходько.

I. Як використовувати обставини.

Праця приходить на світ разом з чоловіком.

Ловель.

Не треба жадного дозволу, щоби плавати на широкому морю життя і праці. Чим ліпше ми їх пізнаємо, тим більшої користи досягнемо.

Едвард Еверт.

Пильність у підстеріганню відповідних обставин, такт і відвага в схопленню нагоди, сила і витривалість, — ось військові чесноти, що ведуть до перемоги. *Австин Пеліс.*

Нема дня, що не давав-би нагоди зробити щось добре, щось, чого ніколи не можна було зробити до тепер і чого в майбутньому вже не можна буде зробити. *Вурляйг.*

— Що скаже світ, коли нам те не вдасться? — спитав капітан Беррі, коли Нельзон виклав перед ним старанно обміркований план перед битвою над Нілем.

— Тут не може бути жадного „коли“ — відповів Нельсон. — Не підлягає найменшому сумніву, що нам удасться. Інше питання — хто з нас доживе, щоби оповісти про нашу славу.

Коли команданти кораблів вийшли з військової наради, щоби удатися на свої місця, він додав:

— До завтра здобуду або пароство Англії або опакство Вестмінстерське.

Його бистре око і смілий розум бачили нагоду для перемоги і здобуття слави там, де інші бачили тільки небезпеку поразки.

II.

— Чи можна перейти тою стежкою? — спитав Наполеон інженерів, котрих вислав, щоби вони роздивилися на небезпечний перехід через гору св. Бернарда.

— Хто зна, може це виходить поза межі можливості — відповіли інженери.

— Отже вперед! — скомандував „малий капраль“, не звертаючи уваги на оповідання інженерів про надзвичайні труднощі переправи.

Англія і Австрія зідливо насміхались над Наполеоном за його намір переправити шістьдесятитисячну армію через

Альпи, „де ще ніколи не точилося колесо і о скільки розум людський може судити, ніколи не буде точитися“, разом з тяжкою артилерією, гарматними набоями, амуніцією і ріжним військовим майном.

Але Наполеон знав, що в Генуї, де Австрійці облягли Меєсену, панує голод і що ворог гремів уже під брамами Ніцеї. Між тим він не належав до людей, що кидають своїх товаришів у небезпеці. Наказав найточніше зясувати стан умундрування і озброєння жовнірів; сходжені чоботи, подерті однострої і попсовані рушниці направили чи заміняли на інші і кольони військ, підбадьорені запалом свого вождя, рушили вперід.

Високо над проваллями скель з'явилися, блискаючи у млі, узброєні ряди жовнірів, подібні до примар. Хижі орли кружляли у стіп війська і наповняли криком безкраї простори; гірські кози, сполохані надзвичайним видовищем, утікали на круті скелі і оніміло дивилися на збройні громади, що несподівано заповнили пустку. Коли військо напотикалось в своїй дорозі на особливі труднощі, зараз греміли труби військові, і луна од них, одбиваючись од вершків гір, гинула в безмежних, льодом покритих, скалистих просторах. Кожна дрібниця була так старанно обміркована, вплив Наполеона був на стільки великий, що ні один жовнір не кинув рядів. Всі перешкоди, без винятку, мусіли бути подолані, щоби не повстало помішання в кольонах, котрі тягнулися майже на 35 кілометрів. По чотирьох днях армія була вже на рівнинах Італії...

Коли сей „неможливий“ подвиг був доконаний, то його можна було досягнути віддавна. Не один вожд мав також відповідні засоби і загартованих жовнірів, але ні один не мав сили духа і рішучости Наполеона. Називали вони перешкоди-ж непереможними і так оправдували свій брак відваги. Лише Наполеон не відступив перед величезними труднощами, але сам поставив перед собою завдання і справився з ним цілковито.

Генерал Грант лікувався від тяжких окалічень, які спричинив собі, упавши з коня в Новім Орлеані. Між тим наспів приказ, щоби він негайно вдався до Хаттаноога і обняв команду над фортецею. Ця мала фортеця, обложена військами Федерації, ось—ось мусіла піддатися. Життя її рахували днями; узгір'я навколо світилися ворожими огнями, довіз харчів був відрізаний. Генерал Грант, не зважаючи на тяжкі страждання, зараз же видав наказ, щоби удатися на нове поле бою.

Їхав судном до гори по Міссісіпі, Огіо і одному з його допливів; далі через пустиню в ношах між двома кіньми; четверо людей внесли його до міста на плечах. Але-ж як тільки прибув, відразу все змінилося: з'явився мистець, що доріс до поваги завдання. Армія зразу відчула чар його сили. Ще неміг він сісти на коня, як видав наказ зробити несподіванай напад. Через короткий час перші ряди заняли найблищі горбки, хоч ворог боронився з надзвичайним завзяттям. Отже чи міг тут випадок змінити ситуацію?

І чи не було це наслідком непохитної волі раненого генерала? Чи-ж обставини самі склалися, коли Горацій з двома товаришами стримував 90.000 Етрусків, доки не був знищений міст на ріці Тибрі? — Або коли Леонід під Термопілями загамував на довго страшний натиск перських полків?—Чи як Темістокль під Саламіною знищив до щенту ворожу флоту? — Або коли Цезар, побачивши, що військо його починає відступати, схопив меч і щит і, кинувшись у бій, перестроїв на ново свої легіони, змінивши поразку, що йому загрожувала, на повну перемогу? Чи коли Вінкельрід вбив собі в груди жмут ворожих списів, щоби простелити своїм товаришам шлях до перемоги? Або як Бенедикт Арнольд завдяки шаленій відвазі виграв бій при Саратодзіж? — Чи коли Наполеон на протязі довгих літ не програв ні одної битви? — Чи як Веллінгтон воював у всіх напрямках, ніким непереможений? — Або коли Ней часто повертав ганьбу й поразку на блискучий тріумф? — Або коли Беррі, залишивши побитого Лаврентія, прибув до Ніягари і примусив англійські гармати замовкнути?—Чи як Шерман видав наказ за всяку ціну держати форт, не дивлячися на найбільший натиск ворога — і військо цей наказ виконало без вагання, знаючи, що вожд є серед них і дивиться.

Історія знає сотні прикладів видатних мужів, що використовували нагоду і одразу брались до діла, яке здавалося для них неможливим. Швидко і твердо повзяте рішення, саможертва і сила у виконанню його — перемагають світ. В суті діла — Наполеон був лиш один. Але з другого боку, гори, що загороджують шляхи сучасній молоді, не такі високі і не такі небезпечні, як Альпи, котрі перейшов Корсиканець.

Не жди надзвичайної нагоди. Користуйся дрібними можливостями і роби їх великими.

Неподалеко від морського маяка в Ліме - Рок в 1854 році вивернувся човен і чотирьох хлопців попало в холодні

хвилі розбурханого моря. Сторожа на маяку, Левіса, не було дома, дружина його була хвора і не могла допомогти нещасним. Тоді дванадцятьлітня дочка сторожа Іда пустилася в маленькім човнику на море і врятувала помираючих. На протязі слідуєчих трицяти літ вона врятувала ще десятеро людей в ріжний час. Зробила все це без нічиєї помічі, виявляючи надзвичайну спритність, відвагу і витривалість.

— Колиб мені було дозволено спробувати, я певен, що я міг-би на щось придатися — говорив малий хлопець, що був кухарчиком в домі венеціянського аристократа Фалієро. В той день було як раз запрошене велике товариство до Фалієра на бенкет. Між тим, за годину перед початком прийшла вістка від цукорника, що піраміда, яку він мав виготовити для прикраси столу, цілком не вдалася.

— Ти? Хтож ти такий?

— Я — Антін Канова, внук каміняра Пізона — відповів хлопець.

— На щож ти можеж придатися? — питав далі пан.

— Я можу зробити прикрасу до столу, якщо мені пан дозволить.

Венеціянський артист не мав іншого вибору і Антоній взявся до роботи. Попросив масла і виліпив з нього чудового льва, що наготовився скочити. Пан зі здивування умістив льва на столі.

Бенкет розпочався. Багато найвидатніших князів, шляхти і купців венеціанських, серед яких не мало було дійсних знавців мистецтва, засіло до столу. Колиж одначе серед багатого накриття і сервісів побачили льва, виліпленого Кановою, то все товариство забуло за їду. Надзвичайно здивовані гості почали розпитувати сіньора Фалієро — кого це із великих скульпторів йому вдалося переконати взяти для мистецького твору такий нетрівкий матеріал. Фалієро не міг на ці питання докладно відповісти і звернувся до свого управителя дому, а той впровадив до салі малого Канову.

Коли достойні гості довідалися, що льва зробив маленький кухарчик, обід обернувся в бенкет на честь геніяльної дитини. Господар урочисто заявив, що віддасть хлопця на науку до найкращих мистців і додержав раз даного слова. Але успіх не зіпсував Канову. Ціле життя він був таким самим скромним та пильним, як і тоді, як працював у каміньоломі свого діда. Не всі знають, як Канова використовував першу сприятливу „нагоду“, але кож-

ний чув про нього, як про найбільшого скульптора свого часу.

**Слабі люде дожидають сприятливих обставин,
сильні створюють їх самі.**

— Найкращі люде — говорить Д. Хпапі — це не ті, що очікують, доки прийде до них сприятлива okazія, але ті, що схоплюють її, здобувають для себе і роблять своїм слугою.

Обставини, які можна використати для себе, трапляються дуже часто, але лише треба — діяти.

— Ви є занадто молоді — відповіли йому юнакові, що хотів дістати посаду директора фабрики в Меншестрі.

— Пять літ назад мені говорили те-ж саме — промовив Роберт Овен, — але зараз не припускаю, щоби ця відома мала ще якесь значіння.

— Скільки раз на тиждень ви буваєте п'яні?

— Ще ніколи в життю я п'яний не був — відповів Овен, червоніючи.

— Якого ви хочете винагородження?

— 300 фунтів штерлінгів річно.

— Триста фунтів річно! Але-ж сьогодні з'являлось не знаю скільки кандидатів і ні один з них не жадав такого високого винагородження!

— Скільки-б інші не жадали, я менше взяти не можу. Моя праця варта триста фунтів.

Юнак, котрий ніколи не був у великій бавовняній фабриці, дістав керуюче становище в заведенні, де працювало п'ятьсот людей. Студіюючи ночами машини, тканини і способи виробу, Овен через короткий час збагнув таємниці кожної дрібниці і скоро в цілім Меншестрі не було нікого, хто мігби мірятися з ним знанням в цій галузи промислу.

**Відсутність сприятливих обставин — це відмова
слабих нерішучих характерів.**

Нагода! В життю кожного чоловіка бувають тисячі нагод. Кожда лекція в школі, кожний виклад це нагода. Кожний іспит є кроком наперед в життю. — Кожний пацієнт є нагода. — Кожда стаття в газеті. — Кожний клієнт. — Кожда промова є нагода. — Кожда справа, кожний інтерес це нагода, — нагода, щоби бути ввічливим або виявити нужно рішучість, нагода щоби виявити свою гідність, чесність, —

нагода, щоби здобути приятелів. Кожний вияв довіря до нас — це велика нагода. Кожда відповідальність, що тяжить на тобі, на твоїй силі, на твоїй честі — є безцінною. Саме наше існування є привілесм і коли ми мужньо схопимо цей привілей, — то обставини і нагоди, що ведуть до успіху й щастя, будуть множитися на нашім шляху швидше, ніж ми встигнемо користуватися ними.

Коли невільник Фред Дуглас міг підвестися на ступінь державного мужа, видавця і оратора, то чого-ж може досягнути білий хлопець, що значно багатший від Дугласа, котрий не міг розпоряджатися навіть власним тілом.

Працьовитий ніколи не жалується на брак часу або відсутність сприятливих обставин. Жалуватися може тільки ледар.

Деякі люде, користаючи з дрібної можливости, обік якої інші переходять цілком байдуже, досягають таких користей, яких інші не можуть досягнути за ціле своє життя; вони пють мід з кожної квітки, як пчоли. Кожда зустріч з чоловіком, кожний випадок дня щось додає до їх розвитку або до їх особистої сили і вартости.

Нема на світі чоловіка, котрого не провідало-б щастя хоч раз в життю — говорив один кардинал — лише, як воно бачить, що чоловік не готовий, щоби прийняти його, то входить дверми, а виходить вікном.

Низка божеств, вирізьблених з мрамору, заповнює майстерню артиста; по середині стоїть постать з лицем, закритим волоссям і з крилами на ногах.

— Як називається ця скульптура? — спитали артиста.

— Нагода, — була відповідь.

— Чого-ж лице її закрито волоссям? Що означають крила у стіп?

— Рідко пізнають її люде, коли до них приходить. Нерозпізнана — швидко відходить і ніколи вже не вдається нам вернути її знову.

Пулсом життя є сприяючі нагоди. Вони не є ані драматичні ані великі, але тим більше значіння мають вони для людей, що хочуть досягти в своїм життю якоїсь мети.

Корнелій Вандербільдт вбачав у паровому мореплаванні широке поле для своєї діяльности і вирішив цілковито присвятити себе цій справі. На велике здивування приятелів, він залишив своє підприємство, що йшло дуже добре і за тисячу доларів річно обняв керування на першому відпливаючому пароплаві. В тих часах Лівінгстон і Фультон дістали

виключне право пароплавства на новийорських водах Вандербільдт, уважаючи таке право противним конституції, борюся проти нього так довго, аж поки воно не було скасоване. Тодішній уряд призначав високі допомоги за перевозку європейських товарів і Вандербільдт, котрий вже зробився власником корабля, заявив, що він береться перевозити товари без жадних допомог, а крім того, зазначив, що він всю справу транспорту організує краще, аніж його попередники. Пропозиція була принята і в короткім часі розпочався жвавий товаровий і пасажирський рух на кораблях Вандербільдта. Трохи згодом, передбачаючи в Америці сильний розвиток залізниць, Вандербільд з усім запалом віддався справі будування залізних доріг і своєю діяльністю дав початок сучасній „мережі Вандербільдта“.

Молодий Пилип Армур приєднався до валки великого каравану і разом з ним звичайним возом, запряженим двома мулами, на якому склав увесь свій маєток, перейшов велику американську пустиню. Тяжкою працею в копальнях він заощадив собі гроші, який через шість літ дав йому можливість приступити спільником до одного великого підприємства по продажі хліба. Через десять літ Армур уже мав пів мільона доларів.

Коли рознісся клич Гранта: „Вперед на Річмонд“, Армур зрозумів, що надійшла відповідна хвиля, коли можна пустити в рух велику комерційну справу. Негайно він прибув до свого спільника — Плянкінтона — торговця мясом.

— Найблищим потягом їду до Нового Йорку продавати сало — заявив Армур Грант і Шерман безумовно швидко скінчать війну і тоді сало спаде в ціні до 12 доларів за бочку.

З цим удався Армур; до Нового Йорку і запропонував там велику кількість сала по 40 доларів за бочку. Товар з надзвичайною швидкістю розіпхали. Спекулянти, що прибули з Валь-Стріт сміялися з недосвідченого на їх думку, виходця з заходу і казали, що війна не швидко скінчиться та що сало дійде до 60 доларів за бочку. Армур, однак не припиняв продажі. Тимчасом Грант посувався наперед. Місто Річмонд піддалося, а ціна сала спала до 12 доларів за бочку. Армур заробив два мільони доларів.

Іван Рокфеллер убачав поле для своєї діяльності в нафтяній промислі. Ціла густо населена держава мусіла користуватися дуже поганим освітленням. Нафти, правда, було багато, але процес очищення її був остільки неудосконале-

ний що нафта виходила погана, а, головно, не зовсім безпечна при уживанню.

В цім власне Рокфеллер вбачав для себе добру нагоду. Він прийняв по спілки Самуеля Андревса — сторожа при складі машин, в якім вони оба працювали, і випустив одну бочку нафти, очищеної способом, що винайшов Андревс. Було то в році 1870. Спільники не переставали достарчати нафту, кождий раз удосконалюючи її, і мали надзвичайний успіх. Було прийнято третього спільника Флягlera. Між тим Андревс почав виявляти незадоволення.

— Скільки хочеш за свою часть? — запитав його Рокфеллер.

Андревс недбало написав на кавалку паперу: „Міліон долярів“. На другий день Рокфеллер доручив йому жадану суму, кажучи: „Міліон є менше, ніж десять міліонів“. Через двацять літ маленька пробна рафінерія, вартість якої при заснуванню не перевищувала 1000 долярів, обернулася в кольосальний трест. Капітал цього підприємства дійшов до 90 міліонів долярів, акції його продавалися по курсу 170 долярів за сто і складали вартість в 150 міліонах.

Ось кілька прикладів того, як можна використувати обставини для осягнення матеріального забезпечення. Подібно до сього можуть використовувати обставини, — кождий в своїй середі, — також інженер, учений, артист, маючи перед собою дуже шляхотні цілі. А нагод для сього перед ними так багато, як трави по дорозі. Що торкається матеріального забезпечення, то воно не є ціллю, до якої треба стреміти; воно не є вершком, але початком і умовою нормальної і корисної діяльності чоловіка.

Єлизавета, що належала до секти квекерів, обрала поле своєї діяльності англійські вязниці. До 1813 року кілька сот напів голих жінок нудилося безвихідно в камерах вязниці в Лондоні в очікуванню суду. Вони не мали ні ліжок, ні постелі, а всі разом, без ріжниць віку, спали покотом серед сміття на підлозі. Ніхто про них не турбувався, а уряд достарчав лише тільки їди, щоб вони не умерли. Пані знайшла дорогу до тюрми, заспокоїла жінок, що обступили її плачучи та завиваючи і заявила, що має намір улаштувати школу для молодих жінок та дівчат. При цім пані Фрі заповіла, щоби вони самі вибрали з посеред себе учительку. Дивуванню їх не було границь; скоро одначе, вони вибрали собі учителькою молоду жінку, що була увязнена за крадіж годинника. За три місяці „ці дикі bestii“ як їх перед тим на-

зивали, обернулися в лагідних та спокійних жінок. Ця реформа розповсюднялася що раз ширше, поки уряд не перевів її офіційно в цілій Англії; краще жіноцтво взагалі зацікавилось справою цих нещасних людей. Минуло 80 літ і систему пані Фрі прийняв увесь цивілізований світ.

Хлопця, що біг через вулицю переїхав віз; кров сильно поллялася з перетятої жили. Всі прохожі безрадно стояли і ніхто не спромігся йому допомогти. Нарешті явився хлопець по прізвищу Астлей Коопер; він зав'язав рану хусткою і таким способом загамував кров. Хлопця за його вчинок всі дуже хвалили, а Астлей з того часу дуже зацікавився медициною. Пізнійше він зробився одним з найвидатніших хірургів свого часу.

В життю молодого хірурга надходить одного дня момент, — каже Арнольд — коли після довгого очікування, терпеливих студій і практичних вправ він береться до першої трудної операції. Знаменитий хірург-професор відсутний. — Час не жде. Хорий між життям а смертю. Що робити? Чи зважитися на смілий крок і заступити професора? Коли операція скінчиться щасливо, за ним будуть шукати. І ось стоїть він око в око перед нагодою, від використання якої, залежить або його слава або признание його нездібности.

Був раз на обіді у Льюгарелля-оповідач при чім привів зі собою приятеля з міста Салемо. По обіді цей приятель сказав: „Пробував я заохотити Гавтгорна написати повість на основі переказу, що ходить у нас, про акадейську дівчину, котра в час розпорошення Академії втратила свого коханого і ціле життя провела в очікуванні, в надії, що їй пощастить розшукати його. Дійсно, нарешті вона знаходить його, але вже в годину своєї смерти в шпиталю, коли вже обоє вони були старі“. Льюгарелльо здивувався, що переказ цей не розбудив фантазії Гавтгорна і звернувся до него з такими словами: „Як що Ви не маєте заміру використати цього переказу, то може дозволите мені ужити його, як тему для поеми. Гавтгорн згодився, давши обіцянку не брати цієї теми до того часу, доки не повідомить, чи не використав її в поезії. І дійсно використав цю випадкову нагоду і дав світові свою знамениту — „Евангеліну або вигнання Академії“.

Історія про Шейльока і його фунт тіла, яка містилася в дванадцятій віршах, була річчю без жадної вартости, доки Шекспір не увічнив її в своїй великій драмі. Росплющені очі всюди найдуть гарну нагоду, отверті вуха почують про поміч тих, кому її треба подати; розкриті серця зустрінуть

тих, що потребують ласки; готові руки завше знайдуть шляхотне діло.

Нема людини, котра не зауважила-б, що коли до начиння з водою вкинути якесь тверде тіло, то вода підноситься, одначе ніхто перед Архимедом не зробив звідси висновку, що витиснута тілом вода має той сам об'єм, що і тіло. Архімед перший усталив це і дав методу, для означення об'єму тіл незалежно від їх форми. Так само всі ми бачимо, що повішений тягар гойдається, коли ми зрушимо його з рівноваги, одначе треба було розуму молодого Галілея, щоби збудувати на сім таку цінну для людськості засаду маятника. Навіть залізні ланцюхи вязниці не присилювали цього мудреця покинути своєї спроби. На соломках, що витягав зі своєї постелі, він робив надзвичайно цінні досліди про відносну витревалість рур і прутів, що мають однаковий поперечник.

Від віків астрономи знали про сузір'я Сатурна, Рахували вони його цікавим винятком із закону про повстання планет. Між тим Ляплас доказав, що це не є виняток, а, навпаки єдиний можливий для обсервації певної перехідної стадії, якій мусіли підлягати... великі небесні тіла. Спираючись на це німе свідoctво природи, Ляплєс додав кілька надзвичайно цінних сторінок до історії повстання всесвіту.

Не було в Європі мореплавця, котрий-би не зупинявся над тим, що може лежати на захід за океаном. Одначе тільки на долю Колумба випало, поплисти в невідомі води і знайти новий світ.

Незлічима кількість яблук спадала на землю, часом навіть попадали на голови людям, ніби бажаючи примусити їх задуматися над тим явищем. Між тим щойно Ньютон з'ясував, що яблука, падаючи підлягають тому самому закону, який наказує планетам точно окреслювати свій шлях в безмежному просторі і перешкаджає часткам тіл вернути до хаосу.

Блискавиця сліпила, а грім вражав чоловіка з найдавніших часів, даремно намагаючись спровадити думку людську на слід тої великої і всюдисущої енергії, якою є електричність. Між тим громовиця збуджувала лише страх, поки Франклін недовів дуже простим способом, що це є лише прояв електричної сили, що підлягає навіть обрахунку, сили, що так само розповсюджена в природі, як вода, чи повітря.

Всі ці люде котрих ми оце згадали, вважаються великими лише тому, що зуміли використати можливості, які були приступні для кожного.

З життєпису кожного з великих людей впливає наука, висловлена дві тисячі літ тому назад, Соломоном: „Бачите того чоловіка, який він вправний в ремеслі своїм — стане він перед лицем королів“. Підтвердження слів цих ми знайдемо в життю Франкліна, котрий був у п'яти королів, при чім двох його урочисто приймало.

Хто використовує можливості, той кидає в землю зерно, що дасть буйний плід як для нього, так і для інших. Здібний і енергічний механік, молодий чоловік з загальною освітою, прикащик крамниці чи хлопець для посилок, всі тепер знайдуть більше шляхів до успіху, ніж могли знайти раніш. Давніший світ знав лише кілька професій, тепер ми маємо їх десятки де раніше була одна фабрика, тепер їх маємо сотню.

— Нагода має волосся тільки на чолі, а з заду вона лиса — говорив один латинський письменник. — Як що схопиш її з переду, то утримаєш в руках. Колиж вирветься, то навіть і сам Зевес її не дожене.

Але яке значіння має навіть найкраща нагода для того, хто не вміє чи не хоче використати її?

— Доля хотіла, щоби я по дорозі зустрів нещасний корабель „Вікторія“ — оповідав один мореплавець. Наближалася ніч, а море бурилось. Я подав сигнал питаючи, чи не потребують помічі.

— Ми поринаємо — відповів капітан Гердон.

— Чи не краще відіслати пасажирів на беріг? — запитав я.

— Прошу залишитись коло мене до ранку.

— Спробую, але чи не краще відіслати пасажирів зараз?

— Прошу залишитися до ранку.

Я намагався триматись зі своїм кораблем поблище, але в ночі море так розхвилювалось, що я втратив заняту позицію і уже ніколи не бачив нещасного пароплаву.

Пізнійше я довідався, що перше, ніж минула година з моменту, як капітан Гердон вимовив слова: „Прошу залишитись коло мене до ранку“, корабель його з цілим екіпажем пішов на дно.

Капітан Гердон оцінив всю величезну вагу нагоди, яка йому так до речі трапилась, щойно тоді, коли уже не міг нею користуватися, але що допоможе гіркий жаль і докори, коли прийшов останній час? Скільки-ж людей втратило життя, дякуючи його нерозумній самопевності. Подібні йому — слабі, лінівні, без мети перед собою, дуже часто не розу-

міють усієї ваги, ваги, яка міститься в сприятливій нагоді, аж поки дізнають на власній шкурі старої правди, що млин ніколи не може обертатися при допомозі тої води, що вже відплила.

Люди подібного типу завжди спізняються або занадто поспішають у всьому, за що беруться. „Мають вони три руки, як каже пословиця праву, ліву і одну з задю“. Нагадують вони хлопців, що спізняються завжди до школи і ніколи не знають своїх лекцій. Легковаження обов'язків стає їх звичкою; коли надходить час, що треба здати справу зі своєї діяльності, то їм завжди здається, що як вони щось зробили вчора; то сьогодні були-б панами положення, в кождім разі будуть ними завтра. Вони пригадують дуже багато сприятливих нагод, коли можна було знаменито заробити, знають як заробити в майбутньому — але тільки не тепер: чудесно уявляють собі, як мають робити потім, як допоможуть іншим, але нічого не можуть зробити сьогодні. Вони завжди сидять над купіллю, лише як раз в ту хвилю, коли янгол порушає воду, нема нікого, хто-би зміг положити їх до купелі. Люде ці не здібні користати зі сприятливих можливостей.

Йоганна Стокера служника коло потягу дуже любили його товариші залізнички. Подорожним Стокер також подобався, бо був привітливий і завше готовий подати всі потрібні відомости. Одначе він не розумів тої великої відповідальности, що лежала на нім. Дивився на свої обов'язки легковажно, а коли йому робили ту чи иншу увагу, то він усміхався і відповідав, так лагідно, — заспокоюче, що здавалось, той, хто чимсь турбувався, перебільшував небезпеку. — „Дякую, я роблю все, що треба, не турбуйтеся“.

Один раз вечером, підчас снігових заметів, потяг спізнився. Йоган скаржився, що дуже перемучився і потягнув трохи горівки. За короткий час він таки добре спянів. Старший кондуктор і машиніст дивились одначе пильно і були неспокійні. В дорозі потяг несподівано затримався. Лопнув один держак між тим по цій самій лінії, на кілька хвилин пізнійше мав іти поспішний потяг. Кондуктор перейшов до останнього вагону і наказав Йоганові виставити червоний сигнал, як осторогу. Йоган усміхнувся і сказав: „Нема чого спішитися, зараз зроблю, лише надягну пальто“. Кондуктор відповів з натиском: „Не зволікай, ані хвилини, поспішний надходить“. — „Добре“, відповів Йоган, лагідно усміхаючись. Кондуктор відійшов.

Тимчасом Йоган не пішов відразу. Спочатку одягнув пальто, потім ликнув трохи горівки, щоб не було на морозі зимно. Після того, не хапаючись, витягнув ліхтарню і, по-свистуючи, пішов її світити. Не встиг одначе зробити і декілька кроків, як почув сопіння успішного потягу. Кинувся в перед, але вже було пізно. В мент паровик вривався в вагони — розляглись розпучливі крики, мішаючись зі страшним шипінням пари.

Довший час даремне шукали Йогана. Щойно лише на другий день знайшли його на якимсь згарищі. Божевільний він вимахував ліхтарем перед потягом, що ніби насував на него і кричав: „Ах, колиб я був...”

Забрали його до дому, а пізніше до лікарні для божевільних. Трудно собі уявити щось більше, ніж те невпинне лементування: Ах, колиб я був... лементування чоловіка, що через своє злочинне недбальство, спричинив смерть стільки людей.

А скільки серць людських розривається подібним болем і не один охотно присвятив-би ціле своє життя, щоби тільки можна було направити давню помилку.

— Бувають моменти, що мають в житті більше значіння, ніж цілі роки — говорив Дік Альфорд. Ціна окремих одиниць часу не має нічого спільного з їх протягом. Помилка, яку ми зробили в один момент, часом відбивається на цілому житті. А хто з нас відгадає, коли надійде та хвиля, від котрої все залежить?

Те, що ми називаємо зворотним пунктом, є наслідком нашої попередньої діяльності. Сприятливі обставини мають цінність тільки для тих, хто відповідно підготовлений, щоби скористати з них. Нагода, для якої ми не підготовані, лише поставить нас в смішне становище.

Найгірше те, що постійно ми виглядаємо лише такої нагоди, щоби забагатіти чи досягнути славу і значіння. Хочемо зробитись майстрами не будучи челядниками; бути ученими, не учившись; хочемо статись багатими за позичені гроші. Так як з добрими нагодами, що провадять до успіху і щастя, трапляються в житті людини, ще інші „нагоди“, але такі, яких треба уникати, як зарази. Це — нагода когось ошукати, взяти хабара і тому подібне. Часом може навіть здаватися, що роблячи таке, можна й ціле життя спокійно пережити, тим часом такі „нагоди“ кривлять громадянство і провадять до ганьби до злочинств а навіть до самогубства.

Прислів'я каже „Більше варта лут щастя, ніж фунт розуму“. Але є це засада і девіз дурнів.

Юнацтво. Чого-ж дні ваші провадите в байдикуванню? Хіба вже не було місця на землі, коли ви прийшли на світ? Чи земля стала неродюча? Чи всі становища вже заступлені? Чи ваш край не потребує зміцнення? Чи таємниці природи всі відкриті? Чи не можна-б було зужити вільні хвили для вашої користі чи на пожиток іншим? Чи боротьба за існування вже така неможливо тяжка, що треба тішитися з самого плохенького містечка і самої скромненької діяльності? Чи на те вас обдаровано життям, в цей вік поступу, коли досвід минулих поколінь дає так багато можливостей — для дальшого прогресу, — що-б ви жили як звірина?

Старе мусить вступитися, щоб дати місце новому. Машини, що працювали десять літ, треба продати на брух, а на їх місце поставити нові — кращі. Методи наших батьків мусять дати місце новим методам. Ті, що життя своє присвячують справі поступу і праці — відходять, а на їх місци мусять стати нові вояки і далі провадити все тящу боротьбу.

Уроджені в епоху, коли знаття і сприятливі обставини зустрічаються на кождім кроці, чи-ж можете висидіти з заложеними руками, чекаючи на Боже змилювання, — ви, яким природа дало все потрібне до праці; — сили і здібности?

Коли нарід єврейський затримався в своїм поході над Червоним морем, а Мойсей молився про поміч, Бог сказав йому: — Чого до мене звертаєш голос свій? Промов до синів Ізраїля, нехай ідуть вперед.

У світі повно праці, що чекає на робітників; нераз отже приязне слово може урятувати ближнього або відкрити перед ним допомогу до успіху; наш організм так пристосований, що уперта, смілива і постійна праця дає нам найвище задоволення; незлічима кількість живих прикладів заохочує нас до чину і кождий момент обдаровує нас нагодою.

Ніколи не чекай на сприятливість обставин. Створи, їх сам собі. Створи, як утворював їх малий пастух Фергузон, котрий зі шнурком шкляних пацьорків в руках вирахував відлеглість між планетами. Створи їх, як Юрій Стефензон, коли кавалком крейди в руках, доводив математичні закони на почорнілих стінах вагонів... Створи, як Наполеон, котрий з тисячі „неможливих ситуацій“ виходив переможцем. Створи, як створює чоловік, що хоче чогось досягнути. Найкраща okazія не принесе жадної користі лінивству. Зате пильність і праця навіть звичайний випадок обертають в джерело успіху і щастя.

II. Молодь серед несприятливих обставин.

З найчорнішої землі виростають найкращі квіти, а найвищі, найміцніші дерева пнуться до неба з посеред скал.

І. Голлянд.

Убожество є річчю страшною. Часом вбиває в нас душу. Але часом є тим північним вітром, що перетворює людей на героїв.

Овід.

Біда є щастя почуття.

Німецька пословиця.

Недостатки є річ гірка, прикра. Але ми не здаємо собі справи з тої користи, яку вони нам приносять. Багато річей, що на перший погляд, нездійсними, були dokonані, дякуючи нужді. Нужда є джерелом сміливости духа, гостроти розуму і енергії чину.

Дрюден.

Не кожде несчасть, що спадає на нас, є прокляттям; перешкоди, які ми мусимо поборювати, є часто нашим благословенням. Поборені труднощі не тільки вчать нас побіджати, але гартують до майбутньої боротьби.

Шарпе.

Всі керівники сучасного промислу, розпочали свою кар'єру з бідних хлопців.

— Я належу до королівського двору — говорило маленьке, гарне дівча до своїх товаришок підчас дитячої забави на голяндським, королівським дворі. — Батько мій є камергер. Люде, котрих призвище кінчиться на „сен“, нічого не варті і нашим обов'язком — уникати тих людей.

— Так? — гнівно відповіла дочка багатого купця Петерсона, — але мій батько може купити на сто корон цукерків і роздати їх дітям, а твій батько чи в стані зробити щось подібного?

— А мій батько — обізвалася ще одна — може про кожного написати в газеті; всі його бояться, бо знають, що при допомозі газет він може зробити, що захоче.

— Ах, колиб я міг бути таким, як вони — думав собі малий хлопець, прислухуючись до сих розмов через шпарку в паркані.

Дійсно, батьки його не мали жадних грошей, а призвище його кінчилося на „сен“.

Минули роки і діти стали дорослими людьми. Одного разу дехто з тих бувших дітей, пішов оглядати пишний палац, в якому містилося багато і цінних річей. їх привітав

власитель палацу — як раз той хлопець, що колись уважав за велике щастя, дивитися через шпарку в паркані, на забаву багатих дітей. Хлопець той виріс на великого майстра долота — Торвальдсена.

А оповідання це є уривок з твору Йогана Хрістіана Андерсена, котрому ані прізвище його на „сен“, ані те, що батько його був бідний швець, не загородило шляху до слави.

— Не бійся батьку, я не умру з голоду — говорив глухий хлопець Кітто прохаючи, щоби батько взяв його з притулку і дозволив учитися, — та-ж ми живемо серед достатку. Над берегом ростуть ростини, а у полі — ріпак; за постіль може бути купа сіна. А зрештою, я знаю, як боротись з голодом. Готентоти часом живуть без їжі дуже довго, жвакаючи гуму; а коли голодні, то тісно перевязуються шнуром. Чому-ж би я не міг зробити так само? І цей бідний глухий хлопець, батько якого піяк ледви міг латати чоботи, зробився одним з найбільших теологів світу. Першу свою книжку написав він у притулку для бідних.

Один стародавний письменник так оповідає історію невільника Креона: — краса була його єдиним божеством, її він віддавав найбільшу честь. В Греції видано було тоді закон — се діялось швидко після того, як Греки відбили наїзд Персів — по якому під карою смерти заборонялося займатись мистецтвом кожному, хто не був вільним чоловіком.

Якраз в той час Креон працював над групою, за яку мав надію дістати похвалу від Фідія, найбільшого скульптора тих часів, а може навіть від самого Перікля. Що було робити? Всі свої думки і своє серце, усю свою душу Креон віддавав тій холодній брилі мармору, що стояла перед ним. Що дня він на колінах благав богів, щоб післали йому натхнення. І з радістю він відчував, що Аполлон приймає його молитви, керує його рукою і обдаровує життям постаті, що вилонюються з під його долота. Але зараз йому здавалося, що боги цілком про нього забули.

Не менше ураженою тим законом, чула себе Клео, сестра Креона. — „О, Афродите, безсмертна Анодіомен, — благала Клео в своїх молитвах, о дочко Зевса, царице і опікунко, на олтарі якої щодня ми складаємо жертви, зжалься наді мною і над моїм братом!“ Брату-ж вона говорила: „Креоно, перенесись до льоху в наших домі. Там темно,

але я буду достарчувати Тобі світла і їжі. Не кидай своєї праці, боги нам допоможуть“.

Креон послухав і працював далі над великим, але небезпечним твором.

Незадовго було по цілій Греції оголошено, щоби всі зносили до Атен твори мистецтва, щоби виставити їх до публичного огляду. Твори скульптури було виставлено на торговій площі. Найстаршим судією був Перікль. Разом з ним була Аспазія, Фідій, Сократ, Софокль і інші знамениті люди оточували великого політика.

Всі тогочасні скульптори виставили свої твори. Але не дивлячись на це, лише одна група, найраща із всіх, група, що її хибав сам Аполльо вирізьбив, звернула загальну увагу, викликаючи заздрість у серцях інших мистців.

— Хто творець сего діла?

Відповіді не було. Герольди ще раз повторили це питання. Мовчанка.

— Ага — таємниця. Отже може то діло рук невольника?

Але ось серед загального схвильовання запримітили, що на площу силою тягнуть гарну дівчину, в роздертій одежі, розвіяним волоссям. Погляд очей її був рішучий, уста — затиснуті.

— Жінка ця знає ім'я різьбаря, але не хоче його виявити — кричали в натовпі. — Ми певні в тому.

На запитання, що її робили, Клео відповідала мовчанкою. Її загрозили карою, але і це не розв'язало її уст.

— Запровадьте її до в'язниці — наказав Перікль.

Але в цей мент з натовпу вибіг юнак. Лице його було бліде, але очі світилися блеском генія. Підбіг, упав до ніг Перікля і скрикнув: „Пане! Пробач тій дівчині! То моя сестра. Я винуватець! Та група є ділом моїх рук, рук невольника.“

Ще він не скінчив, як із юрби вже почулися обурені крики:

— Геть невольника! До в'язниці його, до в'язниці!

— Ні! — спинив юрбу Перікль, піднімаючись з місця. — Подивіться на ту групу. Чи сам Аполльон не показує нам цим, що існує щось вище, ніж справедливий закон? Метою закону повинно бути стремління до розвитку краси, а не до нищення її. Тільки через те, що Атенці безмежно люблять прекрасне, вони вічно будуть жити в людській пам'яті. Не до в'язниці, а до мене приведіть юнака.

По тих словах, Аспазія перед цілим народом уквітчала чоло Креонове оливковим вінком і, серед бурхливих оплесків, поцілувала його сестру.

Греки поставили пам'ятник Езопу, що народився невольником, щоби всі знали, що дорога до слави кожному віверта.

Щоби здобути в Греції масток і безсмертність, треба було лише відзначитися в мистецтві, літературі або на війні.

Ні одна держава не сприяла так стремлінням здобути заслуги, як Греція, геній, мужність, краса мали там загальну пошану.

— Я уродився бідним — розказував віцепрезидент Зєдинених Держав, Генрих Вільзон. — Над моєю колискою стояла нужда. Розумію, що то значить у мене просити кусень хліба, коли його нема. В десятих році життя я почав працювати. Одинайцять літ я безустанно працював; кожного року мене учили лише один місяць. По одинайцяти роках праці я дістав пару волів і шість овець. Продавши все, я одержав вісімдесять і чотири долляри. Ніколи не траплялось мені витратити хочби долляра на розвагу. Від колиски звик я рахувати кождий гріш. Розумію, що значить перейти пішки кілька миль і просити людей пустити в хату. Вставав досвіта, щоби пасти череду або рубати дрова, защо діставав чудесну платню шість долярів на місяць.

Правилом Вільсона було, не пропускати жадної нагоди до самоосвіти і поступу на перед. Мало хто так добре знав ціну заощадженого часу, як Вільсон. Він цінив кожду хвилину, так ніби вони були для нього золотом і використовував кождий момент. До двайцяти літ він перечитав силу книжок. Покинувши роботу коло господарства, він рушив до міста Натік в штаті Массачузетс за сто миль, щоби навчитися шевства.

За цілу дорогу він витратив лише одного долляра і шість центів. За рік пізніше він став на чолі освітнього товариства Натіцк. Через вісім літ він виголосив свою велику промову проти невольництва в Законодавчій Пялаїт, а через дванайцять літ він став членом Конгресу.

Кожда можливість була для нього великою можливістю і з кождої нагоди розцвітав для нього успіх.

— Мігби ти одягатися трохи краще, коли виходиш у місто — говорив редактор Стеррет.

Горацій Греелей, до которого це говорилося оглянувши своє убрання так, ніби ніколи його не бачив і сказав:

— Мій батько сидить без роботи, одже я йому мушу допомагати. За сім місяців я витратив на себе тільки п'ятнадцять доларів, хоч за той час одержав від редакції 135.

Греелей мав тоді 21 рік. його зверхній вигляд не був дуже привітливий: рухи тяжкі, волосся як коноплі, голос плаксивий. Але це його зовсім не турбувало, він рішив пошукати щастя в Новім-Йорку. Прив'язав до палиці клунок з убранням, перекинув через плече і пустився в дорогу. Перейшов пішки 60 англійських миль до міста Буфалльо, звідси на човні дістався до Альбони потім лодкою переплив Гудзон і зі сходом сонця 18 серпня 1831 року прибув до Нового-Йорку.

За два з половиною долара на тиждень він знайшов собі помешкання з утриманням. Шістьсот миль дороги коштувало його п'ять доларів. Цілими днями ходив Греелей від дому до дому питатися, чи не потребують робітника, але всюди йому відмовляли. Через свій виснажений вигляд він був подібний до челядника, що втік від хазайна. Одної неділі він довідався, що друкарні потрібні складачі. В понеділок він встав о 5-тій годині ранку, а в сімей був уже на місці. Завідуючий друкарнею не міг собі уявити, щоби молодий сільський хлопець міг складати черенки для біблії в кількох мовах, а як раз для такої праці шукали робітників.

— Поставте перед кашту з черенками, побачимо, що він вміє — сказав завідуючий.

Новий складач не подобався властителєві друкарні і він сказав завідуючому, з кінцем дня відправити його. Однак виявилось, що новий зробив в той день найбільше й найкраще від усіх. Через десять літ Греелей став уже співником невеликої друкарні, а ще пізніше заснував найкращий тижневик в З'єдинених Державах. Однак це підприємство не виправдувало себе. В році 1840, коли Гарізон став президентом З'єдинених Держав, Греелей розпочав видання, котре придбало 90.000 передплатників, цифру в ті часи просто казкову. Але і на цім щоденнику, один примірник якого коштував пенса, Греелей нічого не заробив. Слідуюче літературне підприємство його був часопис, один примірник якого продавався по центі. Розпочав Греелей це видання маючи одну тисячу доларів. Першого числа він видрукував тисячу примірників. Продаж йшла тяжко. Спочатку

Греелсїй мав шістьсот передплатників, але через шість тижнів стало їх одинацять тисяч. Попит на „Трибуну“ піднявся швидше, ніж машина могла друкувати часопис...

В році 1825 Йоган Гордон Беннет збанкрутував на видавництві, а сім літ пізніше на видавництвах. Був він відомий як талановитий газетний робітник. Тяжкою працею і ощадністю він склав 500 доларів на протязі 14 літ. В 1835 році Беннет запропонував Греелсїю видавати на спілку новий щоденник. — Греелсїй ухилився від цієї пропозиції, але на-томість порекомендував Беннету двох молодих друкарів. Було założено спілку і в травні 1835 року вийшло перше число. Спільники разом мали суму, якої вистарчало на покриття видатків протягом десяти днів. Беннет винайшов невеликі сутерини. Перше умебльовання нової редакції було таке: одно крісло і стіл зроблений з дощок, що були положені на якісь бочки. Тут було розпочато працю над великим, безпартійним щоденником. Це в Америці було новиною, бо звичайно, тут всі часописи були органами партій. Всю роботу по видавництвам, за виїмком друку виконував сам Беннет в своїм підваллі. Юнак твердо йшов в напрямку зреалізованя своєї ідеї, — давати читачам що раз новіші і що раз точніші відомости зі всіх галузів людського життя і діяльності. В скорому часі часопис Беннета став всюда відомий, як зеркало біжучої історії світу. Відомости, які — уміщалися, були точніші, повніші, а передовсім вчасніші, ніж в інших часописах і в тім напрямку Беннет завжди опереждував всіх своїх товаришів по професії. Він не шкодував ані праці ані грошей на здобування певних і неопізнаних відомостей, що могли-б зацікавити публичність. Правда, ця праця потребувала величезних зусиль, але і наслідки її були блискучі. Через деякий час на розі вулиць став величезний будинок найбільшої і найцікавішої газети тих часів.

Стопядесять літ тому, підчас бенкету у одного магната в Ліоні, йшла розмова про італійське малярство: одна картина, що представляла сцену із грецького життя чи міто, льогії, викликала загальну увагу і живу дискусію. Бачучи, що думки гостей поділялися, господар дому звернувся до одного із своїх льокаїв і запропонував йому зясувати зміст картини. Яке-ж було здивування гостей, коли служачий так повно і яскраво оповів суть намальованого на картині, що поклав кінець всім суперечкам.

— В якій школі здобули ви ці відомости? — звернувся до нього один з гостей — з виразом великої пошани.

— Учився в різних, шановний пане — відповів молодий слуга, — але найбільше мені дала школа житейських нещастій.

В недовгому часі ціла Європа говорила про нього. Цей бідний слуга був Жан-Жак Руссо, один з найбільших геніїв свого часу.

Елігій Буррітон мав ледви шіснайцять літ, коли у нього помер батько. Елігій був тоді челядником у коваля в своїм ріднім селі Кант. Працював у кузні по 10—12 годин на день. Це одначе не перешкаджало йому увесь час думати і розв'язувати в мислях найтрудніші математичні завдання.

В щоденнику можна було знайти такі уступи: „Понеділок 18. червня біль голови, 40 сторінок Гув'єра, 64 сторінки французької мови, 2 годині праці в кузні. Вівторок, 19. червня: 60 строф єврейської мови, 30 французької, 10 рядків чеської, 9 рядків російської, 15 назв зірниць, 10 год. в кузні. Середа, 20 червня: 25 строф єврейської мови, 8 строф сирийської, 2 годині в кузні.

Буррітон володів 18 мовами і знав 32 діалекти. Пізніше він став відомий, як учений коваль і як громадський діяч. Цей хлопець, що не мав жадної можливості учитися, здобув свої великі знання в таких несприятливих обставинах, що мусить встидатися кожний, хто не вчиться, маючи до того спроможність.

Др. Пальмагев в одній із своїх промов до своїх молодих слухачів сказав слідуюче: „Коли йде річ про життєві нещасті, то пам'ятайте, що ви стоїте сьогодні на однім рівені з тими, на долю котрих припадає успіх. Розміркуйте собі, що ті, котрі через трийцять літ від нинішнього дня будуть мільонерами чи великими промовцями, ті, що виростуть і зробляться поетами, великими купцями чи філіантропами, ті що стануть великими в церкві, — всі вони сьогодні рівні вам і не знаходяться в ліпших умовах, ніж ви. Згадайте мої слова через трийцять літ від нинішнього дня.“

Бракує вам відповідних умов, бракує капіталу, з яким могли-б щось розпочати, неправда-ж? Отже йдіть до бібліотеки і з книжок, котрі там знайдете ви довідаєтеся, яким чудовим механізмом обдарувала вас природа, давши вам руки і ноги, очі і уха. Ідіть в анатомічний театр, щоби побачити те, про що читали, і потім уже ніколи не плачте, що бракує вам засобів до чину.

Бракує вам засобів?

Так майтеж на увазі, що кождий найбідніший хлопець наділений так щедро, як тільки всесильна природа могла його наділити, коли розгорнула всю свою могутність!

Трудно собі уявити більш скромну фігурку, як рознощик газет і ще трудніше, представити собі його великим і славним мужем. Бо які можуть бути вигляди і можливості у бідного рознощика?

А між тим, чоловік, котрий придбав Америці світову славу, розпочав свою кар'єру, як рознощик газет на залізниці. Том Едісон мав тоді 15 років. Уже в той час він надзвичайно любив хемію і навіть улаштував собі маленьку лябораторію. Одного разу, коли він потайки робив якусь спробу, рушився вагон в якому містилася лябораторія і через це розбилася бутелька з сірчанним квасом. В цілому вагоні розійшовся страшний сморід, а розлитий квас робив багато шкод. Терпець кондуктора увірвався і молодий учений був викинутий з потягу, діставши на дорогу кілька штурханців.

Едісон попав з одного скрутного становища у друге, при чім з кожного виходив переможцем і ще зовсім молодим чоловіком сів на троні світової науки. Коли недавно запитали Едісона про таємницю його науки, він скромно відповів, що ніколи не брав до уст спіртових напоїв і що завсідги був стриманий у всьому, крім праці.

Чи не було впрост божевільям з боку двох молодих хлопців, що не були в школах і не знали світу ні людей, стати до боротьби з явищем, коріння якого сягало глибоко в державний устрій Америки, явище яке підтримувала наука і державні мужі, церква, промисл і вся аристократія, без ріжниць віри і політичних переконань? Чи могли вони рахувати на успіх супроти упереджень і ворожого настрою цілої людности? Лише величність завдання була для цих юнаків, а твердість і енергія їх були сталеві. Один з них, Венямин Лурд видав в Огіо журнал: „Геній загально людської свободи“ і цілий наклад що місяця приносив з собою до дому, що знаходився в 20 милях від друкарні. Він без вагання пійшов за 400 миль до Тенессе, щоби лише придбати кілька передплатників. Це, справді, був надзвичайний хлопець.

З тою самою енергією він провадив своє діло у Балтиморі разом з Вільгельмом Гаррісоном. Видовище невольників на головних вулицях, кораблі, повні бідних, вирваних з дому і гнізд родинних, що дожидалися відправи до полудневих портів, розпучливі сцени підчас продажі неволь-

ників, зробили на Торрісона вражіння, від якого він не міг визволитися. Мати Гаррісона була занадто бідна, щоб віддати сина до школи, за те научила його ненавидіти утиск, і Гаррісон постановив присвятити своє життя справі визволення тих нещасних.

З першого числа своєї часописи він почав домагатися рівноуправлення негрів, за що накликав на себе гнів суспільства. Його заарештували й посадили до в'язниці. Вендель Філепс пізніше писав про Гаррісона: На двацять четвертому році життя він був ув'язнений за свої переконання. В розцвіті молодости відважно ставив опір цілому своєму народові. Сидючи в тюрмі, Гаррісон не уважав можливим тратити надаремне часу. Він виготовав кілька публичних лекцій, але що міг робити з ними? Церкви і публичні салі були для нього зачинені. Однак Гаррісон належав до тих, якого нічого зломати не могло. В Бостоні, без приятелів, без грошей, без впливів, в маленькій кімнатці на піддашу, він розпочав видавання газети. Але прочитайте відозву сього юнака в першій нумері газети: „Я буду суворий як правда, непохитний як справедливість. Говорю поважно. Не буду вибіхуватися ані виправдуватися, не вступлюся ані на волос і примушу Вас, щоби Ви мене слухали“. Ось відвага юнака, що має проти себе цілий світ!

Роберт Гайне з південної Кароліни написав до Отіса, бурмістра Бостону, що йому прислано число і просив бурмістра, щоби той довідався про назвище видавця. Отіс відповів, що він розшукав злиденного хлопця, котрий друкує „цю не маючу значіння газету в темній норі, з одним помічником, негритянським хлопцем і ще кількома особами без найменшого впливу“.

Але цей „злиденний хлопець, що їв, спав і друкував в темній норі“, примусив цілий світ, зайнятися справою, над якою ніхто не думав. Гаррісона старалися притиснути всякими способами. Товариство в південній Каліфорнії признало 1500 доларів нагороди, за затримання і видачу до рук суду кожного, хто тільки розповсюджував „Лібератора“. Губернатори одного чи двох Штатів також обіцяли премію за голову видавця. Законодавча палата Георгії признала 5.000 доларів тому, хто спіймає Гаррісона.

Ось так безпереривно провадячи боротьбу з перешкодами, юнак розбудив цілий народ. Дванадцять фанатиків зібралося одної бурхливої ночі в підземеллях Африканської церкви в Бостоні і заснували новоанглійське протиневіль-

ниче товариство. Боротьба набирала щораз більшої гостроти. Пруденція Грандал приняла кілька чорних дівчат до своєї школи в Коннектікут, котрою опікувалися багаті люди з Бостону і Нового Йорку. Коли це сталося, купці нічого не хотіли її продавати, а улична юрба загрожувала, що зруйнує школу і повбиває учительок. Гаррісона і його товаришів переслідували всюди. Один пастор по призвищу Лове, був убитий юрбою в Іллінкс за те, що став в оборону невільників, а в „старій колиці американської свободи“, в багатім, могутнім і культурнім Массачузетс проти аболіціоністів (борців за визволення невільників) виступили з надзвичайним обуренням.

Увесь нарід був обнятий пожаром ненависти. В сенаті Зєдинених Держав члени поділились на два ворожі табори. Пристрасти всюди розгорілись і утворився стан бурхливий і непевний.

Поміж піонерами з півночі і лицарством з півдня почалася боротьба довга і завзята. Кульмінаційним пунктом її була внутрішня війна. По скінченню її, через тринацять літ боротьби, Гаррісон був запрошений як гість народу, президентом Лінкольном. Над фортом Сумтер Гаррісон ще раз побачив національні прапори і розпушені хоругви; висвободжений Негр привітав його як визволителя, дві його дочки, вільні тілом і душею, зложили у стіп Гаррісона пишний вінок квітів.

Англієць Ричард Гобден заробляв на життя тим, що пас сусідських овець. Тільки на десятому році життя він міг вступити до школи. В чотирнацять літ він пішов прикащиком в склеп до свого дядька. В той час, коли інші його товариші по праці спали, Гобден вставав і учив французьку мову. Швидко він зробився комерційним агентом.

Ціллю свого життя Гобден поставив боротьбу з „збіжевим митом“, котре відбирало хліб у бідних і давало його багатим. До помочі в сій справі він притягнув свого приятеля Йогана. Коли Гобден прийшов до нього, то застав його в глибокім смутку коло тільки що помершої дружини. „Тисячі людей в Англії оплакують тепер смерть матерей, жінок й дітей, померлих з голоду. Тепер коли минув у Тебе перший жаль, Ти повинен піти зі мною. Не відпічнем, доки мито на хліб не буде скасоване“. Вони утворили „Лігу проти збіжевого мита“ і в 1846 році, коли настав голод в Ірландії, добились його скасування.

Брігдт сказав тоді: „В цілій Англії нема ні одної бідної хати, котра дякуючи Гобдену, не мала-б кращого і дешевого хліба“. Сам-жа Йоган Брігдт, поруч Гобдена, найбільше спричинився до скорочення годин праці англійського робітника а також до збільшення заробітної платні. Оба були дітьми бідних робітників, одначе, дякуючи силі своєї незломної льогіки, дякуючи силі свого характеру, заняли становище, котре дало їм більшу владу, ніж її мала ціла тодішня англійська аристократія.

— Що сталося раз, може статися ще раз — говорив малий хлопець, що жив і виховувався серед тяжких обставин — пізніше лорд Бекенсфільд, великий прем'єр Англії, — я не є ані невільником, ані в'язнем, а при сильній волі і енергії зможу побороти всі перешкоди.

В жилах його текла семітська кров і через це здавалось, все змовилось проти нього. Але Бекенсфільд памятав про Йосифа, що був першим міністром в Єгипті, а також про Даниїла, що за 400 літ перед Різдом Христовим одержав ту саму гідність з рук найбільшого деспота тих часів. І Дізраелі відважно пробивався наперед, починаючи з найнижчого ступеня, все вище і вище, поки, нарешті, дякуючи власним заслугам, став високо в горі, на вершку політичної і громадянської влади. Коли його освітали в парляменті, осміяли і відіпхнули від влади, він сказав лише: „Почекайте, прийде час, коли будете мене слухати“. І той час дійсно прийшов: хлопець, що крім своєї твердої волі нічого не мав, чверть віку держав керму Об'єднаних Королівств.

— Коли я пізнав, що я чорний, говорив завжди Олександр Дюма, постановив жити так, ніби я білий і примусити людей, забути про кольор моєї шкіри.

А як завзято воював Кеплер з нуждою і недостатком! Книжки його з наказу влади були спалені, бібліотеку skonфіскували Єзуїти, а сам він мусів утікати з держави, зважаючи на ворожий настрій людности. Сімнайцять літ він уперто працював над великим завданням свого життя — над усталенням законів, які керують небесними тілами і зробився одним з найбільших астрономів світу.

А чого міг сподіватися від життя Яків Шарплез, відомий англійський коваль, і артист! Був він надзвичайно бідним, але мав таку жадобу до науки, що вставав у три години рано і переписував книжки, що були йому потрібні. Після цілоденної, тяжкої праці він ішов пішки вісімнайцять

кілометрів до Маншестру, щоби купити матеріал до своїх артистичних виробів. В кузні він просив завжди найтяжчої роботи, бо така робота потребувала довшого часу для розпикання заліза і хлопець міг мати таким чином кілька вільних хвилин, міг з книжкою в руках спертися на комин. Шарплез був надзвичайно скупим що до часу і кожду хвилю зуживав так, ніби вона мала бути останньою! Вільні хвили він присвячував своєму прегарному творові „Кузьня“, якого писав на протязі пяти літ, працюючи при тім без відпочинку.

Відомий астроном Галлілей, що створив в цій науці цілу епоху, повинен був перебороти у своїм життю багато перешкод, бо батьки примушували його учитися на лікаря, в той час, як медицина його не цікавила. Ночами, коли ціла Венеція спала мертвим сном, Галлілей увесь час просиджував на башті при катедрі св. Марка, при чім відкрив планету Юпітера, а також фази Венери через телескоп, зроблений власними руками, бо не був на стільки заможний, щоби придбати собі готовий. Коли його примушували публично на колінах зріктися своєї „єретичної“ доктрини, що земля обертається наоколо сонця, то ціла гроза Інквізиції не налякала сімдесятилітнього старця, і він в лице своїм ворогам гордо кинув: „А все-ж таки крутиться“. Галлілей так захопився наукою, що коли його кинули у в'язницю, то він і там не покинув праці і довів, між іншим, що порожня рурка є далеко міцніша, ніж цілий такий самий поперечник. Навіть коли осліп він не покидав праці.

Уявіть собі здивування Королівського Наукового Товариства в Лондоні коли убогий і нікому не відомий Гершель прислав наукове повідомлення про відкриття ним звізди Георгієм разом з докладним обрахунком її бігу і величини Сідус одночасно він надіслав свої досліди над перстнями Сатурна.

Сей молодий юнак, якому доводилося тяжко боротися за існування і який заробляв гроші грою на трубі, власними руками зладив телескоп і за його допомогою відкрив річі, про які не знали учені, що були озброєні найкращим астрономічним приладдям. Він обшліфував двісті побільшаючих шкелок, поки добився такого, якого хотів!

Батьки Юрія Стефензона були такіж убогі, що сім'я, яка складалася з десяти душ, тиснулася в одній комнаті. Юрій пас сусідські корови, але разом з тим старався найти хоч хвилину вільного часу, щоби мати можливість ліпити з глини моделі машин; замість рур він уживав при тім оче-

рету. На сімнайцятім році життя, Стефензон дістав місце коло машини, при котрій батько його був грубником. Юрій не умів ні читати ні писати, але машина була для нього учителем. В той час, коли інші робітники увесь свій вільний час тратили на п'ятику або грали в карти, Стефензон розбирав машину, чистив, обслідував її і робив з нею досвіди. Але коли пізніше він прославився на цілий світ, як великий винахідник, то ті, що марнували час, як він працював, називали його щасливцем.

— Прошу мені продати Новий Заповіт на грецькій мові — звернувся Ян Бровн з Гарпов в Шкоції до книгаря в Андрев. Купець подивився на пастушка, одяг якого свідчив, що він зробив сьогодні пішки 20 кільометрів і почав уже насміхатися з дивного бажання сільського пастушка, коли як раз до книгарні увійшов учитель місцевої гімназії. Довідавшись чого Бровн хоче, учитель сказав:

— Якщо ти прочитаєш і перекладеш хоч одну стрічку з Нового Завіту, то дістанеш книжку даремне.

Хлопець переклав кілька рядків і з тріумфом пішов до дому з одержаною нагородою. Латинської і грецької мови він навчився під той час, як пас худобу. Пізніше він заснував школу для дорослих і вславився своєю широкою освітою.

Самуїл Кунард зробив кілька винаходів, не маючи інших знарядів, крім звичайного ножика. По його взірця одна транспортна фірма збудувала пізніше кілька пароплавів нового типу, для перевозу товарів.

Кунард за свої винаходи одержав багато нагород, придбав значний маєток. Однак він ніколи не забував, що одне і друге завдячує простому ножикові.

Євангеліє і буквар — тільки й було книжок у Корнелія Вандербільдта, однак він навчився на них читати, писати і рахувати. Вандербільд хотів купити собі човен, але не мав за що. Щоби знеохотити його до морської кар'єри, мати сказала йому, що коли він зоре і засіє на протязі одного місяця 10 акрів камінистого ґрунту, найгіршого в цілій фермі, то вона позичить йому грошей на купно човна. Вандербільд виконав визначену роботу на кілька днів раніше терміну і виконав дуже добре. В сімнацяті річницю свого народження він купив нарешті човен, однак трапилось нещастя: човен ударився об скелю і затопився.

Але Вандербільд не належав до тих, що спинюються над перешкодами. Розпочав працю наново. Через три роки він уже мав три тисячі доларів.

Часто працював ночами, але в короткім часі його транспортна контора в порті мала найбільше клієнтів. Під час війни в 1812 році він підписав з урядом умову на постачання худоби для військових постойв коло столиці. Худобу він перевозив у ночі, щоби в день пароплав його міг ходити з пасажирами між Нью-Йорком а Брокліном.

Хлопець віддавав батькам всі гроші зароблені в ночі половину зароблених в день, але, не дивлячись на це, коли йому було 35 літ, він мав уже 30.000 доларів, а коли умер, то залишив своїй численній сім'ї один з найбільших маєтків в Америці.

Стефан Гігард „не мав щастя“. В дев'ять літ він покинув батьківську хату і прибув до Америки як матрос на пароплаві. Не було такої роботи, до якої він не брався. Мав лише одну амбіцію: завше йти наперед і добиватися успіху. Подібно Мідасу, обертав в золото кожду річ, до якої дотикався. Пізніше став він одним з найбагатших купців у Філядельфії. Мав Гігард одну негарну рису, а саме занадто велику привязаність до грошей. Але його любов до праці, його патріотизм в хвили, коли держава була в небезпеці, його готовість жертвувати своїм життям, коли треба було ратувати чужих людей, заражених страшною жовтою пропасницею, завжди будуть гідні наслідування.

Жан Ванаматр ходив що дня чотири кільметри до Філядельфії, де служив у книгарні, одержуючи одного долара і 25 центів на тиждень. Після цього він працював у кравця, де діставав на 25 центів більше. Так він ішов все вище, а тепер його маєток рахується на міліони. В 1888 році, під час президентури Гаррісона він був призначений головним начальником почт З'єдинених Держав. На цім становищі він виказав надзвичайні здібности.

Хлопець, що ставить перед собою ціль і твердо постановить осягнути її, невідмінно добеться свого, хочби він був найбільшійший зі всіх.

Майже всі люде, що здобули собі видатне становище в життю, були з початку бідними хлопцями.

Фред Дуглас, коли почав своє життя, мав менше, ніж нічого. Він був невільником, а через це не міг навіть розпоряжатися своїм тілом. Крім того, за борги свого властителя він був заставлений перше, чим народився на світ.

Щоби зрівнятися своїми правами з найбільшим хлопцем білої раси, він мусівби перейти такий довгий і трудний шлях, який ділить кожного білого хлопця від становища президента З'єдинених Держав. Дугляс не мав жадної можливості учитися, не мав учителя, а крім того по законах, котрі існували на плянтаціях, невільником заборонялось учитися читати і писати. Але Фред крадьком научився читати з клаптиків паперу і медичних календарів. І після того вже не спинявся перед жадними перешкодами. Коли йому було 21 літ, він утік з неволі і один час працював у Новому Йорку. В Нантуккет він мав нагоду виступити з промовою на однім зібранню, при чім зробив на всіх таке гарне вражіння, що його призначили агентом Протиневільничої Ліги в Мессачусетс. Після того Дугляса делегували до Європи, щоби він виступив тут з публичними відчитами в справі невільництва; серед Англіїців Дугляс здобув багато приятелів і вони зібрали для нього 750 доларів, щоби він міг викупитися з неволі. Дугляс видавав газету в Рочестері; а пізніше у Вашингтоні був редактором „Нової Ери“. Протягом довгих літ він був маршалом Колумбії.

Барнум виїздив конем за 10 центів денно. Юрій Хільд був хлопцем для послуги і побирав чотири долари місячно.

З таких непоказних початків виросло в Америці багато видатних людей і значних маєтків.

Гіден Лее за молоду немав защо купити чобіт і ходив на працю босим, навіть коли був сніг. Він склав зі собою умову, що буде працювати денно 16 годин. І умову цю він виконував надзвичайно точно і коли, бувало, стратить трохи часу, то позбавляє себе сну, щоби надолужити страчений час. Дякуючи цьому він зробивсь багатим комерсантом в Новім Йорку а потім президентом міста і членом Конгресу З'єдинених Держав.

Президенти Штатів Лінкольн і Гарфільд були дуже бідними хлопцями. Таємниця їх успіху полягала у витривалості їх і в непохитній волі. Лінкольн сам научився читати серед найгірших обставин, а Гарфільд почув себе щасливим, коли замітав підлоги і дзвонив в костелі, бо таким способом він міг заробити на оплату своєї науки.

— Здається, що мала почорніла хатина є майже завжди місцем народження ваших великих людей — сказав один Англієць, переглядаючи життєписи Американців.

Хлопець, що має пять робітників на кожній своїй руці і ясну незломну мету перед очима, ніколи не пропаде.

На землі є хліб і щастя для кожного чоловіка, що має енергію і здібність використати сприятливі можливості. Це другорядна річ, чи уродився він у палаті, чи в убогій хатині: коли він має тверду волю, коли безперестанно удосконалюється, то жадна сила на цій землі не зможе його подолати.

III. Залізна воля.

Тверда постанова є найвищою мудрістю.

Наполеон.

Людам не бракує сили але бракує волі.

Віктор Гіго.

Хто постановив побідити або згинуті, рідко буває переможеним.

Corneille.

Кожний сам собі визначає ціну; ми стаємо великими чи малими в залежності від нашої волі. *S. Smiles.*

Коли повзято тверду постанову, простір перед чоловіком розширюється, відкриваючи перед ним поле для чину і волі.

I. Форстер.

Я не можу, це неможливе! — сказав офіцер Олександр, коли йому не вдалося здобути штурмом мурів фортеці.

— Геть його! — скрикнув великий Македонець, — для того, хто постановив побідити, нема нічого неможливого, — і ставши на чолі своїх військ, здобув ворожі мурі.

— Десь певне хочете тільки на половину — завжди говорив Суворов людям, котрі не мали успіху. Воля була у нього на першій місці, слів: „не могу“, „не умію“, „не можливо“ він цілком не хотів слухати. Завжди відповідав: „научись“, „спробуй, зроби“. Наполеон в Єгипті ходив провідувати слабих на заразу, бажаючи показати, що чоловік, котрий не боїться, може побідити навіть чуму.

Така сила волі є ліком для тіла, стимулом до надлюдських підприємств. Она не одного чоловіка піднесла з смертельного ложа і не одному додала сили для чудесних діл.

Генерал Вольф, хорий на лихорадку, кинувся зі своїм військом на узгір'я Авраама побив Монталона і примусив до здачі непобідимий Кібек. А пять днів перед тим він писав своїй родині до Англії: здоров'я моє цілком зруйноване і я навіть не маю того задоволення, що зробив якусь видатну прислугу своїй батьківщині або, що зможу її зробити.

Коли лікарі сказали Дуглясу Єрольду, що він мусить умерти, він скрикнув: Як? Умерти і залишити жінку з безпорадними дітьми? Я не хочу вмирати. І воля його побідила: він жив ще довгі літа.

Професор едінбурзького університету Юрій Вільсон був такий кволий, що ніхто не думав, аби він міг колись вибитися на якесь становище; а між тим, з часом він став видатним ученим, хоча на своїм шляху мав стільки перешкод, що вони — здавалося — знеохотили-б і найсильнішого чоловіка. Особисті нещастя, ампутація ноги, упадок сил, страшні кровотечі не могли зломати його запалу. Здавалось, що навіть смерть спинилася безпорадно перед цією могутньою волею, не маючи відваги забрати хоре тіло.

Вальтер Шкотт на 55 році життя мав більше, як 600 тисяч доларів боргів. Але не дивлячись на поважний свій вік, постановив сплатити всі борги, до гроша. Незломна міць його постанови надала духові і тілу віри і натхнення. Кожний нерв, кожний, мускул говорив: борг мусить бути сплачений. Кожда крапля крові, побуджена волею, несла мозгові побільшену силу до праці. Борги були сплачені.

В щоденнику Вальтер Шкотта читаємо: я терпів страшно і часто мав лише одно бажання: лягти і заснути вічним сном. Але постановив боротися, поки буду в стані. Його непереможна воля працювала навіть тоді, коли інші сили залишили його.

— Кого лякають труднощі, той ніколи нічого не досягне — доворив Жан Гунтер. Чи є хто, що хоче боротися? Такий чоловік ніколи не загине.

— Шеста година ранку. Я, Едвард Ірвінг обіцяю собі навчитися грецьких слів, що починаються на а і б до восьмої години. — Хлопець написав ці слова на грецькім словнику. А пізніше дописав: „Восьма година ранку. Виконав те, що постановив“.

— Нема нічого наможливого для чоловіка, котрий уміє хотіти — сказав Мірабо. — Мусить бути — ось закон, що керує успіхом.

— Ми завжди вірили, — каже Емерсон, — що можлива індивідуальність, котра моглаби протиставити себе всім іншим індивідуальностям. Віримо, що це мусівби чути чоловік, котрийби керував подіями, чоловік котрий ніколи не мігби найти супротивника, о міць якого все розбивалобися,

як об залізо, котрийби давав іншим перевагу і всеж таки всіх перемагав.

— На світі існує три роди людей — сказав один письменник — такі, що роблять, такі, що не роблять і такі, що не можуть. Перші досягають всього, за що беруться, другі всьому перешкаджають, треті у всьому терплять невдачу.

— Є велика сила у вірі — говорив Бульвер — навіть тоді, коли віра торкається справ людських і земних. Коли чоловік твердо вірить, що його призначенням є зробити певного дня щось таке, що зараз уявляється неможливим, існує десять шансів на один, що він те зробить! Що можна зробити чоловікови, котрий носить в собі непохитну постанову? Котрий цілком не знає, що він є переможений і котрий бореться далі, хочби йому відтято ноги? Перешкоди і невдачі не зупиняють такого чоловіка. Переслідування стають для нього корисними і побуджують ще тільки до більшої витревалости. Дай чоловікови буквар і залізну волю і хтож може перебачати, чого такий чоловік досягне? Замкніть Галлілея у в'язницю за його відкриття, то він буде робити свої досвіди зі соломою. Відберіть очі Евлеру, а він тим глибше тим смійше буде мислити і удосконалювати свої чудодійні здібности до математики. Спаліть тіло Вікліфа і киньте попіл до Северки, а річка занесе його до моря, а море рознесе і порозкидає попіл, перенятий його думками по берегах всіх країв на світі!

Світ завжди слухає чоловіка, котрий має волю. Гранту і Бісмарку можна перечити з таким самим успіхом як і сонцю.

— Береги великого океану щастя — каже Форстер — вкриті уламками житейських човнів, люде може надзвичайних здібностей, але котрим бракувало відваги, віри, твердості — гинули в той час, як менше здібні але більше енергічні прибули до порту. Сотні людей залишається у забуттю лише через те, що не мали відваги зробити першого зусилля; але колиб вони рішилися в свій час розпочати, то здивувалиб світ своїми ділами і успіхами.

Квортін Матсіс уже втратив надію зробитись великим художником, коли йому сказали, що лише в тім разі віддадуть за нього укохану ним дочку його учителя, як він створить цінну художню річ. Матсіс негайно взявся до праці зі силою волі, якої ніщо не могло побороти, і створив

„Скупців“ — одну з найкращих річей в малярстві. Ось така сила волі творить „неможливе“.

Батько Бальзака пробував знеохотити сина до літератури.

— Чи ти знаєш, — говорив він йому — що письменник може бути тільки королем або жебраком.

— Добре — відповів малий хлопець — отже буду королем! Батьки залишили його на ласку Богу в малій кімнатці на піддашу і хлопець десять літ боровся з нуждою і невдачами, поки таки не побідив і не зробився тим, до чого стремів.

Молодий французський офіцер мав звичай, ходити по кімнаті і говорити до себе: хочу бути великим генералом і маршалком Франції. І дійсно він згодом зробився відомим вояком і умер маршалком Франції.

Одного слюсаря запитали — нащо він так старанно справляє фотель бурмістра. Слюсар відповів: Думаю про той час, коли сам засяду на цім фотелю. Через два роки він був обраний бурмістром.

Піттови колись сказали, що якийсь проєкт є неможливий.

— Неможливий? — сказав Пітт, — я діпну неможливости! Влада його в парляменті була надзвичайною. Його королівська воля панувала над найбільш гордими людьми.

Таємниця панування Великої Британії над кольоніями і чужими народами полягала в її твердій волі. Її залізна рука була як неминуча доля. Але Англія не завжди пам'ятала, що всі її діти однакової крові і довела до того, що вкінці піднісся натхнений голос Патріка Генрі: „Чи життя наше дороге, а спокій наш солодкий, — щоби платити за них ціною кайданів і неволі? Не знаю що зроблять інші, але що до мене, то я хочу або смерті або волі“. Американські кольонії підбадьорені такою силою духа, не могли бути переможені.

— Слово „неможливо“ — говорив Наполеон — знаходиться лише в словнику дурнів. Він скоріше розплатавби скелі на острові св. Олени, ніж мавби залишатися в'язнем, коли-б у нім не завмерла воля, перед котрою тремтіла ціла Європа.

Коли генерал Гранд обняв команду над північною армією, союзники зразу відчували, що вирок запав. В могутній волі генерала вони побачили для себе призначення. „На

Піємонт!“ — було його гаслом. Старі команданти хитали головами, але скромний чоловік з залізною волею, котрий не знав що значить бути переможеним, не відступив ані на крок від своєї мети, доки Лее не зложив зброї під Аппоматокс.

Гаррісон писав у першому числі свого „Liberator“: „Говорю серйозно. Не буду вибріхуватися, ані виправдуватися. Не відступлюся ані на волос і примушу вас слухати мене“. Ця непохитність і рішучість була також рисою характеру таких людей, як Лінкольн, Грант і інші видатні люде.

Таку волю повинен мати кождий чоловік.

Під кінець війни за самостійність, Пітт молодший, знаменитий промовець і незрівняний мистець сарказму почав свою довголітню державну діяльність, як перший міністр Англії. Політика його була цілковито протилежна політиці французької революції. Побіда під Австерліцом завдала йому смертельного удару. Довідавшись про перемогу Наполеона, він показав на карту Європи і промовив: „Звиніть цю карту, — вона за десять літ не буде потрібна“. Він запав у стан здеревіння, з котрого від часу до часу будився, щоби сказати: „Бідна моя вітчино!“ Всесильна воля Наполеона цілком заволоділа і загнітила думку і волю цього під кождим оглядом незвичайного чоловіка.

А яку могутню волю мав Дарвін! Він був постійно хворий і безнастанно терпів муки, про які знала лише його дружина. На протязі сорока літ — пише його син — він не зазнав ані одного дня здоров'я. Але не дивлючись на це, він завжди примушував себе до праці, якої злякались-би найздоровші і найсильніші люде. Одною з приповідок, що він любив була: „Воля перемагає“. Доказом його надзвичайної терпеливості і працьовитості нехай буде факт, що на протязі 20 літ він збирав матер'яли для свого епохального твору: „Про походження пород“, а його „Походження людини“ коштувало його трицятьлітньої мозольної і упертої праці.

IV. Як використовувати вільний час.

Любиш життя? — то не марну й часу, бо з нього власне й зіткане життя.

Франклін.

Навіть вічність не може надолужити страти одної хвилини.

Стародавний поет.

Години біжать, а ми за них відповідаємо.

Напись на соняшному годиннику в Оксфорді.

Я знищив час, а тепер час нищить мене.

Шекспір.

Чоловік молодий літами, може бути старий годинами, коли він не змарнував свого часу.

Бекон.

Вір мені, що добре використання часу принесе тобі колись процент, котрий перевищить твої найсміливіші мрії: і навпаки, марнування часу ослабить тебе так, що ти станеш цілковитим зером, так під оглядом розумовим, як і моральним.

Гладстон.

Нема такої роботи чи служби, що не дозволила б людині, котра має якийсь нахил до науки, чи інші уподобання, призначити хоч частину дня на свою працю.

Віттенбах.

— Скільки коштує ця книжка? — спитав один чоловік в книгарні Франкліна, після того, як годину перевертав книжки.

— Доляр — відповів прикащик.

— Доляр? — перепитав купець. А чи не можна було дістати її дешевше?

— Така є ціна — була відповідь.

Вагаючийся клієнт зачав розглядатися по книгарні, нарешті спитав:

— Чи не можна побачитися з паном Франкліном?

— Так, але зараз він зайнятий в друкарні.

— Добре, хотів би з ним поговорити.

Закликали Франкліна, покупець запитав:

— Яка найнища ціна, за котру можете продати мені цю книжку?

— Один доляр з четвертю — була поспішна відповідь.

— Один доляр з четвертю! Алеж прикащик хотів з мене лише одного доляра!

Цілковита правда — відповів Франклін. І я волів би взяти доляра — ніж відійти від своєї роботи.

Чоловік здивувався, але бажаючи закінчити розмову, запитав ще раз:

— Отже прошу сказати, яка найнища ціна цієї книжки?

— Півтори доляра — відповів Франклін.

— Півтори доляра! Але-ж перед хвилиною ви хотіли доляра і чверть.

— Так — спокійно відповів Франклін, волів би взяти перед хвилиною доляра, ніж зараз півтори.

Чоловік мовчки поклав гроші на прилавок і вийшов зі skleпу, багатший на одну корисну науку: Франклін навчив його, що час — то гроші.

Марнотравців часу стрічаємо всюди.

На підлозі в державному, монетному дворі Філядельфії, в майстерні, де вибивають золоту монету, покладені дерев'яні кратки, котрі під час замітання можна здіймати. В такий спосіб залишаються цілими дрібнесенькі частини золотого пилу, яких збирається на рік за кількадесятя долярів. Так само кождий, хто хоче досягнути своєї мети, мусить мати подібну сітку щоб ловити „окрухи часу“, ті дрібні рештки днів і годин, які більшість людей на світі необачно марнує і скидає в незаповнену нічим порожнечу життя. Хто використовує всі вільні хвилини, півгодини, несподівані свята, перерви між одною а другою роботою, хвилі очікування на неточних людей, той досягає наслідків, що надзвичайно вражають тих, що не потрапили так робити.

— Все, що я зробив до цієї пори, або що сподіюсь зробити в майбутньому — каже Еллігій Бурріт — сталося і станеться дякуючи невідомому процесу наростання, в наслідок якого, повстають мурашники, — частка за часткою, думка за думкою, чин за чином. А як що я колинебудь робив під впливом амбіції та найвища ціль її полягала в тім, щоби нашої молоді показати приклад, як треба користати з тих безцінних окрухів часу, що звуться хвилями.

— Я був здивований, яким способом Нед визначився своїм таланом з посеред нашої цілої родини, — сказав один з братів Неда Бурке, коли вислухав його промови в парламенті — але тепер згадав собі, що в той час, коли всі ми гралися, він був зайнятий працею.

Дні приходять до нас як найкращі наші приятелі, несучи на невидимих долонях безцінні дари; коли ми не користуємо з тих дарів, дні помалу зникають і не повертають ніколи. Кожний новий ранок приносить нам нові дари; однак, коли ми занедбаємо дари вчорашнього або позавчорашнього дня, то помалу робимось нездібними, щоб оцінити сьогоднішнє.

Одно мудре прислів'я каже: втрачене багатство можна привернути працею і ощадністю, втрачене здоров'я ліками і поміркованістю, забуті знання наукою, лише втраченого часу уже ніколи повернути не можна.

Лишилося тільки п'ять, тільки десять хвилин до обіду нема уже часу до чогось братися! Як часто чуємо ми такі

міркування в родинному колі! Але згадаймо, які були дрібненькі окрушки часу, з котрих бідні але розумні хлопці серед найбільш несприятливих умовин будували собі не-смертні пам'ятники! Може як раз ті години, хотрі ми так легкодушно відкидаємо і надаремне витрачаємо, моглиб відвернути від нас різні неприємости. В той час, коли учні в Андовер дожидаючи сніданку, і не маючи що робити, сварились і дровичили один другого, Юзеф Коок хапав хочби на пів години грубий слівник, що лежав в кутку на полиці і виучував кілька слів. Не тяжко вгадати, що Коок швидко „поглинув“ цілий слівник“ як казали насміхаючись його товариші. А між тим вік наш видав небагато таких людей, так само, як небагато можна зустрінути в історії подібних зразків самовиховання.

Гаррієт Бічер Стоу написав свій відомий утвір „Хата дядька Тома“ серед безперервної домашньої праці. Він-же прочитав цілу „Англію“ Sroudera в короткі квилини очікування на обід. Лонгфеллоф перекладав „Пекло“ Данте що дня десять хвилин, в той час, коли на машинці готовилася вода на каву; через кілька літ праця була скінчена.

Бург написав кілька гарних поем, працюючи на фільварку. Мільтон, автор „Втраченого Раю“, був учителем, секретарем фінансової установи, секретарем льорда протектора, а свою пишномовну поему писав тоді, коли йому щастилось урвати кілька вільних хвилин від своїх нечислених обов'язків.

Джон Стюартмілл написав більшу частину своїх творів, будучи агентом Східної Індійської Компанії. Галлілей був хірургом а між тим його вільним хвилинам наука завдячує цілий ряд надзвичайно вижливих відкрить.

Коли такий геній, як Гладстон ціле своє життя завжди носив у кишені книжку, аби читати її у несподіваній вільній хвилині, то як-же повинні поводитися ми, люде середніх здібностей, щоби використовувати кожний вільний час? І якої-ж догани заслуговують тисячі хлопців і дівчат, що марнують цілі місяці а навіть і роки, супроти цього „великого старця“, котрий дбайливо збирає навіть найдрібніші окрухи часу?

Не один великий чоловік придбав собі славу, як раз використовуючи такі уламки часу, які інші люде, що потім дивуються своїм життєвим „невдачам“ відкидали, як річ безвартну і непотрібну. За часів Данте майже кожний, хто займався в Італії літературою, одночасно мусів тяжко працювати, як купець, чи лікар, політик, суддя або військовий.

Михайло Фарадей, що цілий день працював у політурні, кожную вільну хвилину присвячував досвідам. Раз він писав своєму приятелю: „Потребую лише одного: часу. О, як-би я міг купити у наших панів по дешевій ціні їх вільні години, чи, вірніше, дні“.

Сама невпинна праця творить дива!

Дні Олександра Гумбольдта були так заповнені працею та обов'язками, що науковій праці він міг присвячувати лише ночі і досвідки.

А яких надзвичайних наслідків досягали люде, уділяючи якійсь праці щодня по одній годині!

Одна година денно вирвана серед легковажного провадження часу і відповідно ужита, може чоловіка середніх здібностей докладно познайомити з якоюсь галуззю науки. Одна година денно може на протязі десяти літ неосвіченого чоловіка зробити освіченим. Година щоденної праці може дати стільки, що за заробіток з неї можна передплатити два щоденних і два тижневих часописей, а також купити десяток добрих книжок. На протязі години денно можна прочитати 20 сторінок або 7.000 сторінок річно, себ-то коло 18 грубих томів. Одна година на день може змінити порожнє нидіння на щасливе і розумне життя, невідомого чоловіка зробити славнозвісним, нікому некорисну людину — добродієм людскости. А які-ж можливості криються в двох, чотирох, шости годинах денно, які наша молодь, ганяючись за розвагою, розкидає так легковажно?

Кожний чоловік повинен мати свого „коника“, свою любу роботу, якій присвячував-би свої вільні хвилини. Ця робота повинна бути розумна і корисна, щоби завжди можно було вернути до неї з приємністю. Вона може не мати ніча спільного з професією, але цій роботі треба віддаватись цілою душею.

Один каміняр ціле життя з великою пристрастю збирав метеликів; коли він умер, то по нім остала одна з найкращих збірок метеликів на світі.

— Нічого не стоїть нам на перешкоді, крім нашого лінивства, — говорив Бурне — воно знаменито заповнює нас час і позбавляє нас свободи в більшій мірі, ніж якась праця.

Деякі хлопці набирають знання і освіти в ті хвилини, які інші безглуздо марнують, подібно, як часом чоловік до-

ходить до маєтку при допомозі дрібної ощадности, якою інші погорджують.

Чи є хлопці так обтяжені працею, щоби не могли присвятити години денно самоосвіті?

Кароль Фрост, швець з Вермонту, постановив учитися денно одну годину; з часом він зробився одним з найславніших математиків в Зєдинених Державах. Мало того, він став відомим і в інших галузях знання. Йоган Гутнер, подібно Наполеонові, спав чотири години на добу; на протязі десяти літ при допомозі професора Овина, він класифікував зразки з порівнюючої анатомії, яких зібрав 24 тисячі. Ось досягнення для хлопця, що розпочав свою науку в столярській майстерні.

Адамс гірко жалувався, коли йому хтось забирав час. Карляй, Тиннесон, Бровнінг, Дікенс запирали двері перед ледарями, що їм заваджали.

До Бакстера прийшло одного разу товариство з кількох осіб.

— Боїмось, чи не відіймаємо у Вас часу, — сказав один з гостей.

— Не підлягає сумніву, що так! — відповів Бакстер, котрий згортав вільні хвили, як скупар.

Ранішні години — говорив Мільтон — я проводжу там, де мені належить, себ-то в дома, але не при чарці і не в ліжку, а при роботі. Зимом встаю раніше, нім гомін звонів будить людей до праці, в літі зриваюсь разом з найранішою пташиною або не на багато пізніше і читаю книжки або пишу сам, щоб мене читали; працюю до тої пори, доки увага не втомиться і мозок не перестане схоплювати думок.

— Коли хтось починає рухатися в ліжку, це час, щоби встав — каже Велінгтон.

Багато знаменитих людей стало такими, дякуючи своїй праці вільній від обовязкової роботи в хвилині, в години, які більшість людей розкидає без всякого глузду.

Англійській поет Спенсер писав твори, що зробили його ім'я славним, в годинах спочинку після цілоденної праці. Йонг Люббок вславився своїми науковими дослідями над передісторичною епохою; досліди-ж ці він провадив в години вільні від праці в банку.

Франклін був невтомим робітником. — Коли їв то завжди поспішав, спав можливо найменше, аби тільки більше часу придбати для науки. Коли був дитиною, то завжди виявляв

велику нетерпеливість підчас довгої молитви по обіді. Раз він запитав, чи не можна-б було відмовити всі молитви відразу, щоби вистарчило на завжди, і таким способом зберігти час. Деякі свої праці він написав на пароході, як н. пр. „Поліпшення мореплавства“ а також книжку про будову коминів.

А який приклад дає нам коротке життя Рафаеля, що продовжувалось ледви 37 літ, приклад для тих, для котрих є „брак часу“ вічним оправданням, чому вони так мало зробили на світі.

Великі люде були завжди скупі що до часу. Ціцерон сказав: час, що його інші присвячують розвазі, духовному і фізичному відпочинку, я присвячую студіям над філософією. Великий канцлер Франції, кардинал Рішеле, написав цінний твір в хвилині, коли чекав на обід. Льюїс Бекон придбав собі славу твором, який він написав у вільні години від канцлерських занять.

Підчас візиту одного монарха, Гете попросив у гостя вибачення і пішов до другої кімнати, щоби записати якусь думку до свого Фавста, щоби потім її не забути.

Гемпр Девей зробив дуже цінні відкриття в хемії, працюючи на піддашу невеликої аптики. Поет вставав часто у ночі, аби записати думки, що ніколи не прийшли-б йому до голови в день, коли він бував зайнятий працею.

Юрій Стефенсон збирав хвилі, як золото. Він учився і зробив багато відкрить в вільні хвилі. Аритметику він вивчив, виконуючи обовязки машиніста. Моцарт не марнував ані хвилі, часом писав дві ночі і оден день без перерви. Своє свідоме „Реквієм“ він написав на смертельному ложу.

Цезар часом говорив: „В моїм шатрі серед найзавзятійших боїв я завжди знаходив час, щоби думати про багато інших річей“. Одного разу, коли розбився корабель, на якому Цезар їхав, він дістався до берега вплав. Одначе не забув захопити з собою рукопису своїх записок, над якими як раз працював.

Самійло Біцрет народився тільки для праці: він працював, вічно працював, — пише його біограф, — здавалося, що він ненавидить лінивства більше, ніж природа пороженці. Година безробіття була для нього так ніби покутою. В своїх записках він згадує про „невеселу нудну неділю“ і додає: „зрештою, нічого дивного, я встав щойно пів на шесту“.

Ватт учив хемію і математику, виробляючи фізичні інструменти. Один хлопець в Менчестрі вивчив французьку

і латинську мову, бігаючи цілий день по місту, як післанець. Генрі Вайт учив грецьку мову по дорозі до адвокатської канцелярії, де практикував. Доктор Єферт вивчив італійську й французьку мову підчас переїздів на конях.

Еремік Бентім уважав за нещастя страту найменшої хвилини і так розклав свої заняття, що ніколи не стратив ні секунди.

Кожда біжуча хвилина є справим матеріалом, з якого ми можемо зробити, що хочемо. Не думай про минуле, не мрій про майбутнє, лише лови біжучу хвилю і вчися кожний час. Просто не можливо зміряти вартість одної години. Фенельон каже, що Бог ніколи не дає більше одної хвилини відразу, і що не дає другої, поки не забере першої.

Льорд Брокгам не міг стерпіти втрати ні одної секунди. Свою працю він так систематично укладав, що здавалось має більше вільного часу, ніж тії, що робили в десять разів менше, ніж він. Брокгам здобув собі імя в політиці, законодавстві, літературі і науці.

Катон одного разу сказав, що він кається з приводу трьох річей, які трапились в його життю а саме: що розказав про таємну справу своїй жінці, що одного разу поплав морем, в той час, як міг їхати по землі і що минув у нього такий один день, в яким він нічого не зробив.

Лінкольн міряв людям землю і рівночасно учив право.

Найбільшим лихом в кожній змарнованій годині є нестрата часу, але страта енергії, що пропадає цілком на даремне. Лінивість покриває нерви ржою а мускули позбавляє пруживости. Праця приносить зі собою систему і порядок, а гультайство безлад. Квінцій не лягав спати, поки не мав пляну праці на слідуючий день.

Праця була пристрасстю Дальтона. Він зробив і записав в своїм життю поверх двох тисяч метеорологічних спостережень. Рідко стратив він одну хвилину.

На фабриках полотна зірвана нитка псує цілу тканину, а страту, що з цього походить, покриває із своєї праці робітника. А хто-ж буде платити за обірвану нитку у великій тканині життя? Ми не можемо відкинути геть порожнього човника, — і коли прядемо тканину нашої долі, то найріжнородніші нитки тягнуться за нами. Може статися, що одна нерівна нитка змарнованого часу і втрачених можливостей зірве цілу тканину, і буде вічною ганьбою для робітника, але може статися, що й якась золота нитка перевинеться через тканину і додасть її краси і блиску. Ми-ж не можемо

ані притримати човника, ані підв'язати зірваної нитки, що нищить цілу тканину, ніби на доказ нашої нездарності.

Не відкладай своїх добрих замірів аж до тої пори, коли будеш мати час. Не багато доброго виникло в часі спочину. Тільки люде обтяжені працею будували школи, бібліотеки, лікарні і взагалі займалися громадською діяльністю.

Доки хлопець зайнятий корисною працею, нема чого за него боятися, де він буде снідати? А кудя йде вечером? Де буває в неділю і дні вільні від праці? По тому, як він уживає свої вільні хвилини, пізнаємо його характер. Молодь, що ступила на поганий шлях, в більшости випадків зле проводить свої вечери. Зате ті, що хочуть посуватися наперед і досягнути чогось в житті, присвячують свої вечери праці, чи науці, чи доброму товариству. Кожний вечір може бути переломовий в життю молодого хлопця.

Час, то гроші. Ми не повинні викидати з нашого життя години так, як ми не викидали-б грошей. Марнотравство часу, це марнотравство нашої енергії, наших фізичних і духових сил; воно гірше від поганого товариства від поганих звичок; це втрата різних можливостей, які ніколи не вернуться. Стережіться вбивати час, бо в ньому ваша майбутність!

Кожний може стати корисним, поважаним і щасливим чоловіком — каже Едвард Еверет — коли буде виховувати свої здібності, коли орлиним зором буде виглядати можливостей піти наперед, коли буде ставити опір покусам і не буде віддаватися поганим утіхам!

V. Здібні хлопці не на своїй дорозі.

До праці, яку любимо, стаємо раніше і виконуємо її з приємністю. *Шекспір.*

Найбільшим скарбом, який чоловік може принести з собою на світ, є нестримана охота до якогось діла; ця охота заповнює життя і дає щастя. *Емерсон.*

Як дитина — тішиться, як юнак — поривається, як людина дозріла — осягає. В історії духовного розвитку людськості рідко зустрічаємо поета, артиста, філософа або ученого, що їх талану не тамували-б батьки, опікуни або учителі. Здається, що в таких випадках природа одержувала перемогу, безпосередньо втручаючись в справу: вона пхала наперед своїх вибранців, намовляла до непослуху, до вивертів,

навіть до утечі з дому і бурлакування, аби лише світ не втратив людини, випродукування якої стільки коштувало труда.

Whippte.

Ще ніколи я не бачила такого лінивого хлопця, як ти, — говорила Якову Вотту його бабка — возьми книжку і займися чим корисним. За останньої пів години ти не промовив ані слова. — Знаєш, щось робив сей час? Ото підносив і спускав покривку від чайника і тримав у парі срібну ложку, а потім розглядав кроплі, що осіли на ній. Чи-ж не встидно тобі так по дурному марнувати час?

Скільки-ж то скористав світ, що малий Яків не хотів зважати на бабину науку!

— Але-ж я можу на щось придатися — просився один хлопець, якого властитель крамниці хотів відправити через його нездарність.

— В моїм гандлю ти ні на що не можеш придатися — відповів купець.

— Я певний, що міг-би бути корисним — відповів хлопець.

— Чим саме?

— Не знаю.

— І я також не знаю — відповів купець — сміючись з клопоту хлопця.

— Але тільки не викидайте мене! Поставте до якоїсь іншої роботи. Продавати я не вмію, бачу, що не вмію.

— І я то бачу — відповів купець — і це власне зле, що не вмієш.

— Але може я в інший спосіб мігби бути корисним — упирався хлопець. — Я знаю, що мігби.

Хлопця умістили і тут в коротці виявилися його здібности до раховництва. А через кілька літ він став головним касієром і придбав славу, як визначний бухгалтер.

Том Едвард із Аберден в Шкоції дуже любив мандрувати по широкому світі і майже щодня наносив до дому такого добра як земляні жаби, слимаки, миші, шурі, павуки. Все це він пускав на свободу і з захопленням дивився, як ці сотворіння бігали по хаті або засідали по кутках, лякаючи цілу родину. На нього сердилися, його били але це, ще більше заохочувало його до збирання живих тварин.

Одного разу мати привязала його шнурком до стола, щоби він сидів в дома. Але Том приволік стіл до печі, перепалив шнур і таки втік; вернувся доперва смерком і знов притаскав з собою велику здобич. Мати схвала його уб-

рання, тоді він вибрався в екскурзію в старій маминій спідниці, але захорував тяжко на пропасницю, від якої мало не вмер. Коли пізніше йому вдалося вирватись з дому, він приніс у сорочці гніздо надзвичайно лихих ос. З Томом вони жили у приятні але страшно кусали інших членів родини. Спокій настав лише тоді, як батько заляв ціле гніздо гарячою водою.

Батьки Тома нарешті втратили надію скерувати сина на добру дорогу. Порішили, однак, віддати його до школи, сподіваючись, що учитель дасть собі з ним раду. Учитель пробував, але не вийшло нічого. Том більшу часть свого часу обертав на забаву або робив зі школи звіринець. Один раз підчас молитви кавка висунула голову з його кишені і почала кракати. Хлопця звільнили зі школи. Батьки післали його до другої, але швидко його звільнили і звідтам: Він приніс з собою у класу пявок, котрі порозлазилися по цілій класі і попричіплювалися до ніг учням.

Тому було уже сім літ а він не умів написати навіть свого прізвища. Батьки уживали всіх способів, щоби збудити в ньому любов до природи і примусити до науки, але все надаремно. За жадну ціну не можна було його нахилити до школи і, нарешті, батьки віддали його на науку до шевця. Том мусів тяжко працювати; щоби мати кілька вільних хвилин для свого улюбленого діла. Потім ціле життя своє працював при шевському варстаті, годуючи величезну сімю, що складалася з одинайцяти душ дітей, але і при тім невтомимо нагромаджував величезну кількість відомостей про птахів, звірів і комах. Однак, тому, що він не умів ні читати ні писати, то не міг як слід використати свої знання. Зрозумівши це, Том постановив учитися, а що не мав грошей, то продав зібрані ним колекції, — наслідок девятилітньої своєї праці. Колекцій було так багато, що їх ледви забрали на шість возів.

Часто Том старався знайти якесь заняття, що відповідало б його пристрасти, але завше надаремне, бо не вмів ані читати ані писати. Колиб в дитинстві йому не тільки не перешкаждали але навпаки, заохочували до збирання колекцій, і вивчення природи, колиб йому зясували, що з книжок він може много довідатися, про тих самих птахів і звірят, яких він з таким захватом збирав, хто знає, чи та невгамована пристрасть до досліджувань не створилаб з нього другого Агассіза чи Теннея? Але на жаль з дитячих літ ні-

хто не зрозумів його поривань і не спрямував його на належний шлях.

Дивлячись на немовлятко в колиці, не можна відгадати його майбутньої долі, так само, як в голці магнетовій не можна ніколи побачити бігунів. Кожне молоде життя природа обдарувала силою, що керує його до зорі призначіння. Часом погане виховання, згубне товариство спихають молодих людей зі шляху призначіння і керують до іншої зорі провідної, колиж одначе голка магнесова буде зіставлена сама на себе, майже завжди наvertsає на належний шлях.

Талановитого чоловіка — каже Роберт Ватерс — тягне якась непереможна сила до тої праці, до якої він створений. Не зважаючи на труднощі, що часто повстають круг нього, не зважаючи на це, що вигляди на майбутнє здебільша не дуже рожеві, такий чоловік все віддається улюбленій праці і завжди провадить її з великим запалом і саможертвою. Дуже часто такі люде живуть в біді і злиднях, не раз мусять кидати свою роботу і братись до такої, що дає більше коштів але всеж якась непереможена сила тягне їх до любого їм діла.

Колиб кожний чоловік вибирав і провадив таку працю, яка йому до вподоби, то цивілізація піднесласьби до найвищого ступня. Ніхто не може бути щасливим, доки не знайде для себе якого відповідного місця. Паровик сильний і могутний на залізній рейці і слабкий та нікуда не здатний — на звичайній дорозі. „Як човен на річці — каже Емерсон — кожний хлопець розбивається о каміння — перешкоди у всіх керунках, за виїмком одного. Тільки в тім однім керунку ніяких перешкод не існує зівсім і хлопець через глибокий канал впливає на безмежне море“.

Тільки Дікенс міг написати книжку про „Неволю хлопця“, — про хлопців бажання і поривання, яких стлумили їх темні батьки; про хлопців, яких рахували дурнями і ледарями, а між тим вони були винні лиш у тому, що не попали на свою дорогу; про хлопців дуже здібних, але котрі мусіли дуситися серед людей, що їх цілком не зрозуміли; про хлопців, що мусіли куняти над теологією, в той час, як внутрішній голос кричав: „право, — медицина, — наука, — мистецтво, — гандель“, про хлопців, котрих постійно мордували тільки через те, що вони не мали охоти до тої праці, яку їм накидали і проти яких ціла їх істота протестувала і підносила бунт.

Часто, в наслідок вузького егоїзму, батько прагне, щоб син був повторенням його самого. „Ти старався зробити цього хлопця другим собою. Досить вже в світі одного такого як ти“ — сказав Емерсон. Батько Астора хотів, щоб син його був подібно до нього, різником. Але інстинкт комерціальної підприємливості був занадто сильний, — в майбутньому купцеві, щоб він згодився пійти по вказаній батьком дорозі.

Природа не творить цілком однакових людей. По кожнім народженню вона візрець розбиває. Чародійна комбінація зустрічається лише раз. Фридрих Великий мусів терпіти багато кар з приводу своєї пристрасті до літератури та мистецтва взагалі. Батько його не терпів ніякого мистецтва і доводив, що син занадто мало уділяє уваги військовим вправам. Нарешті, він навіть замкнув Фридриха до в'язниці і хотів скарати на смерть. Тільки несподівана смерть батька посадила Фридриха на королівському троні на 28 році життя. І ось цей молодий король, якого уважали за непотріб і ледащо з приводу його замилювання літературою і музикою, зробив Пруссію одною з могутніших держав в Європі.

Читання книжок, будування моделей або спостерегання як вертиться колесо власного виробу, розприскуючи блискучу піну струмочка, а тим часом вівці, яких він пильнував, блудили по чужих ланах, а корови толочили по ланах збіжа. Мати Ньютона врешті переконалася, що з її сина не буде господаря, як то вона собі жичила.

Яким дурним і нікчемним здається орел, коли сидить на гіляці і лупає очима; і який бистрий стає його зір, як упевнено і сміло кружляє він шукаючи в ясній блакиті неба!

Батьки Михайла Ангела рішуче заявили, що син їх не піде ганебним шляхом мистецтва і навіть карали його зате, що псував стіни і меблі своїми малюнками. А між тим, небесний вогонь, що спаленів у грудях Ангела, не дав йому спокою до тої пори, поки він не придбав собі безсмертя, збудувавши знамениту баню в церкві Св. Петра в Римі і висікши з мarmору Пророка Мойсея.

Батьки Гуга Міллера хотіли, щоб син їх був священиком. Дядько зобов'язався платити за нього науку, але голос внутрішній промовляв до хлопця голосніше, ніж батьки і дядько. Різьбарська майстерня стала школою Гуга: з долотом в руках серед брилів червоного вапняка він почував себе щасливим.

Галілея примушували, щоби він посвятив себе медицині. Але юнак, як тільки траплялась вільна хвилина, кидав у куток анатомію і фізіологію і брався до Евкліда або до механіки. На вісімнадцятому році Галілей, розглядаючи люстру, що висіла в Пізанській катедрі, відкрив закон вагання. Він же винайшов мікроскоп і телескоп, завдяки чому, ми можемо поширювати свої знання як про те, що є найбільше, так і про те що є найменше в природі.

Батько Паскаля порішив, що син його має бути клясиком і мусить учити стародавні мови, але любов хлопця до математики перемогла всі труднощі: різні граматики було закинуто і Евклід запанував цілковито.

Батько Райнольдса ганьбив сина за малювання картин і на одній з них написав: малював ледащо. Згодом цей ледащо був основоположником Лондонської Королівської Академії.

Турнер був по професії фершалом але з часом став відомим малярем краєвидів. Відомий французький мистець Кльод Льорен розпочав свою діяльність як пекар. Мольєр був обивачем канап, а Гвідо Рені, знаменитий мистець, виконавець „Зорі“, вчився в музичній школі.

Шіллера вислано до Штудгарду у військову школу, де він мав учитися хірургії. Тут, не дивлячись на деспотизм керівників, він потайки, між нудними лекціями, написав свій перший твір: „Розбійники“. Коли цю його песу виставили, то він сидів у салі переодягнений. Нудота у школі, що була подібна до в'язниці, так його мучила, він почував у собі такий потяг до літератури, що нарешті він таки рішив переступити пороги закарбованої святині і утік зі школи.

Доктор Гендель дуже хотів, щоб син його зробився правником і через те старався убити у нього охоту до музики. Але хлопець грав собі потайки на старому фортеп'яні, котрого ніхто не уживав. Одного разу доктор з сином поїхав у гості до свого брата, що належав до хору князя Вайсенфельда. Хлопець, ніким не помічений, закрався до каплиці, де стояли органи і за хвилину звідти розляглися звуки на швидко заїмпровізованого концерту. Князь, почувши музику, здивувався, — хто це міг сполучити таке багатство мелодії з повним незнанням інструменту. Привели хлопця, але князь, замість погримати на нього за те, що псував інструмент, похвалив його гру і переконав доктора, що він не повинен ставити перешкод нажилові сина.

Натура не дає людині спочити до тої пори, доки не розвинуться в повній мірі всі її здібности, поки людина не знайде відповідного поля для своєї діяльності.

Данієль Дефое був ремісником, військовим, купцем, управителем фабрики, агентом, бухгалтером, нарешті, автором корисних книжок, поки написав свій знаменитий твір „Робінзон Крузо“.

Орнітольог Вільсон перепробував п'ять професій, поки не натрапив на роботу, котра відповідала його нахилі.

Ерскіне був морським офіцером. Одного разу запросив його знайомий йому голова суду, прийти на засідання судове, де мали виступати найвидатніші адвокати Англії. Ерскіне дуже уважно прислухувався до їх промов і прийшов до переконання, що з нього бувби адвокат ще кращий, ніж ті, яких він бачив. Він почав вчити право і вкортіці став одним із найкращих судових промовців в державі.

— Йонатан, ти від завтрішнього дня будеш працювати в крамниці, що торгує машинами, — наказав пан Хазе, коли син його заявив йому, що він підготувався до вступу в колегію. Через кілька літ від тої розмови, Йонатан таки утік зі склепу і пійшов власною дорогою. Згодом він став сенатором і одним із найбільш впливових людей в Зєдинених Державах.

Батько з таким самим успіхом може наказати магнесовій голці навестися до Венери чи Юпітр, як примусити сина обрати собі таку спеціальність, що суперечить його нахилі.

В книзі Суддів ми читаємо, як звернулися до фігового дерева, щоби воно стало царем лісів. Перед тим з такою же пропозицією звернулися до оливного дерева, але воно не захотіло зрікатися своєї оливи, „що дає радість богам і людям“ за для панування над деревами, деревож фігове відповіло: „Ви хочете, щоб я загубила свою солодкість і смачний овоч для ради панування над іншими деревами? — Ніколи!“

Яку гарну науку з цеї байки можуть мати ті тисячі людей, що зрікаються солодечі і богацтва власної натури, аби робити щось, до чого вони не мають найменшого нахилу ані здібностей.

Як король розкішного дуба і стрункої смереки, фігове дерево виглядалоби смішно; воно булоб цілком не на своїм місці. Подібно до деяких наших політиків, яким зовсім не

місце там, куди вони пнуться. Але за те ані дуб ані ялиці не можуть давати фіг. Фігове дерево прекрасне і цінне на своїм місці. Позбавлене властивої йому здібности родити солодкі діти, воно не має жадної рації існування.

Часом мати, що панує в семі, як повноправна королівна, покидає спокій родинного огнища для рухливої і гамірливої роботи, до якоїж не має найменшої здібности.

Як кумедно виглядалиб на перегонах великі, незграбні робочі коні! А між тим, не менш кумедною є поширена крізь думка, що поза медициною, правом і теологією не може бути для порядного чоловіка іншого заняття. І чи не трагікомедія, що 52% нашої академічної молоді студіює право! І скільки-ж то молодих людей робиться нікуди нездатними лікарями чи правниками лише через те, що хотять наслідувати своїх батьків, котрі може і дійсно були на своєму місці. В нашій країні і так повно людей не на своєму місці, людей „обдурених, озлоблених без заняття, без грошей, без кредиту, без відваги“.

Для чоловіка, що досягає успіху в життю, школа служить лише приготуванням, і щойно по скінченні школи такий чоловік починає учитися. Найціннішою річю, яку ми виносимо зі школи, є розуміння того, як треба учитися. Опинившись за мурами школи ми беремо у руки тільки ті книжки, які відповідають нашим потребам і уподобанням.

Як що людина не досягає успіху у тому, до чого почувляє призвання, то з цього не впливає, що така людина уже ні в чому не буде мати успіху. Подивімся на рибу, що кидається на піску і здається що вона ось ось розібється на куски; але гляньмо: набігає велика хвиля і заливає нещасне сотворіння. Як тільки плавки почують воду, до риби вертає сила і вона летить крізь хвилі мов стріла. Плавки ратують рибу а перед тим були скорше перешкодою.

Коли чоловік робить все належне, а тим часом успіху не досягне, то він повинен перевірити себе і цілу справу, яку провадить: чи дійсно вона відповідає його здібностям. Гольдшмід, після довгих сумнівів прийшов до переконання, що він не здібний виконувати обов'язків лікаря, але за те, хтож написав крім нього „Вікарія з Вакефільду“? Говпер не міг бути адвокатом: він був остільки не смілий, що не зважувався виступати в суді. Але за те він написав кілька прегарних поем. Мольєр так само не потрафив бути правником, але ім'я його на завжди залишиться в літературі. Воль-

тер і Петрарка кинули науку права; перший для філософії, другий для поезії. Кромвель до сорокалітнього віку хазяїнував на своїй землі.

В дитячих літах мало хто з нас яскраво виявляє талан чи здібности до якоїсь певної галузи. Більшість хлопців і дівчат не можуть вирішити, якою дорогою іти. Кожний ступає тільки до дверей свого інтелекту, бажаючи віднайти у себе здібности до якоїсь певної праці, але не завше їх віднаходять.

Гарфільд ніколи не став-би президентом, коли б перед тим не був пильним учителем, добрим жовніром і чесним політиком.

Ані Лінкольн ані Грант, будучи дітьми не виявляли поривання до Білого Дому або особливого таланту керування людьми. А, між тим ніхто з них не зазнав розчарування в життю, хоча обидва вони не виявляли яких-небудь надзвичайних здібностей в дитячому віці. Треба завжди як найкраще працювати всюди, куди нас кине доля і іти наперед в тім керунку, в яким кличе нас наше внутрішнє почуття. Коли обов'язок буде нашою провідною зорею, то успіх безумовно увінчає нашу працю і ми досягнемо вершка своїх бажань.

Найчастійше так трапляється, що праця, яку ми мусимо провадити, не відповідає нашим здібностям. Як багато людей — мужчин і жінок — з жалем зазначають, що були-б далеко щасливіші, як-би займали інше становище. Майже для кожного чоловіка приходить день вибору — стає перед ним питання, котре мусить бути розв'язане: який вибрати фак? що буде завданням мого життя? — Коли інстинкт і серце промовляють за столярством — будь столярем, коли за медициною — стань лікарем.

При відповіднім виборі і пильній праці кожний добеться успіху.

Коли-ж одначе інстинкт буде мовчати або голос його буде слабкий і неспілий, то належить вибрати таку працю, до якої можна найкраще примінити наші здібности. Ніхто не сміє сумніватися, чи потребує його світ, але разом з тим ми мусимо знати, що велика слава і багатство не для всіх призначені. Дійсне щастя полягає в добрім виконанні своєї праці — і це може зробити кожний.

Краще бути перворядним столярем, ніж другорядним лікарем.

Світ був доброзичливим для багатьох, що за молоду уважалися дурнями і нездарами, але потім стали видатними людьми. З того не виходить, одначе, що кожний ледар має досягнути в життю успіх. З того, що останний учень в класі став потім знаменитим Генриком королем Бохером ще не випливає, що кожний найгірший учень має вийти на великого чоловіка. У хлопця завжди мусить бути цікавість до чогось, бо інакше, навіть при сприятливих обставинах, для нього ніколи не прийде день воскресення. Коли хто вступає в життя банкрутом, залишиться на завжди банкрутом, хіба, що рішуче і уперто буде йти до одної мети. Не ставте хреста над хлопцями і дівчатами, що не виявляють здібностей, а, навпаки, заохочуйте і допомагайте їм: часто хлопці „до нічого“, лобурі і нездари, були попросту не на своєму місці — здібними дітьми в невідповідній сфері.

Люде здібні і учені — говорив Теккерей — повинні мати співчуття і жалість до тих, кого натура не обдарувала таланом. Я завжди доброзичливо ставився до нездібних. Багато з моїх колегів, що уважалися нездібними, були дуже добрими товаришами і вийшли в життю на добру дорогу, тимчасом, як деякі інші, що уміли гарно скандувати латинські гексаметри і гладко перекладати з грецької мови, вийшли зарозумілими порожняками, що не придбали ані гріш більше розуму, ніж мали його перед літами.

Юрій Стефенсон на двацятім році життя не умів ні читати ні писати, а між тим, імя його нерозривно звязане з початком і розвитком на світі залізниці.

Мати Уелінгтона уважала його лобурем. В Етон називали його дурним і ледаром: він був майже останнім учнем. Нічого доброго з нього не сподівалися. Він не виявляв жадного талану; до військової служби також не мав охоти. Лише тільки його працьовитість і витревалість прихилили до нього серця батьків і учителів. І, при тому всьому, на сорок шестому році життя Уелінгтон переміг найбільшого вождя на світі.

З Гольдшміда глузували учителі і товариші. Називали його „деревляною ложкою“, що на шкільній мові означає великого дурня. Він хотів вступити до хірургічної школи, але тут його не прийняли. Мав нахил до літератури. Доктор раз застав Гольдшміда у великій нужді: йому навіть загрожував арешт за борги. Доктор схилив Гольдшміда, щоби він дав йому рукопись свого твору „Вікарій з Вакефільду“; рукопис був проданий — видавці і борги заплачені. Твір цей зробив імя автора відомим по цілій Англії.

Яна Гарварда уважали мало здібним хлопцем. Тимчасом він заснував відомий університет і був одним з дійсних добродійців свого народу.

Роберта Кліве називали у школі дурним і виродком, а на трийцять другому році життя, на чолі трохтисячного війська він побив п'ятдесяттисячну армію під Plassey в 1757 році і дав початок пануванню Великої Британії в Індії.

Вальтера Шкота називав учитель „мідяним лобом“. Коли Байронови траплялося стати на чолі кляси, учитель говорив: „Тепер побачимо, як швидко ти знову будеш на кінці“. Мати Шерідана даремне старалася, щоби син здобув хоч найелементарніші знання, лише тільки смерть матері пробудила у нього приспані здібності і він став одним з найвидатніших людей свого віку.

Молодого Ліннея учителі називали „капустяною головою“. Батьки теж не уважали його за надто спосібного, щоби він міг зробитися пастором і спрямували його на медицину. Один лиш старший, мовчазний професор, більш проникливий, ніж всі інші, вказав хлопцеві його правдивий шлях. З того часу ні хвороба, ні бідність, ні інші нещастя не могли відвернути Ліннея від студіювання укоханої ботаніки. — І згодом став Лінней найбільшим ботаніком своєї епохи.

Ми живемо у віці поверховости і спішимося „на зломану голову“, не знаючи і не зважаючи на здібності нашої душі і тіла. А, між тим, і молодь з хистом, і хлопці та дівчата середніх здібностей і, нарешті, „мідянні лоби“ та „капустянні голови“ — всі однаково повинні дослідити свої сили і хиби, схожості, різниці і уподобання. „Пізнай самого себе“ — говорилося в старій Дельфійській святині, і хоча оракул від давна замовк, слова ці не втратили свого значіння і по цей день. Ніхто не може дати чоловікові ліпшої ради, ніж ця. Фільозофія бачить своє найвище завдання у вивченню душі чоловіка. Тільки знання свого „я“ навчить нас, що не відповідного нашим здібностям заняття треба уникати так само, як брехні і ганьби. Людина, що знає свій хист, завжди досягає того, до чого прямує, в той час, як чоловік, котрий не знає своїх сил і здібностей, блукає мандрівцями.

VI. Який фах вибрати.

Найбільшим щастям для кожного чоловіка мати від народження переможний нахил до якогось заняття, що заповнило-б ціле його життя і приносило-б радість — без огляду

на те, яке це буде заняття: виріб кошиків чи зброї, копання каналів чи скульптура або поезія. *Емерзон.*

Хто очікує, аж хтось призначить йому якусь працю на світі — умре, поки щось зробить. *Ловелас.*

Твори благородні діла, працюю і дбай цілий день. Зроби із свого життя і смерті прекрасний, великий, солодкий сон.

Корль Кінглей.

В одній дуже розповсюдненій газеті кількакратно друкувалося ось таке оголошення, що не принесло. тому, хто його оголошував, ні одної пропозиції: „Шукає посади друкар, що уміє провадити всі відділи друкарні. Може також читати наукові лекції, може бути учителем малярства, літератури, геометрії, тригонометрії, а також інших наук. Має досвід як церковний проповідник. Розуміється на лікуванню зубів, а також без болю вирізує мозолі. Охоче вступить у церковний хор, басом чи тенором. Має талант артиста і готує смачні обіди“.

Трохи згодом до цього оголошення з'явився такий додаток:

„П. С. Згодиться рубати дрова дешевше від інших“. Цей додаток достарчив йому роботи і оголошення більше не з'являлося.

Твоя здібність є твоїм призначенням. В ній твоя доля. Як тільки ти знайшов для себе відповідне місце, всі твої здібності зараз знайдуть застосування. Як що можеш, вибирай таке заняття, котре охоплювало-б найширший круг твоїх уподобань і досвіду. Ти знайдеш тоді не тільки свій натурі відповідне призначення, але зможеш найкраще використати для справи і для людей своє уміння і знання діла, що є твоїм правдивим капіталом.

Іди за своїм нахилом, бо ніколи не зможеш його подолати. Батьки, приятелі або нещастя можуть на якийсь час заглушити і притлумити твої поривання, але огонь, що палає в твоїм серці, рано або пізно розірве таки поволоку і прорветься наверх, як талант до слова чи співу або музики, чи до якоїсь галузи знання. Стережися одначе таланту, якого ти не маєш надії розгорнути і використати у цілій повні і знай, що природа ненавидить половинчатості — недокінченості. Ліпше бути Наполеоном серед шевців, чи Олександром Македонським серед комінярів, ніж таким лікарем, що не може розпізнати хвороби.

Рожер Ашат говорить: „Незнання свого „Я“ і своїх здібностей приводить до того, що дуже багато людей не

знає, коли і що вони мають робити; це, властиво і є причиною, того, що часто багачами хотять стати, ті, яким найкраще було-б не мати жадного маєтку; багато людей хоче бути суддями чи адвокатами, в той час, як у них більше здібности — поганяти кіньми; інші хотіли-б бути панамі і правити другими, хоч не уміють покерувати собою; ще інші хотіли-б учити, а тим часом, треба-би, властиво, наперед повчити їх; ті, нарешті хотять дуже стати князями, хоча дійсне їх призначення бути фризєрами“.

Часом здається, що половина людей на світі знайшла заняття, цілковито не відповідаюче їх призначенню. Можна подумати, що людськість пережила страшний землетрус, в наслідок котрого окремі люде замінялися місцями. Служниця хоче вчити, на учитель торгує в крамниці, робітники куняють над юрисдикцією, в той час, як ткачі орють і сіють. І кожний при тім дорікає собі, що не виконав свого призначення в життю. На фабриках нудяться хлопці, що повинні були-б учитися латини і грецького, а сотні хлопців мучиться в школах, замість того, щоби бути на фільварку, чи на кораблі. В склепах стоять прикащики, що чують відразу до ваги і міри і занедбують свої обовязки, мріючи про іншу працю. Добрий швець написав кілька віршів, які надрукувала місцева газета; з того часу приятели величають його поетом, а швець кидає фах, на яким добре розуміється для пера, котрого не уміє держати. Скільки шевців засідає в парламентах, а дійсні державні мужі часто шиють чоботи. Справжні хирурги заробляють на життя сокирою і ножем в той час, як різники роблять операції на людським тілі.

„Кожний, хто знає якенебудь ремесло, — має залізний капітал і займає почесне становище“ — говорить Франклін. „Парубок, що працює на фільварку, займає вище становище, ніж льокай, що стелиться перед панамі“. Праця краще виховує чоловіка, ніж щось інше. Вона гартує мязи, зміцняє тіло, оживляє крѳв, гострить розум, побуджує здібности, дає кожному відчутти себе людиною, що повинна виконати своє призначення, зробити якесь діло, взяти чинну участь і розвинути свої сили. Ні один чоловік не буде відчувати себе справжною людиною, аж поки не розпічне якоїсь праці. Чоловік без заняття не є людиною, бо не може довести працюю своєї приналежности до розумних істот. Сто п'ятьдесять фунтів мяса і костей ще не творять людини. Добра і повна чашка ще не є людиною. Кости, мязи і мізг мусять знати як виконувати працю, як творити людські думки, як перейти шлях життя, як зносити тягар людських обовязків.

„Не може побідити — говорить Бульвер — чоловік, що не думав на самоті, не прийшов з твердою постановою, з блідим лицем, з затисненими губами і не сказав: я рішив, що маю робити“.

Не очікуй на вищу посаду, чи на вище винагородження, краще поширюй обсяг праці, яку виконуєш, запровадь нові методи. Виконуй свій обов'язок, як ніхто інший. Будь більш проворним, більш енергічним, більш ввічливим, ніж твій попередник чи товариші. Старайся добре пізнати свій фах, вишукуй нових способів провадження свого інтересу, умій довести, що ти даєш користь. Твоїм завданням має бути не виконання обов'язків, але сповнювання їх ліпше, ніж від тебе сподівалися; нагородою завжди буде краще становище і більше винагородження.

Коли ти без посади, берись за роботу, яка трафиться, не зважаючи на те, що у тебе інші здібності. Як що ти вкладеш всю силу в свою працю, то, будь певний, що швидко відстанеш якусь кращу роботу.

Сумну картину уявляє із себе чоловік, що, не зваживши як слід, чи володіє він відповідною силою нервів, аби дати собі раду в сфері інтелектуальної праці, заліз у борги і змарнував молодість на довгих університетських студіях. Ніхто йому не зясував, що коли навіть він скінчить університет, то все одно — не зможе вибитися на вище становище, в своїй спеціальности, що він завше буде середною звичайністю. Найчастіше він уявляє собі, що коли скінчить університет, то дасть собі раду не зважаючи на надірване здоров'я і брак засобів. Він цілком не задоволений своєю долею, гонор його затроєний приви́дом неосягнених мрій, життєва сила вичерпалася, енергія розвіялася. Молодий чоловік, що міг-би бути добрим хліборобом, чи механіком, угинається під тягарем боргів, слабкий, нещасний з ураженим самолюбством; і так буде він тягнути ціле життя, поки смерть не звільнить його від бідування і страждань.

Гледстон сказав, що обсяг праці, яку можна видобути з людського організму чи мозгу є обмежений, а тому і сам він, як чоловік мудрий, не розпорозував своїх сил на такі заняття, до яких не почував здібностей.

Благословенний той, що знайшов відповідне до своїх здібностей і уподобань заняття, — каже Карлайл — нехай не бажає іншої ласки Бога. Він має працю, що є метою його життя; знайшов її і буде її виконувати.

Вибираючи собі фах, не питай, де можеш заробити найбільше грошей або досягнути вищого становища, — вибирай таку працю, котра покличе до життя всі твої здібности і розвине всі твої сили.

Памятай, що тобі потрібно не грошей, не становища, не слави, а лише сили. Внутрішня духовна міць варта більше, ніж слава, і блескуча кар'єра.

Кожду здібність треба розвивати, жадних хиб не повинно бути у твоїй праці. Рука твоя мусить бути гнучка і сильна, зір меткий і острий, серце лагідне і вірне; пам'ять ціле життя треба вправляти, щоби була точна і ясна. Світ не буде питатися, чи ти є правник, лікар, хлібороб, чи купець. Не буде тобі казати, що ти маєш робити, але буде вимагати, щоби ти був мистцем в своїм фаху. І коли ти дійсно будеш мистцем, світ тебе зустрине оплесками і всі двері перед тобою відчиняться. Але разом з тим світ відвернеться від кожного незнання, неуміння і недотепности.

В році 1744 між урядом Вірджинії і шістьма племенами в Лянкастері був підписаний трактат, згідно з яким шість Індіан мало бути прийнято у науку до шкіл у Віліямсбурзі. Про це повідомили Індіан. Індіане не мають звичаю відповідати на важливі питання того самого дня. На другий день, після довгої наради, вони відкинули пропозицію Вірджинії. Вони заявили, що вже один раз вислали до науки кількох хлопців у школи північних провінцій, але коли хлопці вернулись, то виявилось, що ні один з них не уміє проворно бігати, ні один не знає, як треба дивитися в лісах, ні один не може зносити холоду, не знає, як збудувати хату, зловити звіря, убити ворога; всі, крім того зле володіли рідною мовою. Не були привчені до полювання, до війни, словом, до нічого. Коли мешканці Вірджинії захотіли-б прислати нам своїх 12 синів, то ми постараємося виховати їх як найкраще, вивчимо їх усьому, що уміємо самі і зробимо з них справжніх людей.

У великій боротьбі за існування перш за все має право голосу здоровий розум. Маєток, талант, диплом, навіть геній є ніщо без такту і розсудливости. Нерозумні і непрактичні, хочби навіть дипломовані і титуловані люде, завжди залишаться з заду. Не те, чого ти вчився або чим ти є, але що ти умієш робити; ось що є запитанням нинішнього віку.

Справа, з приводу якої виникає найменший сумнів, що до її чистоти і порядности, мусить бути відразу відкинута. Між іншим, штука представлення злого в такий спосіб, щоби

воно видавалося і смакувало як добре, ще ніколи не була так поширена, як в нинішні часи. Дивним видається факт, що розум старається заволодіти в людині почуттям справедливості. Один поважний учений сказав, що чоловік може цілковито позбутися почуття встиду, як що тільки буде дуже про те старатися. Коли якась не зовсім чиста, але приваблива можливість стає перед чоловіком, то чоловік завжди має охоту гратися зі злом до тої пори, поки зло не видасться йому за щось добре. Але треба пам'ятати, що кожда неморальна справа носить в собі зародок невдачі в дійснім розумінні сього слова, невдачі фізичної чи моральної.

Не підлягає найменшому сумніву, що кождий чоловік має якесь призначення в життю. У декотрих людей, ми називаємо їх ґеніальними, се призначення виявляється надзвичайною силою і найчастійше уже в дитячій віці.

Моцарт на четвертій році життя грав на фортеп'яні і komponував менуети. Гете писав трагедію на дванадцятій році, а Гроцій опублікував солідну філософську працю, коли мав 15 літ. Ліст виступав на публичних концертах на дванадцятій році життя. Канова ліпив фігури з глини, коли ще був малою дитиною. Том Лавренс і Венямин Вест вже малювали, коли ще, властиво, не вміли ходити. Бекон вказав на помилку філософії Аристотеля коли мав 16 літ. Наполеон командировав арміями вже тогді, коли, ще у військовій школі в Трієнні, бавився у сніжки.

Всі ці люде виявили талант в ранній молодості. Але така передвчасна дозрілість буває взагалі рідко і ми, люде звичайні, мусимо щойно дошукуватись, на що ми здібні, — ми не можемо чекати, аж поки наші здібності самі виявляться. Але-ж коли ми вже знайдемо у себе якусь здібність, то вона більше варта ніж копальня золота.

„Не я забороняю тобі писати — говорив оден критик молодому письменникови — природа тобі забороняє“.

Ловелль сказав: „даремні намагання, зробити з насте, чим ми не є, роскидали по цілій історії людства безліч несправджених надій і скалічених істот“. Коли твій фах є скромний і маленький, то піднеси його своєю працею і здібностями на оден щабель вище. Вклади в нього розум і серце, енергію і ощадність. Поширюй його при допомозі нових метод, старайся розвинути діло своєю щирою працею. Учись всего, що має стосунок до твого ремесла. Зосередь всі свої здібності. Краще бути прикрасою на власнім становищу, ніж нудьгувати і хникати за становищем інших людей.

Коли хочеш досягнути найбільшого успіху в своїм ділі, починай від найнищого щєбля. Нехай найменша дрібниця не буде тобі чужа.

Відповідальність за наше окруження завше займала уми найбільших мислителів. Один філософ так висловився в сій справі: ти не відповідаєш за своїх батьків і предків. Не відповідаєш за жадного неробу і гультая, що жив сто літ перед тобою і провадив життя, до якого ти відчуваєш огиду; ти не відповідаєш за місце твого уродження поміж пригорками Нової Англії чи серед бавовняних піль Люзитанії, над берегами Дніпра чи Секвани. Не відповідаєш за релігію твоїх батьків і твого народу. Отже не турбуйся тим, на що нічого порадити не в силі і не журися з приводу обставин, за які не можеш відповідати. Всі ці річі бери такими, якими вони є. Але натомість всю свою увагу скеруй на те, щоби мудро розрішити найважніше питання свого життя, щоби у відповідну хвилю ти міг сказати: „я родився для цього, це єсть моє призначення“.

Як взаїмна любов є оправданям подружжя — бо тільки любов може безпечно нас перепроводити через клопоти і турботи сімейного життя — так само лише любов до свого діла і до свого фаху може людину доповодити до успіху серед перешкод і небезпек.

„Я відчуваю, що родився для того, аби створити щось на світі і через те, мушу щось створити“ говорив Вайтіє. І в цих словах полягає таємниця його великої сили.

Чоловік, котрий по своїй натурі мусить бути лікарем, правником, літератом, урядовцем і стає ним, завсігди буде мати успіх. Любов до свого фаху і сталість в нім, є першою і найголовнішою умовою успіху. Коли-ж чоловік вибирає якийсь фах тільки через те, що його батькові чи дідові тім фаху добре велося, або через те, що мама хотіла, аби син її присвятився власне тій а не инакшій праці, то було-б далеко краще, як-би він зробився простим кондуктором трамваю. Коло милої праці, чоловік, почавши зі скромного становища, може вибитися на перше місце, за те коло немилої праці може наробити більше шкоди ніж скала, що падає на рельси перед самим прибуттям потягу.

Ще не так давно одружіння було одинокою „сферою“ відкритою для дівчат; стара панна і до того часу не викликає нічієї симпатії. Лессінг говорив про жінок: „Жінка, котра мислить, — так само смішна, як мущина, котрий пудриться“. Др. Йонзон прирівнував жінку, що береться

розумувати про поважні річі, до собаки, котра ходить на задних нбгах-лапах. „Нічого нема дивного, що вона не вміє того добре зробити, скорійше є дивним, що вона взагалі те робить. А Нітше недавно висловився про жінок: „Надзвичайно рідко жінка мислить а коли-ж мислить, то це нічого не вартє“. Небагато часу минуло, коли жінка, що відважилася щось учити або писати, тримала під рукою кавалок гафту, щоби закрити в разі потреби, рукопис або книжку. Жінки, що зараз є письменницями, відрікалисьби радше від цього, як від публичної ганьби.

Все це уже змінилося і як змінилося! Франс Веллер каже: „Найбільшим відкриттям дев'ятнадцятого віку є жінка. Ми зрівняли її з мущиною і перед нею відкрилося необмежене поле діяльності. Ранійш тільки хлопець міг вибрати собі спеціальність, тепер робить те саме його сестра“.

Але разом зі свободою приходить також відповідальність. Одначе жінки не завше розуміють цю відповідальність.

„Дівчата — звертається до жіноцтва Рена Мінер — ви обнижуєте свою вартість через відсутність у вас послідовності. Ви досить пильні в науках виявляєте здібності і витривалість, складаєте добре іспити і дістаєте дипломи. Але як тільки дійдете до свого пункту, вас ніби огортає зимова спячка — ви занедбуєте вашу діяльність і чекаєте — на одружіння. Вишивання, випалювання по дереви, моди, візити, музика, кокетування — ось ваші заняття. Коли-ж ви примушені заробляти собі на хліб, то ціле життя залишаєтесь на другорядних ролях, як учительки, прикащиці, машиністки. Задовольняєтесь малим“.

„Колиж вийдете заміж багато, то вдягаєтесь як тільки можна розкішно і тільки й ходите, що до театрів, на концерти, перекладаючи всі турботи на вашого чоловіка, — ви робитесь нулем під кожним оглядом. А як покохасте і вийдете заміж за бідного чоловіка, то перете білизну, готуєте обіди, мисте посуду, бете і пестите ваших дітей, уважаючи за відпочинок півгодинну балачку з вашою сусідкою — одним словом, не краще провадите ваш час, ніж кінь в кераті, а все те через брак консеквенції, через відсутність ціли в життю. Краще оберіть собі якісь фах, якусь діяльність, старайтесь удосконалитись в нім, працюйте з повною посвятою, з напруженням всіх сил; коли-ж одружіння увінчає ваше життя, то це додасть тільки краси до вашої праці“.

Світ потребує дівчат — каже Др. Голль — котрі булиб правою рукою у своїх матерей, дівчат, що могли-б завше

заступити молодшим сестрам та братам — батьків, дівчат, що умілиб добре поряdkувати в дома, дівчат, котрими хвалиться батько не тільки за їх красу і про котрих брати говорять з гордістю — але не тому зовсім, що вони уміють розважати товариство і добре танцювати.

Світ потребує добрих і чистих дівчат, без фалшу і облуди, уста яких говорять те саме, що й серце, котрі в двадцятій році життя менше знають про гріх, і злочин, ніж десятилітня пансіонерка.

Потребуємо дбайливих і моторних дівчат, котрі можуть обмежитися в своїх потребах, уміють відрізнити корисне від непотрібного, щоби працюючому батькові і матері заощадити зайві видатки і бути скоріще підпорою і потіхою. Потребуємо дівчат зі серцем, повних чулості і співчуття до людських сліз, а zarazом і повних, промінистих успіхів, що відбивають їх власні мрії.

„Дуже мудрих“, дотепних і блискотливих дівчат маємо аж за багато. А хотілосьби справді добрих, сердечних, веселих, котрі не прагнуть блискучих сальонів, і скоріще спокою і затишного, домашнього огнища. Такі дівчата дійсно огорнулиб наше життя чарами краси і радощів.

Перша річ для молодого чоловіка, що починає життя без приятелів і звязків — каже Руссель Заге — се знайти працю, друга — більше мовчати, менше говорити, третя уважно до всього приглядатися, четверта — бути щирим, пята — довести своєму начальнику, що ти є дійсно потрібний і шеста — бути ввічливим.

Пильність, чесність, уважливість, скромність — ось чотири щаблі успіху — каже Ван Банаманер, — девізою якого було: „роби найблищу справу“.

„Робіть те, що вам призначено“ — говорить Емерсон — не плекайте занадто великих надій і не жадайте занадто багато“.

„Нема на світі нікого“ — каже Бульвер — „хто не міг би робити чогось доброго. Навіть самі нікчемні люде, що ціле життя нудяться по клябах та каварнях, чи вибирають нужду зі своїх лахманів під горячим сонцем Калябрії не можуть мати виправдання, що бракує їм для того розуму. Їм бракує не розуму, але мети в життю; потрібно їм не палати, а тільки волі до праці.“

Щоб ти не робив у життю, підносиш вище свого фаху. Багато людей дивиться на свої заняття лише як на спосіб заробити гроші до життя. Який-же це вузький погляд на

це, що властиво, повинно бути для нас школою життя, що повинно виховати чоловіка, виробити його характер і поширити, зміцнити та поглибити всі сили нашої душі і тіла.

VII. Зосередження енергії.

Першою умовою в життю є зосередження енергії, а найгіршим лихом — розпорощення власних сил.

Емерсон.

Чим довше я живу, тим більше переконуюсь, що різниця між одним чоловіком і другим і між кволим і сильним, великим і незначним — полягає в енергії, — в непохитній постанові, — в одній ясно зазначеній цілі, котра знає лише смерть або перемогу.

Ювель Бікстон.

Наука провадить — Геній ділає.

Поп.

— Не було досить місця для нас всіх у Франкфурті, — оповідав Натан Майер Ротшільд, коли йшла розмова про нього і його чотирьох братів.

— Я провадив торгівлю англійськими товарами. Великий купець, що заволодів цілим ринком, від часу до часу приїздив до нас. Був він дуже зарозумілий, а ми уважали, що робить нам велику ласку, продаючи свій товар. Одного дня, — було то у вівторок — він образився за щось на мене і не хотів показати зразків товарів. Тоді я заявив батькові, що сам поїду до Англії зробити закупи. Чим bliще я був до Англії, тим товарі були дешевші. Прибувши до Маншестру, я закупив товару на всі гроші, які у мене були. Товарі були значно дешевші, ніж у Франкфурті і я заробив тоді великі гроші.

— Сподіюсь, сказав оден зі слухачів, — що тепер діти ваші не дуже привязані до грошей і до гандлю, бо це відривалоб їх від більш цікавих і поважних справ, а цього ви собі не бажали.

— Навпаки, я дуже хотів-би, щоб так було — відповів Ротшільд. — Моїм бажанням є, щоби вони віддалися своєму заняттю тілом і душею; це єдина дорога до щастя. Тримайтеся одного інтересу — звернувся Ротшільд до молодого власителя бровару а згодом ви зможете зробитися найбільшим пивоваром в Льондоні. Але-ж коли ви одночасно будете пивоваром, купцем, банкиром, фабрикантом, то, напевне дуже швидко станете банкрутом.

Небагато річей сьак-так, але одну добре — ось вимога сучасности. Хто в теперішніх часах розпорошує свої сили, той не може сподіватися успіху.

„Перевізка меблів, тріпання килимів, виконання різних доручень і писання віршів на замовлення“ — таке оголошення висіло на дверях одного льондонського купця, котрий все-ж робив дуже погані „інтереси“. Це оголошення нагадує табличку при помешканню Кенарда в Парижу: „письменик, котрий провадить бухгалтерію, пояснює мову квітів і продає печену картоплю“.

Ріжниця між тими, що мають успіх в життю і тими, що гинуть, полягає не на кількості праці в загалі, а на кількості розумної праці. Багато з тих людей, що марно гинуть, досить працювали в своїм життю, щоби досягнути навіть великого успіху, але робили завжди все аби як, без методи, не рахуючись, з умовами і обставинами, серед яких працювали. Вони мають багато здібностей але zarazом занадто багато вільного часу, а це вже є першою перешкодою до успіху; кидають порожнім човником на всі боки, але цілком не можуть ткати дійсної нитки життя.

Коли від когось з таких людей зажадати, щоби він означив мету, до якої він прямує в своїм життю, то він напевно відповість: „Я поки що не можу здати собі справи, до чого я є найбільше придатний, але вірю в силу благородної і впертої праці: рішив копати від рана до вечера і знаю, що мушу нарешті на щось трапити: як не на золото то на срібло, а в кожному разі на желізо“. Але я рішучо кажу: Ні! Хиба розумний чоловік буде розкопувати землю по цілій країні, щоби натрапити на жилу золота чи срібла? Хто вічно лише поглядає навкруги, роздумуючи, що має робити, ніколи нічого не знайде. Знаходимо лише те, чого шукаємо з напруженням всіх своїх сил, колиж шукання наші не мають певної, ясної ціли, то найчастійше ми нічого не знайдемо.

Не тільки пчола, але і інші комахи сідають на цвіті, одначе тільки вона одна збирає мід.

Колиб ми здобули в молодости найширші і найглибші відомости знання, але всеж ми не можемо рахувати на успіх в життю, коли будемо йти без наміченої мети, не маючи ясного уявлення про те, що ми можемо і що хочемо зробити на світі. Чи може взагалі існувати погідний вітер для мореплавця, котрий не знає, до якого порту він має пристати? Найслабша істота — каже Карляй — зосеред-

дивши всі свої сили в однім напрямку, може щось зробити і найсильніший чоловік нічого не досягне, коли розпорошить свої сили. Крапля, що без перестанку падає, може глибоко видовбати самий твердий камінь, а весняний бурхливий потік, що з великим гамором перелітає по скалах, найчастіше не залишає по собі жадного сліду.

Коли я був дуже молодий — говорив один мудрий проповідник — я гадав, що то грім убиває людей і лише пізніше довідався, що блискавиця. Тож і я постановив собі не греміти, а бути подібним до блискавиці.

Вік наш є віком зосередження і спеціалізації енергії. Завданням сучасного моменту є — видобути силу десяти коней з машини, що займалаб місце машини в одну кінську силу. Так само суспільство вимагає тепер сили десяти людей від одного чоловіка. Воно щедро винагороджує того, що уміє одне діло але добре і може його виконати краще від других, все одно, яке то діло — хочби то був спосіб обробки буряків. Чоловік, котрий зосередивши всю свою енергію, винайшовби найкращий спосіб обробітку буряків, бувби добродієм людськості і безумовно цілий світ з пошаною вимовлявби його ім'я.

Коли ми розітнемо саламандру, то передня її частина належить наперед, а задня назад. Ось виглядає поступ людини, що має перед собою багато цілей: розкидана діяльність вбиває успіх.

Однаке людина, що має перед очима одну поважну мету і прямує до неї вперто, з напруженням всіх сил, рідко коли зустрінеється з невдачею. Розтопивши набій шроту в одну кулю, можна вбити чотирох людей. Збери в одну точку соняшне проміння і здобудеш огонь.

Велитні духа серед людськості завжди били в одне місце, ніби молотом ковальським, поки не досягнули бажаної мети. Розпорошення сил — це страшне прокляття сучасного життя. Скількож то є людей на світі — подібних до того чоловіка, що умів говорити на двацять чотирох мовах, але не мав що сказати.

В. Моври оповідає історію одного американського ученого. Цей учений будучи ще школярем зауважив, що він щоденно витрачає дві години на вивчення завданої лекції з латинської мови. Тоді він вирішив вивчити таку саму лекцію за годину і п'ятьдесят хвилин, це йому вдалося. На другий день він знова присів до латини і приклав всіх старань, щоби вивчити лекцію в можливо найскоршім часі.

Повтараючи так щодня він переконався, що може вивчити лекцію за годину і сорок п'ять хвилин і що час потрібний на науку щодня зменшується. Через деякий час він спостеріг, що вивчував лекцію за півтори години, а ще пізніше на п'ять, десять і навіть на тридцять хвилин скоріше ніж за півтори години, що давніше було річю цілком неможливою. Однак він навчився чогось більшого, ніж способу вивчати латину в короткий час. Він навчився зосередження енергії, а такий здобуток більше вартісний, ніж придбання знання.

Моври наводять в своїх розмовах з своїми хлопцями ще інший приклад зосередження енергії. Пятнайп'ятлітний хлопець взявся переписати без помилок сім довгих сторін віршів на протяз двайцяти хвилин, в той час як товариші уживали всіх способів, щоби відвертати його увагу. Не дивлячись на страшний галас хлопців, він своє завдання виконав. Боутвель, що був тим хлопцем, пізніше став губернатором штату Мессачузес, сенатором Зєдинених Держав і Секретарем Скарбу.

Єдиний і найкращий спосіб науки — говорить Сидней Смітг — се читати книжки з таким захопленням, щоби час обіду надійшов на дві години раніше, ніж сподівається; заглибитись в Лівію так, щоби чути геггання гусей, котрі уратували Рим і бачити власними очима Картагінян, що збирають перстені з римських лицарів після битви під Каннами і ховають їх до своїх мірок; так перейматися тим, що читаємо, що коли хтось застукає у двері, то пару секунд не знати, чи ми сидимо в своїй кімнаті чи находимося на рівнинах Льомбардії, дивимося на обличчя Ганнібаля, котре хлеще вітер і любуємося блеском його єдиного ока.

Дікенс каже: єдиною певною, корисною і легко досяжною цінністю при кожній науці і при кождім заняттю є увага. Моя власна творчість і моя уява не зробилиб мені жадної послуги, колиб не моя звичка до терпеливої щоденної невтомимої і безперестанної уваги.

Коли Дікенса поспитали про причину його успіхів у життю, він відповів: „Я ніколи не приложив руки до справи, котрійби не міг віддати всього себе.“

Не один з нас ставби великим чоловіком, колиб не ростринькував на дурно своєї енергії, колиб не старався бути „хлопчиком до всього“, замість того, стати недосяжним спеціалістом в одній галузи. Такі люде викликають подив, але не довіря.

Люде, котрі бачили мою громадську діяльність, завжди дивувалися — оповідає Едвард Бульвер Литтон — звідки я наберу часу на писання такої великої кількості книжок. Моя відповідь була: „Я роблю так багато через те, що ніколи не роблю за багато від разу. Чоловік, котрий хоче дуже працювати, не повинен перепрацьовуватись, бо коли він робить сьогодні за багато, то настає втома і завтра він робить замало. З того часу як я почав студіювати поважно і ґрунтовно різні науки, що зачалось доперва тоді, як я вийшов зі школи — можу сказати, що читаю так багато, як мало хто з людей. Я подорожував і бачив силу різних річей, займався політикою і багато якими іншими справами, а між тим видав в ріжний час коло 60 томів; при чім багато з тих книжок потребувало спеціальних студій. А як думаєте, скільки часу я присвячував щоденно науці, читанню та писанню? Не більше, як три години, а підчас засідань парламенту ще й менше. Але на протязі тих трех годин я скупчував всю свою увагу на заняттю, якому був відданий“.

С. Т. Колерідж мав великий розум і великі здібности, але ніколи не мав перед собою ясної мети; жив в атмосфері духовної розкиданости, котра вичерпувала його енергію, надломлювала силу волі, а життя його під ріжними оглядами було марне і схиблене. Жив серед снів, умер серед мрій. Без дерестанку будував пляни і приймав рішення, але й до дня смерти вони залишились лиш плянами і рішеннями. Завжди він був зайнятий якоюсь справою, але ні одної не довів до кінця. — „Колерідж умер, — пише Карль Лямб до приятеля — оповідають, що залишив по собі сорок тисяч розправ з обсягу метафізики, але ні одна з них не докінчена!“

Кождий великий чоловік став великим в залежности від того, з якою силою направляв свою енергію до одної мети.

Гогартг приковував всю свою увагу до чийогось обличчя до тої пори, поки те обличчя не відтискалося в його уяві так, що він міг кожної хвилі з найбільшою точністю відтворити його на полотні. Кожду річ він оглядав і обслідував з такою запопадливістю, ніби вже ніколи не мав її побачити. Цей звичай вивчення кожної річи з найбільшою увагою дав йому можливість, представляти на полотні предмети з дивною точністю і найменшими подробицями. Спосіб мислення, властивий тій епосі, в якій Гогартг жив, відбивався в його творах. Він не був чоловіком вищої, фахової освіти, але за те виробив у собі надзвичайне уміння обсервації.

Між юрбою, що снувала через Бродвей, серед метушні і галасу найбільшої вулиці Нью-Йорку, Горацій Греелей сідав на сходах дому Астора і писав на капелюсі свої статі до „Нью-Йорк-Трібін“, що мали великий розголос по цілій Американській Республіці.

Оден панок, що був ображений статєю Греелєя, прийшов до друкарні і спитав за видавцем. Йому показали кімнату, в котрій писав Греелєй, нахиливши голову над папером.

Розгніваний панок почав викидати цілі потоки слів, не рахуючись з вимогами пристійности, доброго виховання ані розуму. Тимчасом Греелєй без перерви писав. Сторінка за сторінкою покривалися темними рядками слів, повних запалу і переконання, а обличчя Греелєя залишалось цілком спокійним. Він не звертав на гостя цілком уваги.

Нарешті, після двадцятихвилювої горячої промови, панок перестав говорити і повернувся, щоби йти. Аж тоді щойно Греелєй глянув на него, зірвався з крісла і, беручи панка по приятельськи за руку, привітно заговорив:

„Не йдїть ще пане—приятелю, сідайте й продовжуйте, стане вам від того легше—продовжував він—будете себе краще почувати. А мені це дуже допомагає думати над тим, про що я пишу“!

Незломне стремління до наміченої ціли характеризує людей, що досягли успіху в життю.

Адамс рахує, що лорд Бронггат, як Саппінг мав за багато здібностей і хоча він як привик, добився найвищої чести, бо став канцлером Англії, а також має не малі заслуги на полі науки, але все-ж життя його в цілому було схиблене. Був він усім по черзі, і нічим довго. Не дивлячись на свої незвиклі здібности, він не залишив правильного сліду ні в історії, ні в літературі, а зараз то уже пережив власну славу.

А який приклад зосередження енергії на одній цілі представляє Вільгельм Пітт. Він, здавалося, тільки жив для політичної влади. Все мусіло вступитися перед цією цілею. Він не піклувався ні про приятелів, ні про родину. Цілком не рахувався з видатками і хоч заробляв річно до 10.000 фунтів штерлінгів і не мав дітей, одначе умер залишивши багато боргів. Він вирвав зі свого серця всякі почуття, щоби не перешкаждали йому в досягненню його ухваної мети. Був цілком байдужий до своєї посмертної слави так, що ніколи не задав собі труда, щоби хоч одну свою промову залишити для нащадків. Всю свою енергію він скерував

на придбання політичного впливу і на протязі чверти віку стояв на чолі англійського уряду. Не звертав ні на право, ні на ліво завше йшов просто перед собою. В життю його не було місця фантазіям і будованню палаців на леді, а тільки одно стремління і одна ціль: вперед, в гору, до успіху.

іовель Бікстон приписує свій поспіх звичайним засобам, але при надзвичайним уживанню їх, а також повному опануванню кожної справи і кожного момнету. Рішуче змагання до одної мети ломить всі перешкоди.

Майже невидиме жало голки, тонке вістря бритви чи сокири прокладає дорогу. Без вістря сокири ніяке будівництво не було б можливе. Тільки чоловік, що не збочує з наміченого шляху, чоловік острий як бритва, твердий як залізо що торує собі шлях серед перешкод, осягає в кінци блискучих наслідків. Правда, треба уникати також вузького захоплення виключно одною ідеєю, бо це перешкаджає гармонійному розвитку всіх наших сил, так само, як і несталість, що розпорошує наші сили і енергію.

Коли дитина, що вчиться ходити, скерує свій взір на якийсь недалекий предмет, то найчастійше досягне своєї мети, хоч хитким і непевним кроком, колиж одначе відірве на момент свою увагу і очі від того предмету, то негайно падає на землю.

Хто ступає непевно і збочує з дороги, йдучи то в однім, то другим напрямку, той може бути певний, що сяде на мілину, не зробивши навіть половини свого життєвого шляху. Люде несталі, як флягер на даху, є ненормальністю. Хто не має твердої, незмінної мети перед собою і незломної віри в свої сили, ніколи не дійде до жадного кінця. Нехай хоч на волос збочить з наміченого шляху, і його зараз чекає упадок і невдача.

— „Як тільки я прийму рішення — говорить кардинал Рішелле, — то йду просто до своєї мети, перекидаючи все, що є на дорозі“.

Молодого чоловіка, що шукає місця, не питають тепер, яку він скінчив школу або чим були його предки, тільки найважнішим питанням є: „Що умієш робити?“ Всюди тепер шукають спеціального підготовлення. Багато людей, що стоять тепер на чолі великих фірм і підприємств дійшли до свого становища, посуваючись поступенно від найнищого щабля.

Когцентруючи енергію більше, ніж інші, генерал Грант швидко ліквідував горожанську війну. Подібна риса яскраво

зазначилась також в характері Вашингтона. А тим шляхом, що провадить до досягнення сили концентрації є докладна і точна обсервація. Це, між іншим, було головним чинником надзвичайних відкрить Дарвіна.

— Знаємо, що він може страшно багато працювати — говорив Сесіль про Вальтера Ралейга, пояснюючи його надзвичайні успіхи.

Сили, що провадять до знання, до матеріального забезпечення і до успіху є так само певні й сталі, як приплив і відплив моря. Кожний тривалий успіх залежить: від ступня зосередження енергії, що направляє всі сили нашої душі і тіла до одної непорушної мети і, нарешті, від відваги, котра робить нас здібними, перетерпіти всіляки муки і неприємності і не піддатися різним покусам і розчарованню.

Хеміки кажуть, що сила, яка міститься в однім моргу трави, вистарчилаб, щоби пустити в рух усі фабрики і паровози, що існують на світі, як-би тільки ми могли сконцентрувати усю цю силу в одній машині. Але морг трави лежить безвладно і через те сила його не має ніякого значіння.

В життю ми часто можемо спостерігати велику різницю між результатами праці, до яких приходять різні люди в однакових умовах. І залежить ця різниця від уміння зосередити енергію на однім пункті. Сконцентрована сила завше відшукає або створить для себе дорогу.

Др. Матгевс каже, що чоловік, котрий від разу береться до різних справ, швидко витрачає свою енергію і запал: „а чи можливо-ж досягнути мету без запалу?“

Не тільки в науці, але й в мистецтві необхідно мати перед собою ясно зазначену мету. Не є художником той, хто нагромаджує на полотні найбільшу кількість фігур і кожду викінчує в однаковій мірі. Дійсним артистом є тільки той, хто найбільшу різнородність образів зуміє зв'язати одною ідеєю і думку свою сконцентрує в головній постаті. Другорядні фігури, світла й тіні служать тільки для кращого з'ясування сеї основної думки.

Так само в кождім життї чоловіка, незалежно од його виховання чи здібности, — є один великий центральний пункт, де головним чином виявляються всі сили людини. В природі ми не зустрічаємо ніякої марної роєстрати енергії, жадної припадковости. Відколи творчий човник перший раз поплав через хаос, кожда з його зложених ниток прямує до якоїсь мети. Кожний листочок, кожда квітка, кождий

кристал на звалі, навіть кождий атом має своє призначення і свою виразну мету.

Часто ми даємо поради молоді, щоби вона вибирала собі в життю якусь високу ціль; цю пораду належало би змінити в такий спосіб: вибирайте лише таку мету, яку зможете досягнути.

VIII. Точність і час.

„На великім годиннику Часу видно тільки одне слово: зараз“.

Зверніть увагу на ту незрівняну точність, з якою земля обігає свій шлях, що простягся на 500 мільонів миль, і од віків, від коли тільки почала кружити навколо сонця, прибуває на час зміни дня і ночі без опізнення навіть на одну секунду — ні, навіть на одну мільонову частинку секунди.

Едвард Еверст.

Коли ми занадто довго міркуємо як розпочати працю, то найчастіше пора для роботи минає.

Quintilianus.

Поки дурень надумається, то ярмарок скінчиться.

Еспанське прислів'я.

Хапай за гриву хвилі і моменти. *Шекспір.*

— Поспішай, гонче, поспішай на своє життя! — часто так писали на важних листах за часів Гайнріха VIII в Англії, — а обіч того напису звичайно уміщали малюнок післанця, що теліпається на шибениці. Пошти тогді не було, а листи урядові доставляли гонці, котрі під карою смерти не повинні були спізнюватись.

Навіть у ті часи, коли ходили лише каретки поштові і подорож тягнулася цілими місяцями, непотрібна проволочка рахувалася злочином.

Одним з найбільших добродійств, якими обдарувала нас цивілізація, є можливість міряти час і найкраще його використовувати. За одну годину ми тепер можемо зробити стільки, скільки сто літ тому назад робилося за двацять годин, і коли тогді за страту кількох хвилин вішали, то яка-ж кара повинна бути за цей переступ тепер?

Цезар заплатив життям за те, що трохи загаявся з прочитанням поданого йому листа про змову в сенаті. Зволікання завжди тягне за собою небезпечні наслідки. Полковник Раль, начальник війська в Трентон, грав у карти, коли

гонєць приніс йому вістку, що Вашингтон перейшов Делаваре. Раль уважав можливим прочитати листа щойно по скінченню гри.

Було запізно. Він уже не встиг зібрати свого війська, тому що ворог був уже в самому таборі. Салдатів його забрали у полон, а сам Раль був убитий. Кілька хвилин загайки спрчинили цілковиту поразку.

Успіх є дитиною двох простих чинників: пунктуальности і докладности. В кождім, навіть найбільш щасливім життю, трапляються критичні моменти, коли розум вагається, коли нерви слабнуть і воля одмовляє послуху. В такі хвилі праця цілого життя може піти на марне.

Генерел Путнам орав разом з сином своє поле в Конектікут, коли одержав відомість про битву під Лексінгтон. Він не стратив ані хвилі. Наказав міліції негайно слідувати за ним, їхав цілу ніч і прибув до Кембріджа у досвіта рано в тій самій кольоровій сорочці, в якій застала його вістка про битву.

Пора молодости — каже Рескін — є періодом творення, будовання, виховання. Нема в цій порі ні одної години, котра не мала-б призначення, — нема ні одного моменту, страта якого не потягнула-б за собою безповоротної страти наших добрих намірів, плянів і постанов.

Наполеон надавав велике значіння „слушному моменту“: використати його — значить одержати побіду; стратити на вагання та міркування — значить дістати поразку. Він часто говорив, що побив Австрійців через те, що вони не розуміли вартости пяти хвилин. Доказують також, що між іншими незначними подробицями, котрі вплинули на поразку під Ватерльо, спізнєння на кілька хвилин Грухо (Gronchy) відіграло фатальну роль. Блюхер прибув вчасно, Грухо — спізнився — і цього вистарчило, щоби Наполеон скінчив дні свої на Острові Святої Олени.

Африканське Товариство в Льондоні постановило вислати дослідника Ледарда до Африки. Отже запитали його коли він буде готовий до відїзду. Ледард відповів не вагаючись: „Завтра рано“.

Коли Жана Ервіса, що став пізнійше графом в стейті Вінцент, запитали, як швидко він зможе вирядитися на свій корабель, то він одповів: „негайно“.

Кожда страчена хвиля — казав Наполеон — є містком для нещастя.

Енергія, яку ми тратимо на відкладання до завтра нишніх обов'язків, часто вистарчила-б на виконання самого діла. А як тяжко і як неприємно братись до праці, яку ми одкладали, те, що у відповідний момент ми зробили-б з приємністю, а навіть з запалом, через кілька днів чи тижнів видається неприємним тягарем. На листи найкраще відповідати зараз по їх одержанню. Більшість першорядних фірм запровадила у себе порядок, щоби ні один лист не чекав на відповідь. Швидке виконання позбавляє працю всього, що в ній є неприємного. Відкладати — значить ухилитись од роботи, а збиратись щось робити в майбутньому — значить нічого не робити. Кожда праця подібна до сімби: коли її не зробити в свою пору, то вона не видасть ніякого плоду. Літо цілої вічності не буде занадто довге, щоби міг дозріти плід відкладаної праці. Коли-б якась зірка чи планета затрималась хоч на секунду, то відразу порушила-б гармонію всесвіту.

Єдиним моментом енергії і сили є біжучий момент. Чоловік, котрий не хоче виконати своїх постанов, коли вони ще свіжі, не може мати жадної надії на добре майбутнє. Всі його заміри розпорошаться у вирі життя або поринуть і занидіють у сні лінивства. — „Я завжди був готовий — оповідає Доббет і завдяки цьому так швидко пішов у гору армії. Коли варту була призначена на 10-ту годину, то в 9-й я вже був готовий — на мене ніколи не чекали ані хвилини“.

— Не можна скупатись два рази в тій самій річці — казав грецький мудрець Геракліт.

— Яким чином — питалися Вальтера Ралаяга — ви можете робити так багато в такий короткий час?

— Коли я маю щось зробити, то йду і роблю! — відповів Ралаяг.

Чоловік, що працює швидко, досягне своєї мети хоча-б і не безпомилки, а чоловік, котрий завжди все відкладає, нічого не осягне, коли-б навіть був більш освічений і здібний, ніж інші.

Коли запитали одного державного мужа Франції, яким чином він може виконувати так багато обов'язків і одночасно провадити ще й громадську діяльність, то він одповів: Я роблю тільки те, що можу зробити сьогодні; нічого не відкладаю на завтра. Про иншого-ж державного мужа, котрий на кождім кроці терпів невдачі, оповідали, що він завжди тримався якраз противної засади: нічого не робити сьогодні, що можна відложити на завтра. Скільки-ж то людей „від-

клало“ на завжди свій успіх в житті, дозволяючи родичам та приятелям розкладати дрібними уламками свій час! Засадою Лавренса було: „Справа перед приятелями“!

— Завтра? — говорив Коттон. — Геть з цим словом! Не хочу його чути! Завтра! Це слово шахрая, що протиставляє свою порожнечу твоєму наміру, бере у тебе готівку, а натомість нічого не дає, хіба що надії, обітниці, добрі побажання та інші тому подібні папери, що мають курс хіба тільки у варятів. Завтра — це термін, якого нема в жаднім реєстрі, за винятком лише календаря божевільних. Мудрість зрікається того слова і тікає від тих, хто його уживає. Є воно дитиною фантазії, а батьком його є обман; зіткане воно з тих самих матеріалів, що й сни і не має під собою жадного ґрунту, крім фантастичних нічних привидів.

Скільки невдач по дорозі, до успіху могло-б сказати: „ростратив я ціле життя, ганяючись за „завтром“, гадаючи, що „завтра“ обдарує мене добродійствами і покаже мені шлях до щастя й успіху“.

Завтра — це диявольська засада. Ціла історія засіяна його жертвами, уламками недозрілих плянів і невиконаних постанов. Завтра — це найкраща пристань для лінивства та нездарности.

„Куй залізо, поки гаряче“, „збирай сіно, поки сонце світить“, — ось дві золоті засади.

Небагато людей може зауважити ту годину, поки їх починає опановувати літо. Декотрих вона огортає по обіді, інших по сніданню, а других о сімей вечером. В житті кожного чоловіка є завжди посеред дня певна година, котру неодмінно треба використати, коли ми хочемо зберегти цілий день. У більшості людей вчасна рання година є підставою успіху на протязі дня. Даніель Вебстер писав щоденно перед сніданком 20—30 аркушів.

Одного разу хтось в присутності Гайнріха IV. підносив до небес зручність і відвагу Майєна. — Маєш рацію — відповів Гайнріх — він є — великий полководець, але я завжди опереджую його на п'ять годин. Гайнріх вставав о 4-й год. ранку, а Майєн лише коло 10-ої. В цім була різниця між двома вождями.

Брак рішучости стає у людей хворобою, а відкладання всього на пізніше є симптомом сеї хвороби. На брак рішучости є лише один лік, а саме: швидка постанова. Інакше хвороба набирає все більшої сили і убиває всі заміри і пляни. Хто вагається — той загинув.

Один відомий письменник сказав, що ліжко є сплетенням парадоксів. Ідемо до ліжка з неохотою, а покидаємо його з жалем. Кожного вечора постановляємо покинути його раніше, а залишаємося в ньому як найдовше.

Одначе, треба сказати, що більшість великих людей вставала дуже рано. Петро Великий уже досвіта був на ногах. „Хочу зробити життя як найдовшим — казав він — і тому сплю як найменше“. Альфред Великий вставав перед сходом сонця. Колюмб плянував свою подорож, а Наполеон свої походи в сутінках світанку. Коперник, як і інші астрономи давні й новочасні, вставав надзвичайно рано. Кеплер і Ньютон вставали о 5-й рано. Гайнріх VIII. снідав о 7-й годині, а обідав о 10-й. Вашингтон засідав до праці, коли все оточення його ще спало.

Джон Астор і Корнелій Вандербільт мали звичай вставати що дня в одній порі, так само вечером в одну пору відходили до свого покою, навіть і тоді, як мали у себе вдома гостей.

Вальтер Скотт був надзвичайно точний. В цім власне полягала причина його величезної продуктивності. Його засадою було — відповідати на листи в той самий день, як їх одержував. Вставав о 5-й годині ранку. До снідання встигав зробити більшу частину своєї денної праці. Одному юнакові, що просив його поради, Вальтер Скотт писав: „Стережись, щоби час твій не був виповнений по береги працею. Уникай того, що жінки називаються „марудством“. Роби негайно те, що маєш зробити, а відпочивай щойно по скінченню праці, але ніколи перед тим“.

Ранне вставання є першою умовою успіху в життю, а пізне є одною з перших ознак виродження. Вісім годин сну вистарчає кожному чоловікові. По восьми годинах кожний здоровий чоловік мусить встати, швидко вдягнутися і йти до роботи.

А як часто ми зустрічаємо людей, котрим завше бракує часу! Просто здається, що у них пропала якась частина часу і вони постійно і марно її шукають. Так ніби вони не є акуратні, але завше спізнюються: листи свої кидають до поштової скринки якраз через хвилину після того, як скринку випорожнили, до порту прибувають в хвилю, коли пароплав, що мав їх забрати, якраз відплив. На залізничім двірці з'являються найчастіше тоді, коли потяг рушає. Вони не порушують своїх зобов'язань і не занедбують своїх обо-

в'язків, але систематично беруться до них занадто пізно, коли відповідна пора вже минула.

Хтось сказав, що „поспіх є заразливим натхненням“. Чи є він натхненням чи придбанням, але у всякому разі є він одною з найпрактичніших придбань цивілізації.

Є в житті щось так само святе, як подружний зв'язок, а саме — зобов'язання що до часу. Чоловік, що без поважних причин не дотримується такого зобов'язання, є брехуном і цілий світ його має за брехуна.

Коли хтось не рахується з часом інших людей — каже Горацій Греелсї — то чому він має рахуватися з їх грошима? Яка ріжниця, коли забрати у когось годину часу чи п'ять доларів? Та-же є багато людей, для котрих кожна година праці дорожча, ніж п'ять доларів.

Не є річчю необхідною, щоби я жив — казав Помпей — але є необхідним, щоби в означеній місці я був в означений час.

Президент Вашингтон мав звичай обідати рівно о 4-ій годині; коли-ж, бувало, запрошені члени Конгресу не придуть на означену пору, то Вашингтон найспокійніше засідав за стіл. „Мій кухар — казав він звичайно — не питає чи гості прибули, тільки чи надійшла година обіду“. А коли раз секретар Вашингтона почав виправдувати своє спізнання тим, що його годинник зле йде, то президент відповів: „В такому разі ви мусите постаратися про інший годинник, або я про іншого секретаря“.

Служачому, котрий завше спізнювався, але завше мав готову вимівку, Франклін сказав: — Я знаю добре, що чоловік, котрий на все уміє знайти вимівку, нічого іншого не зуміє зробити.

На передодні виїзду Нельсона у похід, візник його заявив, що карета буде чекати перед домом рівно о шестій рані. „Нехай чекає на чверть години раніше — відповів адмірал. — Я мав звичай з'являтися завше перед означеним речинцем і це зробило з мене чоловіка“.

Одного разу Наполеон запросив своїх полководців до себе на обід; вони не з'явились точно на означений час, і Наполеон почав обід без них. Коли генерали прийшли, Наполеон вставав уже з за столу. „Панове, — сказав він — уже по обіді отже беріться негайно до праці“.

Блюхер був одним із найпунктуальніших і найшвидших людей, які коли-небудь існували. його називали „Маршал Вперед“. Джон Адамс не спізнювався ніколи. Прези-

дент конгресу завше розпочинав засідання, коли бачив, що Адамс наближається до свого крісла. Раз один з депутатів звернув увагу президента, що вже час розпочинати засідання. — „Ні — відповів президент, — Адамс ще не прийшов.“ Виявилося, що годинник депутата поспішив на три хвилини. Точно в означеній годині Адамс з'явився і засідання розпочалося. Поділ часу генерала Мольтке увійшов у прислів'я. Сей поділ і пунктуальність відбилися найкраще в німецькій армії, яку він створив.

Льорд Брокгам був точний, як годинник. По за всякими іншими заняттями, він головував у палаті льордів, а також на зібраннях різних клубів і товариств. Ніколи, одначе, не було випадку, щоби він спізнився. Завше був на своїм місці в точно означеній годині.

Вебстер ніколи не спізнився на свої лекції в університеті. В суді, в парламенті, на товариських зібраннях був однаково пунктуальний. Горацій Греелей серед турбот і клопотів своєї невсипущої діяльності завше умів з'явитися на час. Багато сильних статей до „Трибуни“ він написав, очікуючи на людей, що мали далеко більше часу, ніж він, але завше спізнювались.

Комета, що відвідує нашу планету раз на тисячу літ, не спізнюється ні на одну секунду.

Пунктуальність є душею всякої праці, подібно як стиість є душею дотепу.

Кожний чоловік, котрий проводить широку діяльність, знає, що бувають хвили, від яких залежить доля многих літ. Коли прийдеш до банку на кілька хвилин пізніше означеного терміну, то вексель твій може бути опротестований і кредит може захитатися. Пунктуальність є чемність королів. Скільки-ж то людей роблять вражіння, ніби вічно вони кудись поспішаються і ганяють по якимсь справам; тимчасом їм бракує методичности в праці і через те вони нічого не осягають. Завжди вони мають вигляд, ніби спізнилися на поїзд.

Одним з найкращих уряджень шкільних є дзвінок, що привчає учнів до пунктуальности і кличе їх до праці і до відпочинку.

Кожний молодий чоловік повинен мати добрий годинник. Годинник, що не дуже добре йде, привчає до поганих звичок і є дуже дорогою річчю, хоч і набутою за дешеву ціну. Ходи краще в старому убранню, як це потрібно, але ніколи не держи поганого годинника.

Чоловік пунктуальний завше додержує слова. Хлопець, що здобув опінію пунктуального, уже має завдаток капіталу, що в майбутности запевнить йому успіх.

Пунктуальність і швидкість є матір'ю довіря до нас з боку чужих людей, бо вони показують, що наші власні справи знаходяться в порядку.

„Ліпше пізно, як ніколи“ це прислів'я навіть в маленькій мірі не може зрівнятися з другою дійсно доброю засадою: „ніколи запізно“.

Годинник кондуктора спізнюється—і счиняється страшна залізнична катастрофа. Біржевий агент забув негайно продати акції свого клієнта і чоловік стає банкрутом. Невинну людину повішено, тому, що післанець, що ніс наказ стримати кару смерті, спізнився на п'ять хвилин. Хтось затримався на три хвилини, щоби послухати якогось анекдоту і не попав на потяг чи на пароплав, яким мав відїхати.

Коли Грант довідався про упадок форту Зунтер, він зараз же рішив використати цей факт для своїх цілей. А саме, коли Буккнер вислав парламентарів з форту Донельсон з проханням призначити комісарів, щоби виробили умови капітуляції, Грант швидко відповів: — „Не може бути мови про жадні умови, крім негайного піддання фортеці. Пропоную вам зараз вернути до своїх обов'язків“. — Буккнер, ненадумуючись довго, відповів, що обставини змушують його „згодитись на ці нелицарські і нешляхетні умови“.

Чоловік, котрий, подібно Наполеону, може в одній хвилі ухопити найважливішу справу і для неї посвятити всі інші, може бути певний, що досягне своєї мети. Скільки людей, що змарнували своє життя, можуть датувати початок своєї руїни від страчених п'яти хвилин. „Запізно“ — це слово часто можна вичитати серед написів на надгробках людей, що не досягнули своєї цілі. Страта п'яти хвилин часто утворює цілу різницю між побідою і поразкою, між досягненням і неосагненням мети...

IX. Радість і довге життя.

Я хору на астму, артритизм і сім інших хоріб, але позатим я цілком зоровий.

Sydney Smith.

Нездужаю і терплю, але не гніваюсь.

John Wesley.

„На кожде терпіння під сонцем гарячим
Існує лікарство чи його нема.
Коли воно є, то дістань його й спробуй —
А як що нема, то терпи і мовчи“.

Нехай будуть благословенні ті, що приносять з собою радість. Willis.

Гольдсміт оповідає, що найщасливішою людиною, яку він тільки зустрів у своїм житті, був один вязень, що мав лише одну ногу, хоробливий і стражденний. Він був покараний на досмертну вязницю і мусів працювати від світанку до вечора, а тим часом здавалося, що він бачив найясніший бік в кожній річі. Сміявся і співав без устанку; робив враження найщасливішого чоловіка у цілій вязниці.

Від тих вічно веселих людей — каже один їх прихильник — почувеш все, що всі країни гарні, всі обіди смачні, картини чудові, всі гори високі, всі жінки прекрасні. При тім вони свято переконі, що говорять правду. Коли такий чоловік вертає з подорожі, то оповідає, що всюди знаходив найвигідніші мешкання, найліпших господинь, найкращі краєвиди, найприємніше товариство. Але існує ще інший сорт людей. Для них все зле. Всюди їх грабовано, нігде нічого не бачили. Господиня їх була відьма, кімната брудна і погана; а „баранина була така тверда, що зуби на ній можна було поламати.“

Правда, як одним так і другим бракує здорового критичного розуму, але в кождім разі, перші далеко приємніші в житті.

Один громадянин з Міннеаполю мав великі сплати товарів, які пожар знищив до щенту. Нещастя страшно пригнобило купця. Надаремне приятелі старалися його розважити. Нічим не можна було розігнати його смутку, який, нарешті, допровадив його до думки відібрати собі життя. Підчас пожежі він не був вдома і ось через кілька днів по нещастю одержує такого листа од своєї семилітньої доньки:

„Коханий тату. Учора я зійшла на долину подивитися на склад, що згорів. Виглядає дуже гарно — увесь покритий льодом.

Твоя любляча дочка
Лілі.“

Батько розсміявся, поки не прочитав; чоловік, котрий щойно думав кинутись під колеса потягу, відразу став веселим. Чорна хмара, що огорнула його думки, відразу розійшлася, як тільки блиснув соняшний промінь.

Чоловік веселий—майже завжди приємний і корисний. Він не запаморочує своїєї голови чорними думками, не виголошує нудних промов про „нешасний світ і людей“. Знає він, що на світі є багато злиднів, але знає також, що злидні не є правилом і необхідною умовою життя. Він розуміє, що на кождім становищу чоловік може бути щасливим і веселим; бачить як ягнята блеють на пасовиськах, як пташки співають і радісно літають, як граються молоді щенята і тішаються котята, увесь простір наповнений рухливими і веселими комахами і бачить як добро всюди перевищує лихо і як на кождий біль існує полегчуючий бальзам.

Мандрівники оповідають, що мешканці Ісландії, котрі живуть серед холоду і смутку майже вічної зими, глибоко переконані, що Ісландія — найкраща країна між всіма, над якими лиш світить сонце.

Коли Пандора, не будучи в силі панувати над своєю цікавістю, піднесла покришку великої пушки, в котрій, як оповідає Гезіод, боги замкнули всі людські нещастя, — то нещастя ці вилізли з пушки і розповзлися по цілому світі; але на дні залишилася надія і вона є універсальним ліком проти усякого лиха.

Доктор Маршал Галль часто приписував своїм пацієнтам „веселість“, кажучи, що це є ліпше лікарство від тих, що продають в аптеці. Веселий настрій впливає так само добре, як ліки. Здоровля є умовою працездатности, ознакою ж здоровля є веселість. Між тим половина людей, з якими ви зустрічаєтесь, гадає, що якась хвороба підточує їх тіло і помалу вбиває; через це вони живуть в постійній тривозі перед смертю. Але — що гірше, — вони стараються, щоби й інші люде поділяли з ними їх сум і побоювання про їх здоровля, а через те вони готові кождому, при найменшій нагоді, розказувати про свої видумані хвороби. Мусиш взяти радість з собою з колиски, бо інакше не знайдеш її навіть на небі. „Нічого не може замінити сонця для брескви — каже Емерсон — і щоби знання ваші мали вартість, ви повинні володіти радістю мудрости“.

На питання — яким способом найкраще боротись з ріжними спокусами — один знаменитий письменник відповів:

„Веселість є першим на то засобом, веселість є другим засобом і веселість є третим“.

Легідна, весела удача є безцінним скарбом для кождого молодого чоловіка і молодої жінки, що ступають на поріг

самостійного життя. Хто звик дивитись на все з такої сторони, хто бачить радість в траві, блиск сонця в квітах, а всюди на цілیم світі лише добро, — той має велику перевагу над людьми, що дивляться на все через темні окуляри. Лагідна вдача різьбить лагідні риси на обличчю, придаючи йому краси, а поведженню — щирости і привабливості.

Серед всіх добрих прикмет нашої вдачі — каже Coodrich — веселість є найкориснішою. Бо в той час, коли інші наші добрі прикмети мусять ждати дня винагороди, то веселість винагороджується негайно. Це косметика, яка надає привабливості навіть вульгарности. Вона добре впливає на здоров'я і надає сили і ясности розумови. Весела вдача — це тиха, ясна і усміхнена погода в порівнянні з чорними хмарами меланхолії.

Дух, що створив Гамлет і Ліра, не в силі був би довго жити, коли б не посідав того надзвичайного гумору, який виявився у „Фальстаффі“ і „Веселих кумах з Віндзору“.

Лондонський „Ланцет“, найвизначніший медичинський журнал у світі, дає таке свідоцтво про значіння доброго настрою:

„Гарний настрій має велике значіння для людей хорих і взагалі слабовитих. Хорим він додає сили для перемоги над хворобою, слабовитим облегчує життя. Через це треба завше старатись про радісний настрій, оскільки лише дозволяють на те обставини. Енергія нашого духа має величезне значіння для цілого організму. Наші почуття впливають на тіло, а веселий настрій не тільки зменшує страждання, але збільшує охоту до життя, до руху і праці“.

Сміх має для життя безцінну вартість. Коли б кождий знав силу сміху, як засобу, що зміцнює здоров'я і продовжує життя, то, десь певне, у більшості людей зникла би з лиця тінь меланхолії, а тисячі лікарів залишились би без роботи. Коли людина сміється, — серце у неї б'ється частіше і більше розсилає крові по цілому організмі, дихання стає глибшим і тепло розсходить по всьому тілу. Сміх надає очам блиску, розширює грудну клітку, викидає з легких зужите повітря і повертає організмови захитану рівновагу, котра називається здоров'ям і котра є наслідком гармонійної діяльності всіх функцій нашого тіла. Ця делікатна рівновага, яку може порушити одна безсонна ніч, погана вістка або гнів часто може бути відновлена при допомозі здорового сердечного сміху. Веселий і бадьорий настрій

лікаря часто більше допомагає хорому, ніж ті порошки які він йому приписує.

Не клопоти сьогодняшнього дня, а думки і турботи про завтрашній день, про день наступний і рік майбутній білять голову і покривають зморшками лице.

Люде не на те створені, щоби ходити з похиленою головою — каже один сучасний письменник. Обов'язком кожного чоловіка є — сіяти навкруги щастя і радість, що має в собі і тішитися тою, яку бачить коло себе. Шукаймо всюди і завжди світлих сторін! Як туман і хмари не можуть заслонити сонця, що заливає своїм світлом землю, так само й поганий настрій не може триматись довго, коли хтось прийде з щирим і сердечним „добрий день“. Не забувай привітати щирим словом, з ясным усміхом кожного, когозустрінеш. Тільки радісне життя може бути діяльним і повним праці.

Коли Гаррісон сидів у тюрмі в Бостоні, то говорив, що має двох чудових приятелів — чисте сумління і веселу вдачу. Душевна бадьорість Лінкольна дала йому можливість легше двигати страшний тягар горожанської війни, що він звалив на свої плечі. Його жарти і оповідання розганяли смуток і думки про небезпеку, в якій знаходився народ.

Двома річами не повинні ми ніколи мучитись: тим, чому ми не можемо зарадити і тим, чому можемо. Не бідкаймося також дуже над чужими хибами: краще пізнати одну власну хибу, ніж десять хиб сусіда.

Існує один гріх на світі — такий загально поширений, що при оцінці чийогось характеру ми майже ніколи не звертаємо на нього уваги є це гріх постійного незадоволення. Він такий звичайний і такий розповсюджений, як повітря, як мова так, що коли не виходить поза межі загально-звиклого, то найчастіше ми його не помічаємо. Спостерігайте короткий час якесь згромадження людей і ви переконаєтесь, що зараз хтось почне виявляти незадоволення, зараз почне скаржитись на те чи інше, про що напевне кождий — чи то дома, чи на вулиці, чи у вагоні — знав перед тим, і чому ніхто не може зарадити. Нащо говорити про це? Є зимно, є спека, мокро, сухо, хтось не дотримав умови, зле зварено якусь їжу; через чийось дурість чи несовісність сталося десь велике нещастя. Є сила річей, з яких можемо бути незадоволені. Просто трудно повірити скільки прикростей і неприємностей можна знайти протягом одного дня, коли очі наші будуть звернені лише на ці темні сторони річей. А, між тим часом здається, що деякі люде ніби спеціально

полюють на темні сторони життя, замість того, щоби передовсім звертати увагу на красу, гармонію, світло. Ми родились для журби, як іскри для лету в гору. Але навіть над іскрами, що летять в найчорнішому димі, простяглося вгорі блакитне небо і чим менше часу вони витратять на дорогу, тим швидше досягнуть його. Мордуватися і виявляти незадоволення — це значить витрачати увесь час на дорогу.

Коли ми в гарному настрої і веселі, то здається, уся природа сміється разом з нами; повітря видається більш здоровим, небо ясніє, земля покривається кращою зеленю, квіти ліпше пахнуть, пташки голосніше співають, а сонце, місяць і зірки здаються ще більш чудовими, ніж звичайно.

Коли одно або два слова можуть зробити когось щасливим — каже один французький письменник, — то тільки злий чоловік може їх не сказати. Це подібно до того, як хтось засвітить свою свічку від свічки иншого, всна-ж нічого через те не тратить на своїм блиску.

Вальтер Скотт, котрий писав: „дай мені чесного сміху“ був одним із найщасливіших людей на світі. Мав він добре слово і привітний усміх для кожного і тому всі його любили. Раз він кинув каменем у пса і зломив йому ногу. Бідне створіння пришкандибало до нього і почало лизати йому ноги. Скотови при сій картині мало не розірвалося серце. Він до смерти не міг забути про цей випадок і постійно докoryвав собі.

— Я не смію бути незадоволений, як не смію проклинати і присягати — говорив John Wesley.

Радість є божою купіллю — каже один мудрий письменник — кождий повинен у ній купатись. Тяжкий, понурый характер, поганий настрій, сум, неспокій, вся та іржа повинна бути змита бальзамом радості. Чоловік, позбавлений веселости — все одно, що повозка без ресорів — хто в ній їде, — завше наражений на неприємну трясовину. Натомість чоловік веселої, легкої вдачі подібний до візка на ресорах, яким можна їхати навіть по найгірших дорогах і не відчувати жадного трясення, а що найбільше — приємне колисання.

Ми не згадуємо тут про наших пуританських предків, що плакали і стогнали, як молились і приносили жертву богам та на ціле життя вирікались сміху і веселощів. Тільки тепер дійшли ми до нового і кращого розуміння Христової науки.

І до якої пори ми будемо перебувати в цім океані злоти і незадоволення? До якої пори ми будемо уважати, що світ є безнадійно лихий і що на світі нема нічого, окрім гріха і смерті? Хіба-ж ми не бачимо, що гріх і смерть простують до власної загибелі і працюють на власне знищення? Чи-ж незгода не потоне в кінці в остаточній гармонії, темнота в світлі, брехня у правді, хвороба в здоровлю, прикрити в радості?

Неспокій і турботу можна вчитати майже на кождім американськім обличчю. Свідчать вони про нашу занадто понуру цивілізацію. Згорблена постать, передчасно сиве волосся, тяжка хода і горячковий поспіх — ось характерні риси американського життя. Неспокій і незадоволення стали хронічними явищами і кладуть на наш вік і на наш край характерне тавро. Що року тисячі людей умирають від душевного пригноблення, страчених надій, зраженої амбіції і передчасного виснаження. Ще не знаємо ми що таке благородна і щира веселість — є вона уділом поки що лише людей сильних духом і певних в своїх силах. Ще не навчили ми розуміти, що всякі турботи, неспокій і вічні побоювання чогось є великими ворогами людського життя і що ми повинні стерегтися їх, як зарази. Без радости нема здоровля ні фізичного, ні морального, ні духового, бож радість є природженою атмосферою нашого існування.

Вічне незадоволення — це хвороба. А часом — просто злочин. В деяких стейтах Зєднаних Держав невдатних самогубців карають вязницею, як убивців. Скільки-то людей варто було-б замкнути до вязниці за їх нестерпучу дражливість нервування, за вічне баламучення родинного життя, за постійні порушення громадського спокою, за моральні катування людей, що мусять мати з ними якесь діло.

Не праця вбиває людей — говорить Beecher — а постійне нервування. Праця є здоровлям. А роздратування, як іржа на сталі. Не рух, тільки тертя нищить машину.

Працьовита пчола не спиняється і не жалується, що там багато є отруйних квітів і тернистих кущів на її дорозі, що гидкі мухи і блощиці каляють квіти, з яких вона збирає солодощі, — а брених собі і пє мед, де тільки знаходить його і спокійно обминає те місце, де його нема.

Не сьогоднішні, а завтрашні турботи — каже Мекдональд — хилять чоловіка до землі. Потребу сьогоднішнього дня задовольняють не турботи, а праця і чин.

Як дорого коштувало нас зло, котрого ніколи не було! — каже Jefferson.

Не попереджуй неприємностей — говорить Франклін — і не гризись тим, чого ще може й не буде. Тримайся соняшної сторони життя.

Кароль Ламб оповідає про одного понурого добродія, котрий завше скаржився при грі у карти, що має за мало козирів. Одного разу товариші його зробили так, що йому дістались самі козири. Сподівались видобути з нього хоч раз прояв задоволення. Але старий буркун був ще сумніший, ніж перед тим.

— Як то, чи й тепер не маєш досить козирів? — запитали його товариші по грі.

— Так, — відповів, але не маю жадних інших карт!

Пуритане переходили своє життя в муках страху перед гріхом і страху перед днем страшного суду. Ця меланхолія витиснула тавро на їх нащадках. Ми вміємо заробляти на хліб, але не вміємо його добре їсти. Гадаємо, що в життю нема струни, настроєної на радісну ноту, а існує лише струна смутку. Деякі люде цілком не можуть визволитися від постійної тіні, що охмарює їх життя. Вони не здібні ані одного дня прожити гарно. Життя їх настроєне на тон мінорний і всюди вони чують лише жалібні дзвони... Наші релігійні вірування, наша філософія, наші пісні пересякнуті нудьгою і поганим настроєм нещасливих авторів, що часто вважають жовч за натхнення.

Скільки то письменників свято вірило, що вони обдарували новою релігією, хоча в дійсности дали світові лише справоздання зі своєї жовтачки і нестравности шлунку.

Кальвін був чоловіком чесним, але мав зіпсований шлунок і міг їсти лише раз на день. Отже тепер кождий признає, що його писання були заражені тою хворобою. І взагалі — чи можуть люде, позбавлені сонця і вільного повітря, замкнені в монастирях чи кабінетах, далекі від руху і пульсації природи і людскости, творити підвалини сміливого, здорового, сильного і практичного світу?

Ми повинні невтомно боротись з кождим явищем, що може пригноблююче на нас вплинути. Поганий душевний настрій стоїть на перешкоді нормальній діяльности шлунка і належному розширенню грудної клітки. Він затримує продукти виділення нашого тіла, погано впливає на обіг крові, перешкаджує всім функціям організму. Скрофули і сухоти є часто наслідком довгих душевних мук. Той „фатальний

хрип“ у верхівях легенів, що є віщуном сухіт, часто з'являється у осіб, пригноблених якимсь нещастям чи неприємностями. Жертви самогубства найчастіше перебувають в стані пригноблення, що є наслідком виснаження життєвих сил, втрати енергії нервів, поганого травлення, смутку, неспокою, побоювань чи турбот.

Христос, — цей великий учитель життя, не замикався з монахами за мурами в монастирях, далеко від спокус світу. Не проповідував смутної і понурої доктрини. Учив євангелії радості і щастя. Його наука була пройнята соняшним світом і уквітчана квітами піль. Завжди говорив про птиці під небесами, про звірів у лісах за полях, про малих щасливих дітей. Правдива релігія — ясна і соняшна, як маєвий день...

Х. Добре виховання є скарбом.

Дай хлопцеві добре виховання і освіту, — то даш йому палати й щастя, де тільки він не повернеться. Не буде він ані турбуватись, ані старатись про все те. Палати самі прийдуть до нього і будуть просити, щоби увійшов до них...

Емерсон.

З шапкою в руці перейдеш цілий світ.

Німецьке прислів'я.

Краще піднести опущене віяло і вернути його з грацією, ніж дати тисячу фунтів незграбно; краще відмовити у прислузі, ніж зробити її в спосіб неприємний. Тільки завдяки доброму вихованню ти зможеш подобатись і піти наперед. Твої знання грецької мови та латини не посунуть тебе ніколи з секретаря на посла, чи з посла на амбасадора — єдино тільки добре виховання, вигляд і інтелігентність можуть те зробити.

Chesterfield.

Найпростіший чоловік, що має хоч трохи розуму і чуття, відчуває різницю між вихованою і делікатною жінкою і жінкою вульгарною. Навіть пес відчуває різницю.

Юрій Еліот.

— Чи хотів би ти мати мою силу? — питав східний вітер у погідного зефіра. — Коли я зриваюся, вітають мене вздовж берегів сигналами бурі. Я можу зломити щоглу на кораблі так легко, як ти несеш пух піря. Одним помахом

крила я засипаю морські береги грісками з кораблів, від Лабрадору до Причілка. Можу збудити і часто вже й хвилював Атлантик. Я є кара божя для слабких. Щоби я їх не знищив, вони стинають цілі ліси на опал і видобувають вугля з глибини з землі. Цілі народи гинуть від мого подиху. Чи бажав-би ти мати таку силу?

Зефір не відповів, а тільки сплинув легко на землю з піднебесної своєї оселі; і зараз все — ріки, озера і моря, луки і поля, звірі, птиці і люде — все усміхнулося на привітання. Сади зацвіли, овочі достигати почали, срібні поля хлібу мінілися золотом, хвилясті хмарки розплинулися по небу, крила птахів і вітрила кораблів маячили в далечині. Радість і щастя запанували всюди. Листя, квіти і овочі, тепло, краса, радість і усміхи були відповіддю Зефіра на підхвалки східного вітру.

Королева Англії Вікторія одного разу в досить грубій формі обізвалась до свого чоловіка, князя Альберта. Князь почув себе ображеним її слсвами, пішов до свого покою і замкнувся на ключ.

Через деякий час хтось постукав.

— Хто там? — запитав князь Альберт.

— Прошу відчинити — це я, королева Англії.

Відповіді, однак, не було.

По довгій павзі з-за дверей почувся тихий, несмілий голос:

— То я, Вікторія, твоя дружина.

Чи-ж треба додавати, що двері відчинилися і непорозуміння скінчилося?

Чемність для мужчини все одно, що краса для жінки: кожного може прихилити.

Стародавня легенда оповідає про монаха Василя, котрий умер, обтяжений прокляттям папи. По смерті ангел відпровадив його до пекла, щоби він вибрав там собі місце. Але приємний характер і великий дар слова Василя всюди створювали йому приятелів. Чорти переняли й собі звичаї Василя і ангели сходили з неба, щоби лише бути близько коло нього. Нарешті, запровадили монаха на саме дно пекла, але наслідки всюди були однакові. Добре серце, делікатність і ввічливість Василя так всіх причаровували, що здавалося, через його присутність пекло обертається в небо.

Нарешті, ангел вернув до неба і заявив, що не може найти місця, котре могло-би бути карою для Василя.

Тоді присуд папи був скасований, Василя прийнято до неба і визнано святим.

Князь Marlborough писав по англійському зле, вимовляв ще гірше, а між тим, довгий час тримав долю великої держави в своїх руках. Його привабливості в обходженні не можна було опертися; ціла Європа знаходилася під його чаром. Чаруючий усміх, лагідна мова князя обеззброювали найзапеклішу ненависть, а ворогів обертали у прихильників.

Мадам Рекаміє так усіх чарувала своїм м'яким поведінням, що коли вона збирала жертви в церкві св. Роха в Парижу, то до її пушки сипали тисячами франків. А коли одного разу на урочистій зустрічі, яку Французи урядили Наполеону по повороті його з Італії, натовп народу зауважив сю чарівну жінку, то очі всіх звернулися до неї, так що майже забуто на хвилину на великого героя.

St. Beuve розказує, що найближші приятелі Коппета впорядили одного разу прогульку за місто і вертали на двох повозах з Chambery. Ті, що прибули в першій повозі, розповідали надзвичайні історії; напала на них страшна буря, дороги були погані, різні небезпеки і неприємності супроводжували їх цілий час. Товариство з другого повозу слухало ці оповідання з великим здивуванням. Про бурю, погані дороги, небезпеку, вони вперше чули, забули навіть про землю і лише дихали чудовим повітрям. Якіж цікаві захоплюючі розмови мусіло провадити це товариство! Були то Венямин Констант, Шлегель, мадам Стаель і мадам Рекаміє. Захоплення розмовою цілком відвернуло їх увагу од погоди і поганих доріг.

„Коли вона перейшла — пише Лонгфелло про Євангеліну, — то здавалося, що щойно замовкла якась чудова музика“.

Жінка мусить бути дійсно витончена, щоби збудити лицарські почуття в серці муштини — пише пані Necker.

Один гість, що жив два тижні в домі члена парляменту Cavanaugh-a, котрий не мав ні рук, ані ніг, цікавився, між іншим, яким способом господар його їсть, але розмова і обходження Cavanaugh-a були остільки чаруючі і привабливі, що гість забув заспокоїти свою цікавість.

Коли Дікенс увиходив до кімнати — оповідає один з його знайомих — то здавалося, ніби несподівано спалахнув огонь, — кожному ставало тепліше.

Коли Гетте переступав поріг реставрації, всі присутні відкладали ножі і вилки і очима, повними захоплення, дивились на великого поета.

Коли Филипові Македонському оповіли про знамениту промову Демосфена, він відповів: як би я був при тім, то він напевне переконав-би мене, що я мушу обернути зброю проти себе.

Коли Стефана Дугласа образили в Сенаті, він встав і сказав: Джентельмен не потребує відповідати на те, чого ні один джентельмен не сказав-би.

Одна дама заняла місце у вагоні потягу, що йшов з Нью-Йорку до Філядельфії. Незнайомий пан, що сидів напроти неї, закупив цигаро. Дама закашляла і неспокійно порушилася, а коли це не зробило відповідного вражіння, сказала:

Добродій десь певне є чужоземцем і не знає, що в цім поїзді є спеціальний осібний вагон для курячих. Тут курити не вільно.

Незнайомий пан не відповів ні слова і тільки викинув цигаро за вікно. Яке-ж було здивування нью-йорської дами, коли через деякий час кондуктор звернув її увагу, що вона зайшла до приватного вагону героя Америки генерала Гранта.

Валійський князь раз запросив до себе на обід одного вченого. Іронічний шепіт перейшов по столі, коли побачили, що гість не з підставки. Князь зауважив, з якого приводу сміється його оточення, вилів свою каву також на підставку і почав пити так, як і гість. Засоромлені придворні зрозуміли догану князя і зробили так само.

Королева Вікторія хотіла нагородити титулом шляхтича Карляя, котрий був по походженню селянином. Але Карляй відкинув сю честь, бо уважав, що він завжди був шляхетним. Придворні звичай були остільки йому чужі й незрозумілі, що коли його представили королеві, то по кількох хвилинах розмови він запитав:

— Пані дозволять мені сісти?

Жах огорнув придворних, але королева в тій-же хвилі дала знак присутнім, щоби вони сіли.

Це відступлення від етикетки з боку королевої тим більш варте уваги, що Карляй при першій зустрічі робив на всіх дуже неприємне вражіння. „Чоловік почував себе — каже один й його знайомих — ніби випив кислого вина або з ним трапився випадок морської хвороби“.

Здається часом, що деякі люде ніби тримають в руках своїх царське берло, перед яким всі схиляються з приємною слухняністю. Звідки у них береться ця магічна влада? Де шукати таємниці того майже гіпнотичного впливу людей, за яких ми часто віддали-би все, що маємо?

Але чемність не завжди буває і у людей на вищих становищах. Навіть королівські двори дають досить прикладів невихованости. На одному прийнятті у князя і княгині Валійських, де знаходились самі вершки товариства, гості штовхалися і просто майже борикалися, аби побачити княгиню, що була якраз по шлюбі; коли вони проходили по салі, де находились запрошені гості, було зіпхнуто і розбито бюст княгині, а дами ставали на черепки, аби лише задовольнити свою цікавість.

Катерина, цариця російська, наказала видрукувати на окремих плякатах такі правила для своїх гостей: „Ніхто не повинен упиватися до кінця бенкету. Дворянам не дозволяється бити на балю своїх жінок. Придворним дамам забороняється полокати уста при столі, обтирати лице серветою і колупати в зубах“.

Але ще й тепер придались би подібні вказівки людям, що за ціле життя не навчились пристойно їсти, не класти до рота ножа і не знають, як треба тримати ложку і вилки.

А між тим першою зовнішньою ознакою доброго виховання є уміння їсти і взагалі тримати себе за столом.

Було великим щастям Наполеона, що він оженився на Жозефіні перше, ніж зробився вождом італійської армії. Її чарівні манєри, її надзвичайне уміння переконувати, більше впливали, ніж старання і заходи найбільш визначних людей. Жозефіна була в будуарі і сальоні тим, чим Наполеон на полі битви: надзвичайним вождом. Таємницю свого чару, котрий виніс її не тільки на чоло Франції, але і на чоло всіх народів, підбитих її чоловіком, вона виявила колись таким способом: „є тільки одна справа, що до котрої я хотіла-б ужити вираз „х о ч у“, а саме, колиб могла сказати: хочу, щоби всі люде навколо мене були щасливі“.

Гарне виховання не тільки зрівноважує всі хибі природи, але навіть переважає їх. Не найгарніших, а найбільш симпатичних і привабливих людей всюди найбільше люблять. Згідно з ідеалом Греків, краса мусіла бути відбитком внутрішніх гарних прикмет: веселого характеру, доброти, любови, спочутливости.

Мірабо був одним з найпоганіших людей в цілій Франції. Про нього говорили, що лице він мав подібне на тигра, ще і до того знівечене віспою. І між тим він всіх покоряв, своїм надзвичайним поведенням.

Мадам de-Stael не була дуже гарною, але мала в собі щось остільки привабливе і чаруюче, що це в багато разів перевищувало звичайну красу. Її вплив на людей був дивний. Навіть Наполеон уважав небезпечним для себе вплив de Stael і тому видалив її з Франції.

Краса як в мистецтві, так і в життю і в характері людей не знає гострих гран. Не одна душа, що могла-би бути гарною, має занадто гострі грани, що заважають їй досягнути справжньої краси. Не один мужчина і не одна жінка могли-б подвоїти свій вплив і успіхи, додавши до своїх інших добрих прикмет чемність, делікатність і добре виховання.

Переказ оповідає, що поки Апеллес намалював свою чудову богиню краси, що нею захоплювалася вся Греція, — довгі літа подорожував, „шукаючи“ гарної жінки.

Кавалочок мускату наповнює своїми пахощами кімнату на довгі роки, нічого не втрачаючи на своїй внутрішній вартості. Так само й ми, без всякої шкоди для себе можемо промінювати навколо себе проміння нашої внутрішньої краси і доброго виховання. Кожний чоловік — злий чи добрий — відчуває це проміння. Навіть звірята відчувають інстинктом наш характер. Один пильний обсерватор каже: „кинь собаці кістку і побачиш, що вона вхопить її в зуби і побіжить навіть не махнувши хвостом. Але поклич її до себе, погладь, дай їй взяти кістку з руки, і вона зараз із вдячності почне махати хвостом. Собака оцінює не тільки добрий вчинок, але й спосіб його виконання. Ті, що грубо кидають свої добрі вчинки, не можуть сподіватись, що їх приймуть з усміхом щирої вдячності“.

„Спитайся когонебудь в Римі про дорогу — каже др. Guthrie з Единбургу — і завше отримаєш чемну відповідь; але спитай про те саме в Шкотії, то неодмінно почувеш: йди просто, то знайдеш. Здається, одначе, що в таких випадках провина спадає на людей старших в суспільстві, котрі часто поводяться дуже нечемно з нищими від себе.“

Дійсна і щира ввічливість є скарбом. Чоловік, що уміє поводити себе, може не бути багатим, бо його добре виховання всюди простелює йому дорогу. Люде делікатні і приємні є бажані в кожній хаті так само, як соняшне про-

міння. Всюди вони приносять із собою світло і радість. Вони озброюють заздрість і злі почуття, бо мають добру жичливу волю, що до кожного чоловіка. Пчоли не кусають того, хто обмажеться медом.

Наше власне виховання — говорить Шестерфієльд — є найкращим забезпеченням проти людей зле вихованих. Добре виховання надає людині певної поваги, яку шукають навіть грубі люди. Ні один чоловік не сказав нічого неприємного князю Marlborough і ні один, знова чоловік не сказав нічого доброго Роберту Вальполє.

Дійсно шляхетна людина ніколи не живе почуттями, котрі моглиб викликати до нього нехоть інших людей. Помста, ненависть, злість, заздрість, незичливість — йому цілком чужі. Щире серце і жичлива добра воля у відношенню до всіх є найголовнішою ознакою людей добре вихованих. Ось наприклад: чоловік сердитий, неприємний, шорсткий. Завжди він в поганому настрою, похмурий, мовчазний, скупий і неделікатний в колі своєї родини і слуг. Відмовляється дати дружині грошей на потрібне убрання і дорікає, що її забаганки моглиб зруйнувати навіть мільонера. Але ось знацька дзвінок в дверях. Приходить з візитою гість. І тому, що доперва був шорсткий, як ведмідь, робиться лагідним, як овечка. Так ніби хтось діткнувся до його чарівною паличкою — він стає балакучий, чемний, шляхетний. Але тільки вийшов за поріг, як поганий настрій вертає назад. Приємний усміх зникає так само швидко, як і з'явився. І знову чоловік стає тим самим неприємним, тяжким і похмурим, що перше.

А хто з приятелів славнозвісного доктора Дронсона не відчував неприємности, коли бачив, як він їв з ножа і як називав „брехунами“ всіх, хто не погоджувався з ним в якімсь питанню. Він був загально відомий під прізвиськом медведя. Коли одного разу на якомусь бенкеті Гольдсміт запитав його про якусь подробицю, що стосується життя Індіців у Північній Америці, Дронсон крикнув:

— У цілій Америці нема такого дурного Індіянина, що поставивби подібне запитання!

— Пане, — відповів Гольдсміт, — але нема також ані одного остільки дикого, що давби подібну відповідь пристойному чоловікові.

Емерсон сказав: життя не є вже таке коротке, щоби не було досить часу на привітність. Але пробним камінем

нашого виховання є спосіб нашого поводження з нищими від нас і членами власної родини.

Аристотель такими рисами малює правдивого джентельмена, що був ідеалом дві тисячі літ тому назад:

— Чоловік благородний буде однаковий як в щастю, так і в нещастю. Ніколи не загордіє і ніколи не дозволить себе зневажити. Не буде бундючитись в щастю і не буде почувати себе пригніченим в нещастю. Не буде шукати і не буде уникати небезпеки; не буде говорити ні про себе, ні про других. Не буде намагатися, щоб його хвалили і не захоче, щоби пересуджували інших.

Джентельмен є ввічливий, скромний, привітний. Не тримає в пам'яті дозної образи і сам нікого не ображує. Він не підозрілий, старається обмежувати свої бажання, ушляхетнюється, перемагає почуття, панує над своїм словом і уважає, що всі так само добрі, як і він. Його гарні прикмети стали його другою натурою. Ніхто його не зможе збити з ясної дороги обов'язку, ніщо не може викорінити в ньому тих засад, якими він керується в життю. Хто все стратив, але зберіг привітність, бадьорість, надію і повагу до самого себе є, по мимо всього багатим, бо залишився правдивим джентельменом.

Коли Марія, королева шкотська, сходила на ешафот, вязничний сторож допоміг їй, підставивши своє рамя. Королева оперлася кажучи: „Дуже дякую. Це останній клопіт, який вам справляю.“

— Ви заступаєте Франкліна — сказав міністр hr. de Vergeunes до Жефферсона, якого було вислано до Парижа послом при французькій дворі.

— Займаю лише його становище — відповів Жефферзон. — Жаден чоловік не може його заступити.

— Ваша Святість не повинні були відклонятись — сказав церемонімайстер до папи Климента XIV, коли той одповів уклоном на вітання чужоземних послів з приводу його обрання на папський престол.

— Прошу мені вибачити — відповів Климент — я надто недовго є папою, щоби міг відівчитись від чемности.

— Я ніколи неслухаю наклепів — казав Монтескіє — бо коли це брехня, то я наражаюся на те, що можу бути обманутий, колиж правда, то, зновуж наражаюся на ненависть людей, котрі не варті того, щоби про них думати.

Нема тої мірки, якою можна було-б оцінити значіння доброго виховання. Навіть сила не має тої влади, що при-

вітність, котра власне є тим цементом, що скріплює людські взаємини, тою оливою, що улекшує суспільній машині виконувати свою працю без тертя.

Будяки, тернина і всякий бурян росте дико, без жадного обробітку, але рожа, з багатством свого пишного листа, роскішними пахощами має своє походження від виплеканої породи і саму її добре мусіли обробляти за час її короткого, але гарного життя.

Придивімся в осени до м'яких і, здавалось-би, цілком безсильних грибів, котрі, одначе, повільно і злегка натискаючи, пробивають земну шкаралущу і часто на своїй головці виносять в гору тяжку грудку землі. Гриби ці є символом лагідности, котра перемагає всі перешкоди.

Нема політики без чемности — говорить Мадсон. В дійсности, часто привітність і лагідність провадять до мети там, де найліпше красномовство не помагає. Уміння подобатись — це уміння посуватись наперед.

В битві під Iontenou Французи виявили остільки лицарства, що попросили Англійців, аби вони перші почали стріляти. При підписанню умов миру після французько-пруської війни Бісмарк відступив Французам честь останнього вистрілу. Німецька армія загреміла останнім пострілом і наступила коротка мовчанка в обох арміях. Тоді почувся зі сторони французької останній гарматний вистріл, і годинник на башні у Версалю вибив дванацяту годину — страшна боротьба двох народів скінчилася.

Президент Jofferson їхав одного разу верхи на конях зі своїм внуком. По дорозі вони зустріли негра, котрий, побачивши, їх, зняв шапку. Президент також зняв капелюха і чемно відклонився, між тим, як внук на уклін негра не зважав. „Том — сказав тоді дід — ти дозволяєш, щоби невільник був чемнійший від тебе“.

— Іж навіть на самоті так, як би ти знаходився при королівському столі — говорить китайський мудрець Конфуцій. Коли-б батьки більше дбали про належне поведіння своїх дітей вдома і за столом, то рідше-би нас вражало їх поведіння поза домом.

Андрій Дрескон був однаково привітний, як до своїх невільників, так і до білих сусідів. Був це чоловік, що не знав докорів совісти і не мав жадних таємниць. Він ніколи не замикав дверей і не ховав своїх паперів.

Коли Наполеон проходжувався одного разу на острові Святої Олени, то зустрів по дорозі робітника, котрий ніс на

плечах якийсь великий тягар. Товаришка Наполєона хотіла йти просто, але Бонапарт чемно подався на бік, кажучи: „треба шанувати людей, що носять тягар“ — і пані також мусіла дати дорогу робітникам.

Гаррісон поводився надзвичайно стримано, коли розшалілий натовп зірвав з него одєжу і волочив по вулицях. Була то найшляхетнїйша душа, яка коли-небудь існувала. Христос, як відомо, велів любити ворогів своїх і ніколи не проклинав тих, що переслідували його.

Чемність для молодого чоловіка все одно, що маєток. Бутлєр, купець в Провіденс, йшов до дому, замкнувши свій склеп, коли зустрів дівчину, котра хотіла купити пасмо ниток. Купець вернувся, відчинив склеп і дав дівчині нитки. Про цю дрібну пригоду стало відомо у цілїм місті і купець з того часу придбав велику кількість нових покупців.

Рос Вігамс у Балтиморі став багатим чоловіком завдяки своїй ввічливості у відношенню до двох чужоземців. Хоч фабрика його не належала до першорядних але привітність і чемність Вігамса що до сих людей остільки ріжнилися од холодної байдужости, з якою їх зустрічали в інших місцях, що цілком зрозуміло, Вігамс придбав великі сімпатії з їх боку. Чужоземці сі, як виявилось, були послані російським царем, котрий вневдовзі викликав Вігамса щоби він заклав фабрику льокомотив у Росії. Прибутки його вкоротці перевищували 110 тисяч фунтів стерлінгів річно. Чемність винагороджується.

— Чому це нашому приятелеві ніколи не везло в його інтересах? — спитав хтось по повероті до Нью-Йорку після кількох літ відсутности. — Та-же мав він вистарчаючий капітал, знав своє діло, все передбачав і у всьому орієнтувався.

— Так, але був тяжкий і неприємний в поведенню з людьми — відповіли на це — завше підозрівав своїх помішників, що окрадають його, а клієнтам говорив прикристи. Через це ні один його помішник ніколи не мав доброго бажання і охоти до роботи, а його клієнти пішли до других склепів, туди, де були певні, що поводитимуться з ними чемно.

Скільки-то часом людина працює, відмовляючи собі в самих звичайних вигодах, аби досягнути своєї мети, а, між тим, брак чемности і виховання унеможливорює всякий успіх. Клієнти відвертаються і справа переходить до рук людей,

що може менше мають з дібностей, але уміють поводитись з людьми.

Погане виховання часто повертає в нівець навіть чесність, працьовитість і найбільшу енергію, а чемність і лагідність приносять велику користь, коли людині може багато чого й бракує. Порівняй двох людей, під всіми оглядами однакових, але один нехай буде при тім дуже чемний, добрий, миролюбний, услужний, а другий — грубіян, шорсткий, неприступний, — перший напевне буде мати в житті успіх, а другий марно загине.

Великий парижський магазин „An bon Marche“, в якому працює кілька тисяч людей і в якому можна всього дістати, досягнув свого величезного розвитку завдяки низьким цінам і надзвичайній ввічливості служачих магазину.

Але трапляється й так, що багато людей цілком добре вихованих мають славу гордих, бундючних і неprisутних єдино через те, що дуже скромні і несмілі.

Занадто велику несміливість треба в собі поборювати. Ісаак Ньютон був, здається, найбільш несмілим чоловіком свого часу. Він не оголошував довгі роки свого великого відкриття про притягання небесних тіл, боячись звернути на себе увагу. Юрій Вашингтон такий був несмілий і при тім ще на вигляд незграбний. Є багато людей, відважних на вулиці, людей, що в бою сміло йдуть на небезпеку, але в салоні виглядають безпорадно і не вміють скласти трьох слів.

Аддісон був одним з найкращих англійських письменників і справжнім майстром пера, але міг сказати без особливого клопоту найбільше дванацять речень. Шекспір також був дуже несмілим і скромним. Маючи вже сорок років, він виїхав з Лондону, не видрукувавши ні одної із своїх трагедій. Як артист, він, зважаючи на свою несміливість, діставав друго-і третьорядні ролі.

Це велике нещастя — мандрувати через ціле життя, так ніби в льодовій шкаралущі, в той час, коли в середині у нас палає вогонь доброзичливості і сердечного почуття до інших. Боязливі люде майже завжди не вірять в свої сили і сей брак віри розуміють, як слабкість своїх сил.

Щоби запобігти такій безпотрібній соромливості, треба рано привчати дітей до товариського життя, верхової їзди, учити танців і деклямації. Несміливі люде повинні гарно одягатись. Чепурне, добре пошите вбрання дає свободу рухів і розв'язує язик.

Треба взагалі зазначити, що гарне, елегантне убрання є річчю цінною. Насмішки і жарти з приводу доброго убрання рідко коли мають рацію. Не можна лише, звичайно, ставити красу убрання вище нашої внутрішньої краси, нашої вдачі, доброти серця, самовідданості і виконання обов'язків. Убрання є силою, як і багатство. Але ми не повинні бути невідляками його.

„Король у шляфроку — говорить Гольдсміт — не зустріне і половини тої пошани, що король в пурпурі і короні“.

Серед суспільства чоловік добре одягнений завше зустрічає більше уваги, ніж той, хто ходить обдертий.

Природа любить зовнішню красу. Всі свої твори вона уоирає в шати краси і роскоші. Кожну квітку осипає самоцвітами, поля вкриває килимом чудових барв, зірки на небі міняються срібним блеском, а кожда пташка має препишне убрання.

А, тим часом, є фанатики, котрі кажуть, що краса — це гріх і котрі пишність і роскош природи і життя вважають диявольською спокусою.

Деякі люде дивляться також на гарні звичаї, що існують серед людей, як на річ зайву і безпотрібну. Людей визнають лише простих і чесних, хоч-би й грубих і неприємних. Це люде, котрі могли-б сказати, що їм подобаються тільки погані, з міцного каміння будовані доми, без жадних прикрас і майстерности. Але-ж їм треба відповісти, що церква св. Петра в Римі не є ані менш міцна ані менш витривала через те, що має стрункі кольони, роскошні аркади і чудовий мрамор, що міниться найрізнішими барвами. Чому люде не носять нешліфованих брилянтів? Чому не уживають таких, якими створила природа? Згідно з міркуваннями цих людей, нешліфовані діаманти мають таку-ж вартість, як і шліфовані, що виграють тисячами кольорів!

Ми мусимо знати, що на наше виховання і на нашу вдачу дуже звертають увагу люде, які оточують нас. За кожним разом, коли ми знаходимося в якому товаристві, ми непомітно для себе здобуваємо опінію про себе кожного окремого чоловіка, а наш поступ наперед чи крок назад старанно нотується. Кожний чоловік іде через життя з невидимим ярликом, який наліплюють йому знайомі без його відома. А як було-б корисно, коли-б ми могли сей ярлик прочитати!

Мусимо також знати, що ніколи нам не вдасться за-
надто довго дурити світ що до нашої дійсної вартости. На-
ше власне „я“, що криється якийсь час в тіни, врешті зра-
джує нашу дійсну істоту одним рухом, одним поглядом,
одним словом. Добре виховання, хоч воно є так ніби мо-
ральним одягом чоловіка, ще не становить його істоти.
Чемність ніколи не заступить дійсної духовної краси, чоло-
віка, як кора — середини дуба. Вона — що найбільше —
вказує породу дерева, що знаходиться під нею, але не го-
ворить — чи дерево те здорове чи спорохнявіле...

Книгозбірня „Неділі“

Коштом і заходом Видавництва „Неділя“ у Львові (вул. Домініканська ч. 4) вийшла до тепер низка книжок з ділянки українського й перекладного письменства, з яких кожна повинна знайтися в бібліотеці свідомого, культурного Українця. Купувати та замовляти в Адміністрації „Неділі“ або в книгарні Наукового Товариства ім. Шевченка у Львові (Ринок ч. 10). Хто замовляє безпосередно в Адміністрації „Неділі“, одержує 25-відсотковий опуст, а при більших замовленнях не платить поштової належитости за пересилку.

Книгозбірня „Неділі“:

- I. Б. Орчі: **Багряний Цвіт**. Повість з часів Великої французької Революції — в двох томах (164+155 стор.) Ціна за цілість 6'00 зол.
- II. М. Лейкін: **В Країні Помаранч**. Низка сатирично-гумористичних сцен. (112 стор.). Ціна 2'00 зол.
- III. В. Лопушанський: **Гомін Душі**. Повість з часів Визвольної Боротьби. Ціна 4'00 зол.
- IV. О. Олесь. **Минуле України в Піснях**. I. Княжі часи. ст. 168. Ціна 3'00 зол.
- V. В. Леонтович: **Ворохобня** й інші оповідання. Ст. 158. Ціна 3'00 зол.
- VI. О. Марден: **Воля і успіх**. Ст. 100. Ціна 2'00 зол.
- VII. О. Зелігер: **В погоні за мільйонами**. Сензаційна повість. (Друкується).

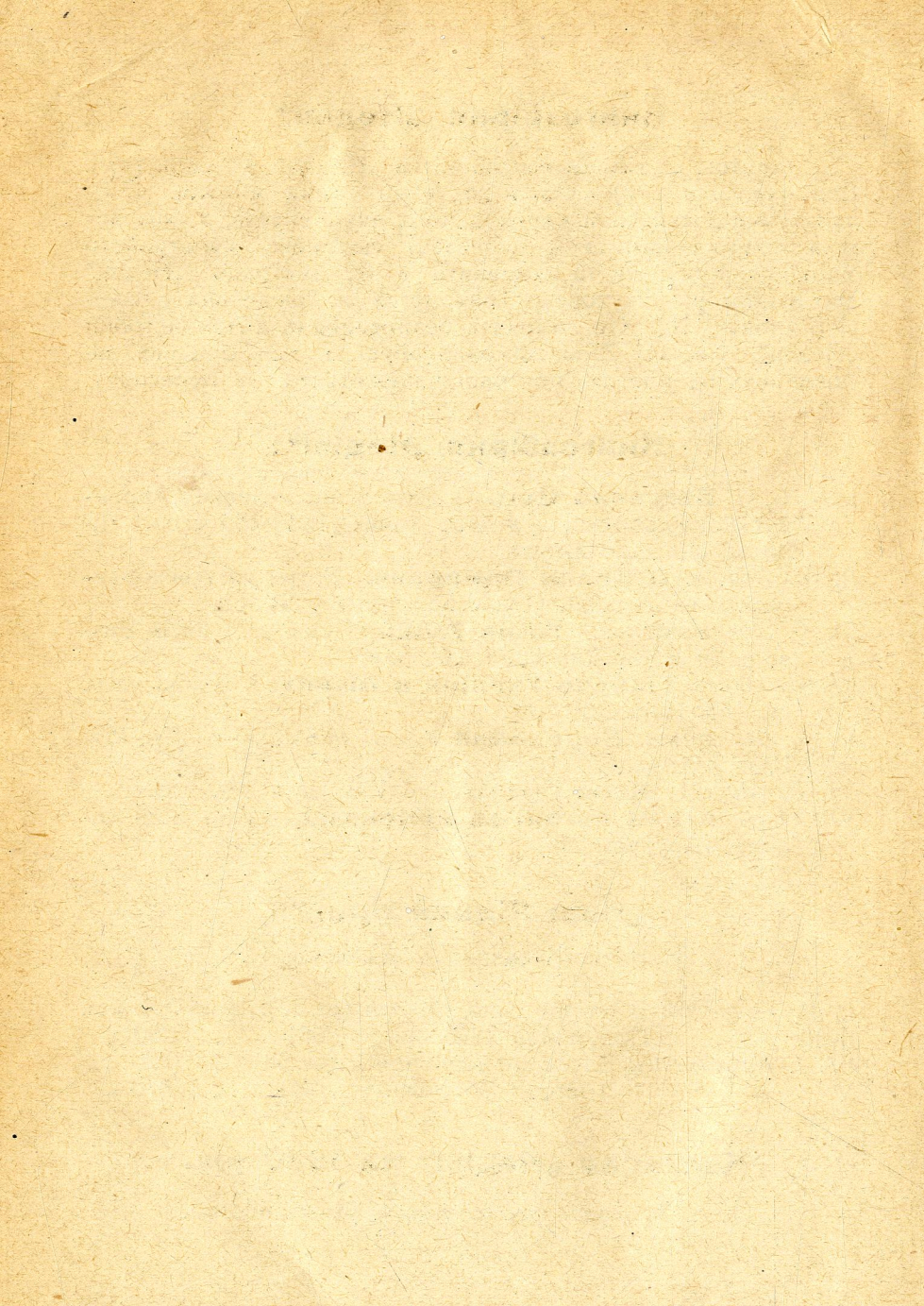
„Наш Рідний Край“

Історично-Краєзнавча Книгозбірня.

I. М. Голубець:	З історії міста Сокаля (ст. 32).	Ціна 0'70 зол.
II.-III. "	Полум'яний 1848 рік (ст. 80).	" 1'50 "
IV. І. Крип'якевич:	З історії Гуцульщини (ст. 38)	" 0'70 "
V. "	З історії Зборова. (ст. 24)	" 0'70 "

Календар „Неділі“ на 1930 рік.

Стор. 240. вел. формату (40). Ціна 3'50 зол.

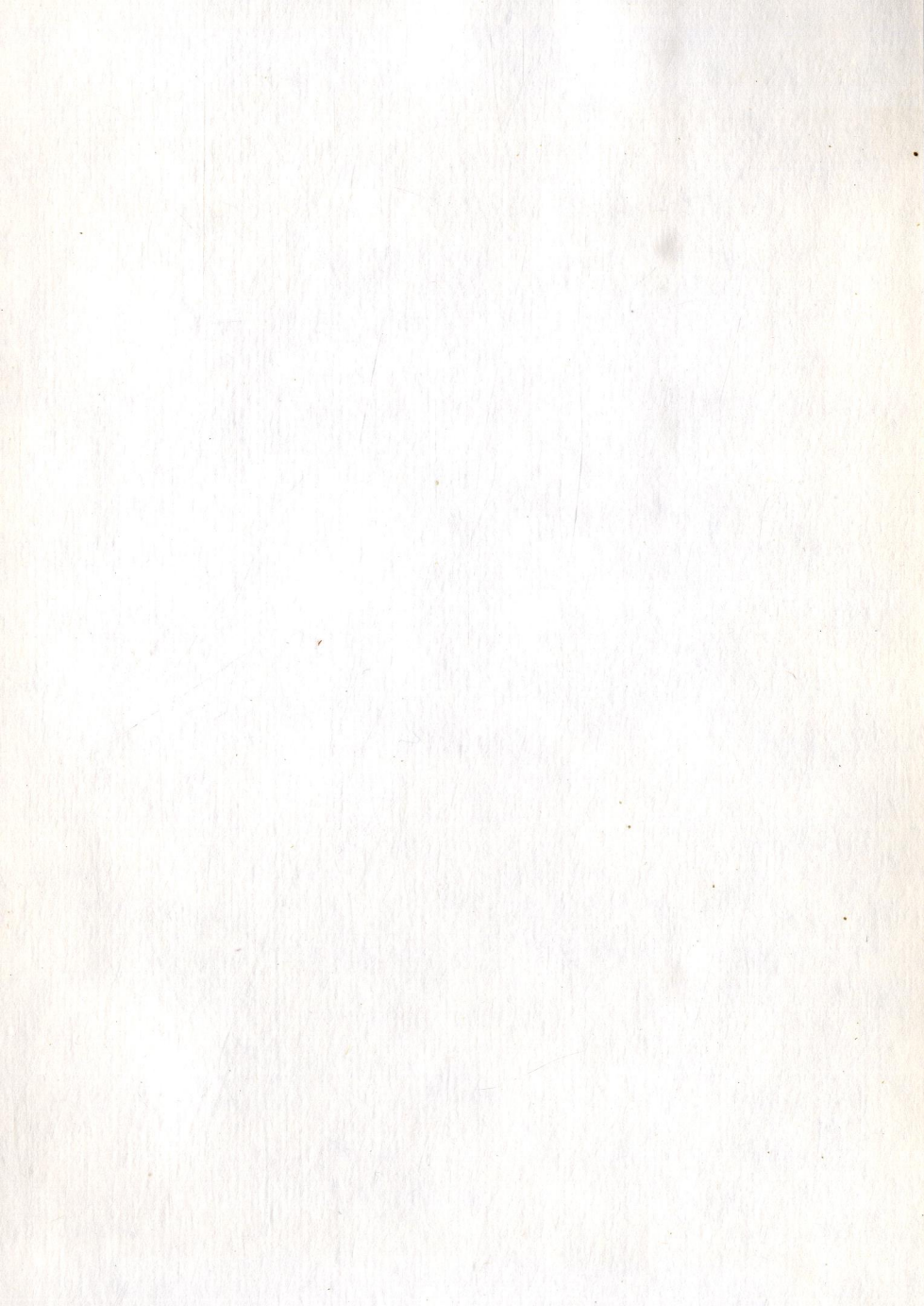

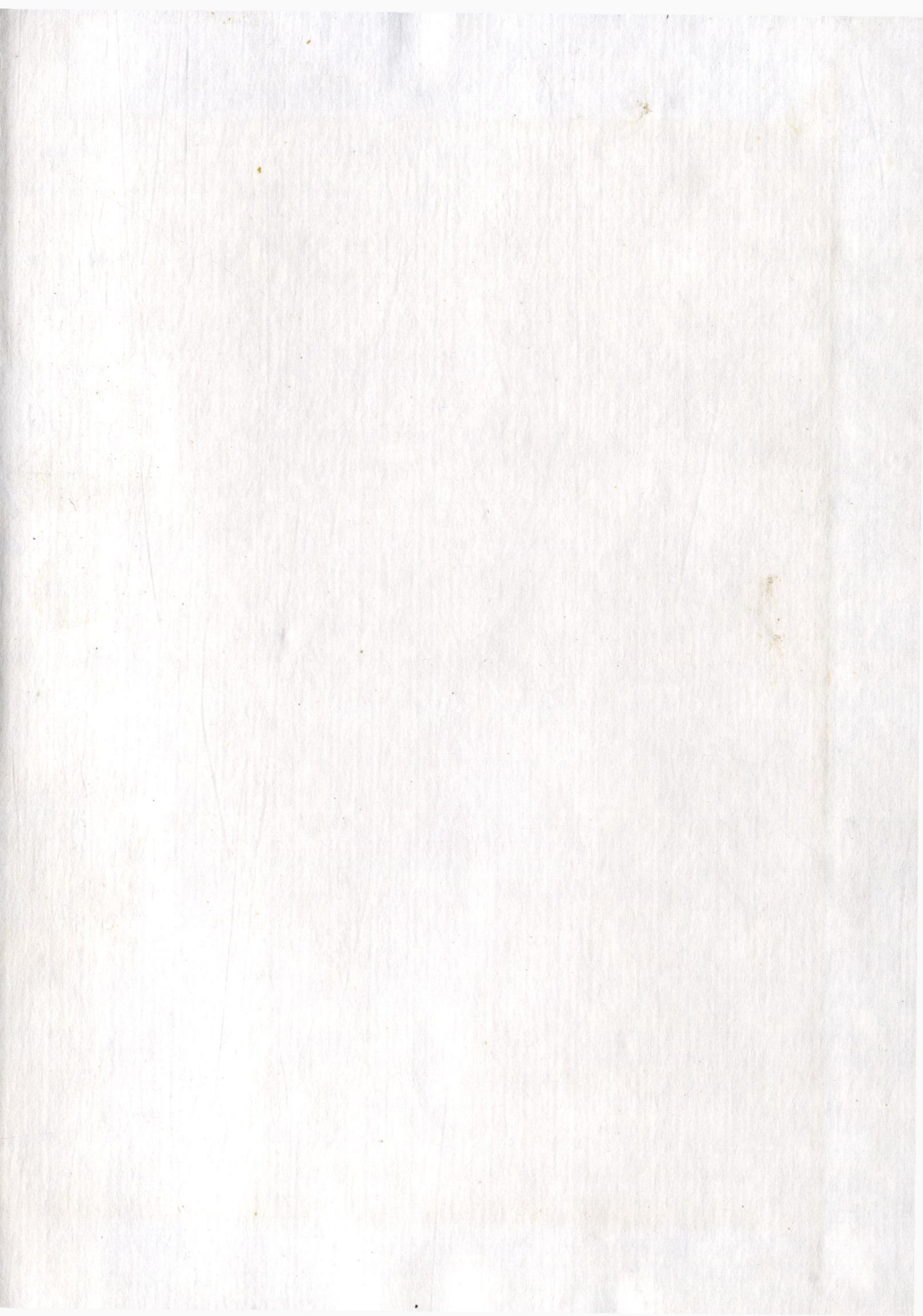
З М І С Т:

	Стор.
Передмова.	
I. Як використовувати обставини	5.
II. Молодь серед несприятливих обставин	19.
III. Залізна воля	34.
IV. Як використовувати вільний час	38.
V. Здібні хлопці не на своїй дорозі	46.
VI. Який фах вибрати	56.
VII. Зосередження енергії	65.
VIII. Точність і час	73.
IX. Радість і довге життя	80.
X. Добре виховання є скарбом	88.

3.00 (1986)

3470 y

p1